

**SÖZLÜ KÜLTÜR ÜRÜNÜ OLAN HALK HİKAYELERİNDE TOPLUMSAL
CİNSİYET VE KADIN: AĞRI İLİ ÖRNEĞİ**

Hazırlayan: Neslihan ÖZDEMİR

Danışman: Dr. Öğr. Üye. Mehmet Ali SEVGİ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

İĞDIR/2024

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
IĞDIR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÖZLÜ KÜLTÜR ÜRÜNÜ OLAN HALK HİKAYELERİNDE TOPLUMSAL
CİNSİYET VE KADIN: AĞRI İLİ ÖRNEĞİ

Neslihan ÖZDEMİR

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

IĞDIR/2024

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Neslihan ÖZDEMİR

ÖZET

SÖZLÜ KÜLTÜR ÜRÜNÜ OLAN HALK HİKAYELERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN: AĞRI İLİ ÖRNEĞİ

ÖZDEMİR, Neslihan

Yüksek Lisans Tezi

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali SEVGİ

Nisan 2024, 144 Sayfa

Toplumun içerisinde üretilerek çıkan kültür ve kültür ürünleri bizlere toplum hakkında geniş çerçevede bilgi verir. Bu çalışma, kültürü ve kültürün yaratıcısı olan toplumu yakından inceleyerek kültürün ilk hali olan sözlü kültür ürünleri üzerinden toplumsal cinsiyet rolleri ile kadın kavramını incelemeyi amaçlamaktadır. Yapılan araştırmalarda kadın kavramının ataerkillik anlayış ile şekillendirilmiş olması ataerkilliğin yakından incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, ataerkillik kavramı kadının toplum içerisinde kendini var edebilmesi için ortaya çıkan feminist teori çerçevesinde ele alınmaktadır. Geçmişten günümüze kadının varlık probleminin bu kavramlar çerçevesinde oluşması sebebiyle kadının mücadelesinde bu kavramların ele alınması ve problemin görünür kılınması amaçlanmıştır. Bu amaç ile nitel araştırma yöntemleri kullanılarak tasarlanan çalışmada ataerkilliğin yoğun yaşandığı Ağrı ili seçilerek amaca yönelik 19 katılımcı ile yüz yüze mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan toplanan hikayeler detaylı incelenerek ortak temalar oluşturulmuştur. Oluşturulan ortak temalar üzerinden kadının varlık problemi görünür kılınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Sözlü Kültür, Sözlü Kültür Ürünleri, Toplumsal Cinsiyet, Ataerkillik, Kadın

ABSTRACT

GENDER AND WOMEN IN FOLK STORIES THAT ARE PRODUCTS OF ORAL CULTURE: THE CASE OF AĞRI PROVINCE

ÖZDEMİR, Neslihan

Master's Thesis

Department of Philosophy and Religious Sciences

Advisor: Assist. Prof. Dr. Mehmet Ali Sevgi

April 2024, 144 pages

Culture and cultural products produced within the society give us broad information about the society. In this study, by closely examining the culture and the society that created the culture, gender roles and the concept of women were examined through oral culture products, which are the first form of culture. In the research conducted, the fact that the concept of woman was shaped by the understanding of patriarchy made it necessary to examine patriarchy closely. The concept of patriarchy will be discussed within the framework of feminist theory that emerged for women to exist in society. Since the problem of women's existence has been created within the framework of these concepts from past to present, it is aimed to address these concepts in the struggle of women and make the problem visible. For this purpose, in the study designed using qualitative research methods, Ağrı province, where patriarchy is intensely experienced, was selected and face-to-face interviews were conducted with 19 participants for the purpose. The stories collected from the participants were examined in detail and common themes were created. The existence problem of women has been tried to be made visible through the common themes created.

Key Words: Culture, Oral Culture, Oral Culture Products, Gender, Patriarchy, Woman

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

Her hikâye aynı şekilde başlar fakat farklı hayatlara dönüşür. Benim hikayem Doğu Anadolu'nun küçük bir şehrinde başladı. Hayatlar da şehir gibi küçük pencerelerden yaşanıyordu. Ta ki farklı hayatlar, yeni yaşamlar ile tanışmaya kadar. Mücadele ve farkındalık tam bu zamanlarda gerçekleşir. Düzenin içerisinde bütünü görmek, farkındalığın oluşması elbette mümkünü zor bir durumdur. İçerisinde bulunduğum toplumu yansıtan, bu toplumun değişmez gibi algılanan uzun yıllar varlığını koruyan problem durumuna çalışmamda yer vererek topluma karşı görevimi yerine getirme temennisi ile çalışmamı tamamladım.

Bu uzun süreçte tez aşamasında desteğini benden esirgemeyen ve bana olan güveni için danışmanım Dr. Mehmet Ali SEVGİ' ye ve her defasında bana yeni ufuklar açan en zorlu süreçte yanımda olan sevgili eşi Kübra Sultan SEVGİ' ye teşekkür ederim.

Akademik hayatımın henüz başında iken benimle tüm sürecin zorluklarını göğüsleyen aileme, akademinin kazanımı olan ve hayatımın bundan sonraki her aşamasında yanımda olacağını temenni ettiğim yüksek lisans arkadaşım Hilal BEDİR' e sonsuz teşekkür ederim.

Neslihan ÖZDEMİR

İĞDIR/2024

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar DİZİNİ	vi
I. GİRİŞ.....	1
I.I. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı.....	1
I.II. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
I.III. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları.....	5
I.III.I. Saha Notları.....	7
I.IV. Teorik Arka Plan.....	9
I.V. Tezin Bölümleri	19
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. KÜLTÜR.....	21
1.1. Kültürün Muhtevası.....	24
1.2. Sözlü Kültür	27
1.2.1. Sözlü Kültürün İçeriği	29
1.2.2. Sözlü Kültürün Temel Özellikleri	30
1.2.3. Sözlü Kültür Aktarımı	31
1.2.4. Sözlü Kültür Ürünleri	36
İKİNCİ BÖLÜM	
2.. ATAERKİL TOPLUM KARŞISINDA KADIN	58
2.1. Din, Patriyarki ve Kadın.....	60
2.2. Ataerkil Toplumlarda Kadının Eğitim Durumu	65
2.3. Doğu Anadolu’Da Kadın.....	68
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3. ANALİZ VE TARTIŞMA: AĞRI HALK HİKAYELERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET ÖRÜNTÜLERİ	81
3.1 Ağrı Halk Hikayelerinde Kadına Yüklenen Cinsiyet Rollerine.....	82

3.1.1. Kadın: Akılsız, Baştan Çıkarıcı ve Meraklı.....	82
3.1.2. Kadına Verilen Ev İçi Roller	87
3.1.3. Kadına Ait Mekân.....	90
3.1.4. Kadının Kabulü.....	92
3.1.5. Kadının İkincil Konumu	95
3.1.6. Kadının Meta Olarak Görülmesi	97
3.2. Ağrı Halk Hikayelerinde Erkeğe Yüklenen Roller	98
3.2.1. Erkeğe Verilen Ev Dışı Roller.....	98
3.2.2. Erkeğe Ait Mekân/Kamusal Alan.....	100
3.2.3. Halk Hikayelerinde Erkekler: Akıllı, Güçlü ve Cesur.....	100
3.2.4. Hakimiyetin/Sözün Erkek Olması	101
3.3. Kalıplara Sığmayanlar: Ağrı Halk Hikayelerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerine Karşı Gelişler.....	105
3.3.1. Ataerkilliğe Direnen Kadın.....	105
3.3.2. Ataerkilliğe Direnen Erkek.....	109
SONUÇ.....	111
KAYNAKÇA	119
EKLER:	126
ÖZGEÇMİŞ.....	145

TABLÖLAR DİZİNİ

	Sayfa No
Tablo 1. Çeşitli Kültür Kavramları ve Anlamları.....	22
Tablo 2: Cinsiyete göre okuma yazma bilen oranının en yüksek ve en düşük olduğu 10 il, 2022	74
Tablo 3: Cinsiyete göre ortalama eğitim süresinin en yüksek ve en düşük olduğu 10 il, 2022.....	75

I. GİRİŞ

I.I. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

İnsanın doğa ile tanışması üzerine gelişen kültür, insan ilişkileri ve etkileşimleri sonucu ortaya çıkmış bir kavramdır. Çok yönlü bir kavram olan kültürü, Cemil Meriç “kaypak bir kavramdır, tahlil edemezsiniz, çünkü unsurları sonsuz. Tasvir edemezsiniz çünkü bir yerde durmaz. Manasını kelimelerle belirtmeye kalktınız mı, elinizde havayı tutmuş gibi olursunuz. Bakarsınız ki, her yerde hava var, ama avuçlarınız bomboş.”¹ şeklinde tarif etmiştir. Kapsamı geniş, sınırları belirsiz insan ve doğa ilişkisi sonucu ortaya çıkmış geniş anlamları barındıran bir kavramdır. İnsanların sonradan yapay olarak oluşturdukları söz ve yazıdan oluşan kurallarının olduğu bu kavram, toplumların yapısının vazgeçilmez bir unsuru olarak varlığını günümüze değin sürdürmektedir. Sonradan öğrenilip öğretilen bu toplumsal kurallar nesilden nesile aktarılarak devam eder. Kültür, kodlarında insan ilişkilerini ve bu ilişkilerin ortaya çıkış serüvenlerini barındırır.

Kültür yazının olmadığı dönemlerden başlayıp uzun yıllar büyük oranda devamlılığını söz ile sürdürmüştür. İnsanlık, madde ve mana sonucu oluşturmuş olduğu deneyimlerini aktarmak için sözü kullanmış, söz kültürün en önemli aktarıcısı rolünü uzunca bir süre tek başına sürdürmüştür. Sözlü kültür ürünleri olan destanlar, masallar, hikayeler, türküler, atasözleri vb. toplumların içinden çıkarak toplumun sosyal hayatını, düşüncelerini, değerlerini, dini unsurlarını, sosyal yaşayışlarını kısaca kültüre dair tüm unsurları içerisinde barındırmaları sebebi ile zengin içeriğe sahiptir. Bu sebep ile konumuz olan toplumsal cinsiyetler açısından kadının durumu sözlü kültür ürünleri üzerinden ele alınacaktır.

Tek tanrılı dinlerde Âdem ve Havva ortak figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyolojik olarak bakıldığında ise cinsiyetler ‘biyolojik cinsiyet’ ve ‘toplumsal cinsiyet’ olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Biyolojik cinsiyet; *erkek [ing. male]* ve *dişi [ing. female]* diye adlandırılmakta ve biyolojik farklılıklara göre sınıflandırmaktadır. Toplumsal cinsiyet ise toplum içerisinde kadına ve erkeğe ruhsal, toplumsal ve kültürel

¹ Mustafa Kaya, "Umrandan Uygarlığa Kültürden İrfana: Cemil MERİÇ", 126/246, Aralık 2020, s.398.

farklılıklara göre belirlenmiş cinsiyettir.² Toplumun şekillenmesini sağlayan kültür ve kültür öğeleri toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde de etkili olmuştur. Toplumsal cinsiyet kültürlerin etkisi ile kişilere yüklenen kadınlık ve erkeklik kavramlarını oluşturmuştur. Bu kavramlar toplumdaki farklılıklar oluşturmakta toplumun değerlerine göre toplum içerisinde şekillenmektedir. Kadın konusu incelendiğinde karşımıza çıkan temel kavram ataerkillik olmuştur. Eril düşünce ile oluşturulan bu kavram temelde fiziksel gücü ve iktidarı elinde bulunduran erkeğin menfaatleri göz önüne alınarak toplum düzeninin, buna bağlı olarak toplum kültürünün oluşturulduğu bir kavramdır. Varlığının başlangıcı noktasında farklı görüşler olsa da bu düşüncenin altında yatan başta din olmak üzere birçok etken vardır.

Toplumsal cinsiyet rollerinin belirleyici sebeplerinden belki de en önemlisi din ve dini kaynaklardır. İnsan yaşamının her alanına müdahale eden, insanı şekillendirmeye, biçimlendirmeye çalışan din, sosyal hayatta kültür yapılarına müdahil olmuştur. Özellikle tek tanrılı dinlerde kadın ve kadının rolleri belirlenmeye çalışılmış ataerkillik toplumlarda ise din dayanak gösterilip ataerkillik roller oluşturulmuştur.³ Kitabî dinlerin özü eşitliğe dayansa da hümanist yaklaşımın hâkim olduğu bu dinler zaman içerisinde kültür, ekonomik koşullar, siyasi düşünceler gibi birçok faktör sebebi ile ayrımcı bir tutum sergilemiş, eril düşünce dinler üzerinde etkinlik göstererek ilahî mesajlar değişime uğratılmıştır. Bu değişim sonucunda toplumsal cinsiyet kalıplarına dayanak haline getirilmiştir.⁴

Toplumsal cinsiyet algısı çok çeşitli sebepler ile ortaya çıksa da toplumun kendisi tarafından üretilmektedir. Bu da toplumun sanatına, müziğine, hikayelerine, masallarına, atasözlerine, dinine kısacası yaşamın her alanına yansımaya sebep olur. Sözlü kültür ürünlerinden olan masallar bizlerin gerçek dünyadan uzaklaşıp kendi yarattığımız dünyada geçirdiğimiz zamandır. Hayal ürünü olarak görülse de bilinç altımızın, düşünce dünyamızın yansıması olan masallar/hikayeler biz farkında olsak ya da olmasak da bizleri, içerisinde yaşadığımız dünyayı, bizi biz yapan kültürümüzü, hayata bakışımızı, duygularımızı, inançlarımızı, değerlerimizi kısaca bize dair olan her

² Aysel Günindi Ersöz, "*Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Rollerini*", 1/6, 2010, s.169.

³ Musa Kaval, "*İlahî Dinlerde Kadın'ın Kıymet Problemi*", 55, 2016, s.307.

⁴ Handan Karakaya, "*Toplumsal Cinsiyet Algısı, Din ve Kadın*", 2/2, 2018, s.41.

şeyi yansıtan türlerdir. Masallara hayal ürünü olarak bakıp tesadüflere indirgemek yanlış bir tutum olacaktır

Araştırmalarımız esnasında karşılaşılan birçok çalışmada toplumun kültürel değerlerinin hikayelere halk anlatılarına yansımaları görülmüştür. Yine bu çalışmalardan biri olan “Anadolu Masallarında Kadının Yeri”⁵ adlı çalışma incelendiğinde Sevim Şen’in Türk kültüründe aile ve kadın, din ile aile ve kadın konuları masallar üzerinden anlatıldığını, masalların bizlere toplum değerlerini anlama ve aktarımındaki önemini göstermektedir. Bizim yaptığımız çalışma bu amaca yönelik olup masallardan yola çıkarak geçmişten günümüze kadına toplumdaki bakış, kadının konumu, kadına verilen değer kısaca kadının sosyo-kültürel varlığı incelenmiştir.

Yaptığımız çalışmada, masallar/hikayelerdeki kadın figürü incelenirken karşımıza ataerkil kavramı çokça çıkmış olup bu kavramın, toplumun uzun zaman zarfında kadına olan bakışını, kadının toplumdaki konumunu, değerini belirlediği görülmüştür. Erkek gücünün ve önceliğinin olduğu bu kavram, feminist teorisinin özellikle ilk dönem çalışma konusu olan toplumsal cinsiyet çalışmaları ile özdeş ve temel oluşturduğundan halk hikayeleri bu teori çerçevesinde ele alınmıştır.

Çalışmamızı yaparken konunun amacına uygun olması ve anlaşılabilirliği adına kavramlar üzerinde durulmuş olup ataerkil kavramı, ataerkil kavramının tarihçesi, ataerkil kavramının toplumdaki yeri incelenmiştir. Ataerkil kavramının kapsamı geniş olduğundan ana hatlarıyla tanıtılmış, sosyal hayata yansımaları araştırılmıştır. Çalışma itibari ile ataerkilliğin masallar/hikayelerdeki yansımaları irdelenerek çıkarımlarda bulunulmuştur.

I.II. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kültürler dil ile oluşup toplumun maddi ve manevi tüm değerlerinin oluşmasını sağlar. Araştırmamızın ilk konusu olan kültür dil vesilesi ile oluşmuş, söz ile nesilden nesile aktarılmıştır. “Konuşmalarınıza dikkat edin davranışınıza dönüşebilir. Davranışlarınıza dikkat edin karakterinize dönüşebilir. Karakterinize dikkat edin yaşamınıza dönüşebilir...” özdeyişi dilin kültür oluşumundaki etkisini bizlere göstermektedir.⁶

⁵ Detaylı bilgi için bkz. Sevim Şen, “*Anadolu Masallarında Kadının Yeri*”, s.1-162.

⁶ Ali Göçer, “*Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine*”, 729/1, 2012, s.51.

Bir toplumu tanımak için toplumu oluşturan unsurlara bakmak gerekir. Toplumu doğru tanımlayabilmek için sadece günümüz üzerinden değil geçmiş değerleri ile de ele alınmalıdır. Yazının olmadığı, kültürün söz ile oluşturulup aktarıldığı dönemlerde sözlü kültür ürünleri toplumun hafızasını oluşturmaktadır. “Tarih kaynakları sayılan sözlü tarih metinleri arasında destanlar, şiirler, masallar, mitler, menkıbeler, hikayeler, fıkralar, atasözleri” de vardır.⁷ Bu sebep ile ataerkil düşünce yapısı içerisinde kadın konusunu ele almak ve bu düşüncenin bilinen tarihten günümüze kadar nasıl sürdürüldüğünü sözlü kültür ürünlerinden olan hikayeler ve hikayeler ile iç içe olan destan, masal, atasözü, türkü gibi sözlü kültür ürünleri tanıtılarak bu düşüncenin serüvenine vakıf olunmaya çalışılmıştır.

Kültür, kadınlar için sorunsuz bir alan değildir hem kimlik kazanma hem de baskıya uğramanın kaynağıdır. Sosyo-kültürel yapılar belirli kimlikleri, belirli kadınlık ve erkeklikleri cinsiyet terimleri içinde oluşturmakta ve bu kimlikleri, kadın ve erkek bireyler, cinse dayalı öznellikler olarak yaşamaktadırlar. Kültürel süreçler öyle bir tarzda işlemektedir ki, kadınlar öznelliklerini erkeklerden daha fazla cinsiyetlendirilmiş öznellik olarak yaşamaktadırlar.

Çalışmamızı genelde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi, özelde Ağrı ili üzerinden yürütmekteyiz. Bu bölgede yoğunlaştırma sebebimiz ilin ataerkilliğin yoğun yaşandığı bir şehir olmasıdır. 2022 yılında yapılan cinsiyetlere göre eğitim süresinin araştırma sonuçlarına göre 25 yaş ve üzeri nüfusun aldığı ortalama eğitim süresinin en düşük olduğu il 7,2 ile Ağrı olmuştur. Ağrı ilinde erkekler 8,6 ile Türkiye ortalaması olan 10.0’ ın altında kalırken bu oran kadınlarda 5,7’i oranı ile Türkiye oranının çok altında kalmaktadır.⁸ Ağrı ilinin okuma yazma bilen oranında en düşük dört şehir içinde olması, cinsiyete göre okuma yazma bilen oranında en düşük üç şehir arasında olması ve cinsiyete göre ortalama eğitim süresinin en düşük olduğu iller sıralamasında ilk şehir olması ve bu araştırmaların hepsinde kadın ve erkek arasında belirgin farkın olması çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Ağrı ili problem alanı olarak görülmüş, çalışmalar özelde Ağrı üzerinden yürütülerek genele yönelik cevaplar aranmıştır.

⁷ Süleyman Fidan, "*Sözlü Kültür- Sözlü Tarih İlişkisi Bağlamında Niş Türküleri*", 6/4 (2011), s.140.

⁸ TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri, 2022 , <https://data.tuik.gov.tr/>, (18 Nisan 2024)

Kadının öncelikle kendini tanıması, kendi kimliğini kabullenmesi daha sonrasında eşitliğe dayanan kimlik için mücadele etmesi ve kendi ile aynı durumda olanlarla bu mücadelesini sürdürmesi gerekir. Toplumsal cinsiyet teorilerinden faydalanarak yaptığımız bu çalışma, kadın kimliğinin geçmişten günümüze uzanan serüveninde kültür kodlarından yola çıkarak bu kimliği tanımak, kadının toplumda ikincil konumlandırılışındaki alt sebeplerinin farkına varılmasını sağlamak ve bu durumları görünür kılmaktır. Özellikle sosyal hayatta kadının kanıksanan ve içselleştirilen konumunun aslında toplum içerisinde sonradan ataerkil toplum düşüncesi çerçevesinde şekillendiğini göstererek bu durumu sebepleriyle ortaya koymaktır.

Kadına yönelik birçok çalışma olmasına rağmen sözlü kültür ürünleri belli kalıplarla ele alınmış olup özelde söz konusu bölgeye dair bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bölgenin sözlü kültür ürünleri üzerinden toplumun kadına bakışı ataerkillik kavramı üzerinden feminist teori ile incelenecektir. Bu durum bölgenin kültür kodlarını anlamamızı, nesilden nesille aktarılan bu değerlerin belirli bir çerçeveden ele alınmasına imkân sağlayacaktır. Kaybolmaya yüz tutmuş değerler olan sözlü kültür ürünlerinin hatırlanması noktasında ise bir farkındalığın oluşması da elbette hedeflenen amaçlar arasındadır.

I.III. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Toplumsal dinamiklerin incelenmesinde çok çeşitli kaynaklardan faydalanılmaktadır. Mülakatlar sonucunda elde edilen veriler, tarihsel metinler, anketler ve daha birçok kaynak toplumsal incelemenin araçlarından yalnızca birkaçıdır. Bu çalışmada ise toplumsal dinamikler, toplum tarafından üretilen sözlü kültür ürünlerinden olan hikayeler kullanılarak açıklanmaya çalışılmış ve bu hikayelerden toplum hakkında analizler yapılması hedeflenmiş olup nitel araştırma yöntemleri kullanılarak çalışılmıştır. Nitel araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma”⁹ yöntemi olarak tanımlanır. Araştırmacının bir kâşif gibi çalıştığı bu yöntem, çalışmanın içeriğini açıklayıcı ve anlaşılır bir şekilde amaca uygun olarak aktarabilecek yöntem olarak belirlenmiş ve kullanılmıştır.

⁹ Zeki Karataş, "*Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*", 1/1 (2015), s.63.

Çalışmanın daha kapsayıcı ve açıklayıcı olması adına nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme tekniği ile elde edilen verilerin içerik analizine tabi tutulması ile çalışma tamamlanmıştır. Çalışmamızın temel veri toplama yöntemlerinden olan görüşme yöntemi, “insanların bakış açılarını, öznel deneyimlerini, duygularını, değerlerini ve algılarını ortaya koymada kullanılan oldukça güçlü bir yöntemdir. “¹⁰Bu yöntem ile elde edilen veriler içerik analizi yapılarak temalar oluşturulmuştur. Oluşturulan temalar çerçevesinde konu derinlemesine incelenmeye ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Analiz yöntemi kullanılırken betimsel analiz kullanılmasına rağmen konunun detaylandırılması adına daha çok içerik analizi üzerinden çalışma yürütülmüştür. “Betimsel analizle görüşme yapılan bireyleri tanıtıcı bulgular değerlendirilir, içerik analizi yoluyla veriler tanımlanmaya çalışılır; birbirine benzediği ve birbiri ile ilişkisi olduğu tespit edilen veriler belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilerek yorumlanır. İçerik analiziyle katılımcıların görüşlerinin içerikleri sistematik olarak tanımlanmaktadır .”¹¹ Bu çalışmada her iki analiz yönteminden de faydalanılmıştır.

Çalışmanın mekânı olarak belirlenen Ağrı, ülkenin en doğusunda yer alıp rakımı yüksek bir doğu şehridir. Bölgenin özellikleri ile uyumlu olan Ağrı, bölgenin iklim ve fiziki koşullarını taşımaktadır. Bölge karasal iklime sahip dağlık ve geniş yüzölçümüne sahiptir. Bölgenin iklim ve fiziki koşullarından dolayı başlıca geçim kaynağı olarak hayvancılık yapılırken çok az tarım ile uğraşılır. Özellikle hayvancılık bölgenin kadim geçim kaynaklarından olup aynı koşullara sahip her kültürde olduğu gibi burada da sözlü kültür yazılı kültüre göre ön plana çıkmaktadır. Ana dilin Kürtçe olduğu bölgede sözlü kültür hala etkin bir konumdadır. Kültür öğretimi ve aktarımında bölgede yazılı kültürden çok sözlü kültür kullanılmaktadır. Dağlık alan dediğimiz kırsal kesimde özellikle Kürtçenin sosyal hayat içerisinde kullanılması ve bölge koşullarına bağlı olarak kültürün şifahi olarak öğretilmesine, kültürün sözlü kültür öğeleri ile sonraki nesillere aktarılmasına sebep olmaktadır. Bölgenin edebiyatı ise buna paralel şifahi olarak gelişmiş ve şekillenmiştir. Tüm bu sebeplerden dolayı, toplumsal cinsiyet

¹⁰ Karataş, “*Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*” s.64.

¹¹ Karataş, “*Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*” s.70.

örüntülerinin sözlü kültür öğeleri ile açıklanmasını hedefleyen çalışmada bu öğelere erişimin kolay olmasından ötürü Ağrı ili araştırma evreni olarak belirlenmiştir.

Yapılan araştırmada ortaya konan veriler toplanırken görüşme tekniği kullanılmış olup hikayeler köylerde yaşayan insanlardan derlenerek ses kayıtları ile toplanmıştır. Araştırmanın örnekleme Ağrı ilinde sözlü kültür öğelerinin bilgisine sahip olan kişilerden seçilmiş olup amaçlı örneklem tercih edilmiştir. Araştırmacının birebir yaptığı görüşmeler 19 kişi, 7 köy 2 ilçe ve şehir merkezi gezilerek 76 hikâye ses kaydı alınarak derlenmiştir. Araştırmacının bölgede doğmuş olması ve uzun yıllar burada ikamet etmesi araştırmanın seyrini olumlu yönde etkilemiş olup söz konusu olan kişilere ulaşılmada kolaylık sağlamıştır. Yapılan mülakatlar, 8 görüşme dışında Kürtçe yapılmıştır. Araştırmacının bölgeden olması sebebi ile çevirilerin tümü kendisi tarafından yapılmış olup yine kişisel çevresinde olan kişilerden çevirilerin kontrolü sağlanmıştır. Amaçlı örnekleme seçilen katılımcılarda halk hikayelerinin bilgisine sahip olma şartı arandığından bu bilgiye sahip insanların çoğunun yaşlı kimseler olduğu ortaya çıkmış olup mülakat yapılan katılımcıların yaş aralıkları 37 ile 78 arasında değişmektedir.

Kültür kapsamı geniş ve sınırı belli olmayan, toplumlara göre değişen, şekil alan, dönüşen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevcut bölgede söz, diğer bölgelere oranla önemini korumakta bölgenin dağlık olması gelişim hızının düşük olması, fiziki, toplumsal, kültürel, ekonomik birçok sebepten kaynaklı varlığını devam ettirmektedir. Bölgede yazılı olmayan kültür unsurları özellikle kırsal alanlar olan dağlık bölgelerde varlığını sürdürmektedir. Yaşlı kesimin toplumun hafızasını oluşturan canlı kaynaklar olması sebebiyle çalışmalarımızda kendileri ile çalışılmış olup araştırmalarda bu kişilerle yapılmış görüşmelere yer verilmiştir. Bu görüşmelerden toplanan halk hikayeleri çalışmanın son bölümünde ortak temalar yönünden incelemeye tabi tutulmuştur.

I.III.I. Saha Notları

Görüşmeler araştırmacı tarafından yapılıp görüşmecilerle bire bir iletişim kurularak gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerin hemen hemen hepsi misafir-ev sahibi durumu içerisinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmacının ve ailesinin mevcut bölgede yaşıyor olması ve mesleğini burada icra ediyor oluşu birçok kolaylığı da

beraberinde getirmiştir. Özellikle araştırmacının çalışmaların yapıldığı esnada bir dağ köyünde öğretmenlik yapması araştırmanın içinde değinilen sözlü kültürün sosyal hayatta kişilerdeki yansımalarını, yaşam tarzlarındaki pratiğini gözlemleme imkânı sağlamıştır. Yapılan görüşmelerin çoğu araştırmacı tarafından bizzat yapılmış olup görüşmeler tanidik yakın çevresi aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Sonraki süreçte görüşme yapılan kimseler üzerinden başka bağlantılar da kurulmuş, kar-topu örneklem metodundan da zaman zaman faydalanılmıştır. Birebir görüşmeler araştırmacı tarafından da yapılmasına rağmen aile büyüklerinin kurduğu iletişimler bölgenin sosyo-kültürel yapısına uygun olarak görüşmeciler tarafından daha makbul karşılanmıştır.

Yapılan görüşmeler çeşitli köylere yapılmış olup köylerin şehir merkezine olan yakınlıkları çeşitlilik göstermektedir. Farklı birçok köye yapılan ziyaretlerde köylerin merkeze yakınlıkları ile geleneksel yaşam arasında paralellik olduğu gözlemlenmiştir. Şehir merkezi ile etkileşimin az olduğu uzak dağ köylerinde geleneksel kültürlerin daha yoğun yaşandığı gözle görülür bir şekilde fark edilmiştir. Bu köylerde ataerkil düzeninin hala yaşatıldığı, aynı özellikleri birebir olmasa da günümüz koşullarıyla özdeşleştirilerek hala devamlılığının sağlandığı görülmüştür. Uzak dağ köylerinden biri olan Sarıbuğday Köyü' ne yapılan ziyarette görüşülen 70 yaşındaki Mehmet Bey ile tanışıklık olmasına rağmen araştırmacı ile kurduğu iletişime karşı cins ile iletişim şeklinde yaklaşıldığı, yemek yeme-içmede harem selamlık yapıldığı, aynı odada üç kişi olmasına dikkat edildiği, iletişim kurulurken üçüncü olan erkek bireye odaklanıldığı görülmüştür. Ayrıca ailenin diğer kadın bireylerinin hikayeci ile iletişime geçerken az konuştuğu, hikayeci tarafından söylenen her söze olumlu dönüt yaptığı ve her isteği sorgulanmadan yerine getirildiği gözlemlenmiştir. Kadınlar erkeğin yanında az konuşup yeme ve içme eylemini erkek birey yanında yapmayarak kişiye olan saygılarını gösterdiklerini dile getirmişlerdir. Yapılan görüşmelerde sık sık eskiden köylülerin bir araya gelerek meclisler kurduklarını ve köyden ya da dışardan gelen hikayecilerden hikayeler dinlediklerini söylemişlerdir. Artık eskisi kadar yapılmayan bu faaliyetler sözlü kültürün yerini yazının ve teknolojinin aldığını göstermektedir.

Hikayelerin toplandığı mekanların dağ köyleri olması sebebi ile kişiler ile iletişime geçilmesi ve daha sonrasında dağlık bölgede ulaşımın sağlanması gibi zorluklarla karşılaşmıştır. Yaşanan başka bir problem ise sözün hafızada kalabilirliğinin zaman ile zayıflaması sonucu hikayelerin hatırlanması problemi

olmuştur. Hikayeciler hikayeleri aktarırken sık sık kaydı durdurup sözlü kültürde uygulanan hatırlama tekniklerini farkında olmadan kullanarak ve yanındaki diğer kişilerden hatırlamakta zorlandığı yerde destek isteyerek hatırlamaya çalışmışlardır. Bazen de anlatıcı anlattığı hikâyeyi hafızasındaki bir başka hikâye ile birleştirerek anlatmıştır. Bu durum da hikayelerin sık sık başa alınarak anlatılmasını aynı hikâyenin tekrar tekrar ses kaydının alınmasını gerekli kılmıştır. Bu durum hikâye toplama sürecini zorlaştırmış her bir hikayeci ile saatlerce mülakat yapılmasına neden olmuştur. Yaşanan bir diğer zorluk ise hikayelerin çoğu zaman uzun olması kısa hikayelerin ise çok az olmasıdır. Hem görüşme esnasında hem de çeviri esnasında bu durumun zorluğu yaşanmıştır. Özellikle dağ köylerinde kullanılan dilin lehçelerinin farklı olması ve anlatıcıların çok yaşlı olmaları sebebiyle çeviri yapılırken kelimelerin anlaşılması güçlüğüne ortaya çıkarmıştır. Bu zorluklar çerçevesinde çalışma tamamlanmıştır.

I.IV. Teorik Arka Plan

Kadının varlık probleminin tarihine bakıldığında ataerkil düzene başkaldırı ile başladığı görülmektedir. Değişen koşullar ve yaşanan evrensel dönüşümler kadın problemi üzerine düşünülmesi, kadının konumunun tartışılması ve sonraki süreçlerde bu tartışmaların toplumsal cinsiyet çerçevesinde yapılmasını sağlamıştır. Ataerkil toplum sistemi toplumsal cinsiyet kalıpları üzerine kurulan yapay bir düzen olup toplumsal cinsiyet çalışmaları ataerkil sistem üzerinden oluşturulan kalıp yargıları tartışmaktadır.

Ataerkil düşünceye sahip toplumların başlangıcı tam olarak bilinmese de bu toplumlar “ataerkil yani erkek-egemen toplumun, büyük ölçüde kutsal kitaplardaki anlatılara göre şekillenmiş olan kadına bakışı”¹² temel nokta olarak alır. Burada ataerkil toplumların düşünce anlayışlarının kutsal kitaplarla ortaya çıktığı söylenmesine karşın eril düşünce Antik Roma ve Yunan mitolojisine kadar uzanmaktadır. Batıda Hristiyanlıkla 1600 yıl, Hristiyanlık öncesinde ise Roma ve Antik Yunan’da 1000 yıl kadar sürmüştür. Yunan Mitolojilerinde de kadına yaklaşım ataerkil sisteme benzerlikler göstermektedir. Bu düşünceleri destekler nitelikte “Gerda Lerner da 1986

¹² Yavuz Çelik, “*Cennetteki Kadından ‘Evdeki Melek’e; Ataerkil Toplumda İdeal Bir Kadın Yaratmanın/Eğitmenin Şifreleri*”, 123.

yılında yazdığı *The Creation of Patriarchy* (Patriarkanın Yaratılması) kitabında, patriarkanın gelişimini M.Ö. 2000’li yıllara, Orta Doğu’ya kadar götürmektedir”¹³

Ataerkil toplumlar, eril düşünce ile ortaya çıkmış toplumlardır. Sosyolog Sylvia Walby ataerkil sistemi yani patriarkayı “erkeklerin kadınları domine edip baskı altında tuttuğu ve sömürdüğü toplumsal yapılardan ve uygulamalardan oluşan bir sistem” olarak tanımlamaktadır.¹⁴ Gelenekselciler, ataerkil düşüncenin yaratılıştan kaynaklı olduğunu, erkeğin doğası gereği yönetmeye kadınların ise yönetilmeye yatkın olduğu görüşünü savunurlar. Aristo kadın için ‘sakat erkek’ kavramını kullanırken, modern psikolojiye göre, kadın psikolojisini etkileyen kadının biyolojisidir ve toplumdaki rolünü bu durum belirlemektedir. Sigmund Freud kadını anormal olarak tanımlar. Frederick Engels, kadının ataerkil toplumdaki ikincil konumunun özel mülkiyet ile ortaya çıktığını ve erkeğin mülkiyeti, gücü elinde tutmak istemesiyle ortaya çıktığını söylemektedir. Radikal Feministlere göre, bu durumun özel mülkiyetle alakası olmadığı, cinsiyetler arasında olduğu ama bu durumun kişilerin doğasıyla alakası olmayıp sonradan ortaya çıktığı ve devamlılığının da her zaman süreceğini söylemişlerdir. Sosyal Feministler, bu durumun üretim modellerinden kaynaklı olduğunu ancak üretim modelinin değişmesinin bu durumu değiştireceğini savunmuşlardır.¹⁵

Ataerkilliğe yapılan ilk eleştiriler ataerkilliğin oluşturduğu cinsiyet kalıpları üzerinden yapılmıştır. Toplumsal cinsiyet konusu incelendiğinde problemin yerel olmayıp evrensel olduğu ve çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Kadın ve erkek arasındaki cinsiyet farklılıkları biyolojik ve toplumsal olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan ilki yani biyolojik cinsiyet, doğal bir süreç izleyip erkek ve kadının üreme, anatomi ya da hormonlardan kaynaklı farklılıklardan oluşur. İkincisi ise yani toplumsal cinsiyet tamamen toplumun kişilere yüklediği görevler, roller ve kişileri toplum içerisinde konumlandırmasından kaynaklanmaktadır. Yapılan bu rol ayrımı kadınlık ve

¹³ Çelik, “*Cennetteki Kadından ‘Evdeki Melek’e; Ataerkil Toplumda İdeal Bir Kadın Yaratmanın/Eğitmenin Şifreleri*” s.124.

¹⁴ Çelik, “*Cennetteki Kadından ‘Evdeki Melek’e; Ataerkil Toplumda İdeal Bir Kadın Yaratmanın/Eğitmenin Şifreleri*” s.123

¹⁵ Abeda Sultana, Trc. Saadet Altay, “*Ataerkillik ve Kadının İkincilliği; Kuramsal Bir Analiz*”, 11/1, Nisan 2019), s.419.

erkeklik olarak iki uç kavramı oluşturmaktadır.¹⁶ Bu kavramlar çerçevesinde toplumsal cinsiyet ve roller toplumun düşünce sistemi içerisinde oluşturulup yine bu sistemin unsurları tarafından yaşatılıp devam ettirilmektedir. Biyolojik cinsiyetler doğuştan gelip değişmezken, toplumsal cinsiyetler kültürün etkisi ile kadın ve erkekten yapılması istenen davranış kalıpları olup yapay özelliktedirler. Bu davranış kalıpları toplumdan topluma farklılıklar gösterebilir. Toplumsal cinsiyetlerin oluşumu toplumun kültüründen ve mevcut siyasi durumdan ayrı olmadığından değişimi mümkündür.¹⁷

Cinsiyet terimi biyolojik, toplumsal cinsiyet ise kültürel'dir. Oakley toplumsal cinsiyeti eşitsiz bölünme olarak ifade eder. Anne karnından öğretilmeye başlanan toplumsal cinsiyet kalıpları aile içerisinde şekillenir, okul-iş hayatı ve kanunlarla da pekiştirilerek değişmez yargılar olarak uygulanır. Kız ya da erkek olarak doğan bireyler toplum içerisinde toplumun kendilerinden beklentilerine göre büyürler. Oakley, sonradan kültür etkisi ile oluşturulan cinsiyet rollerinin biyolojik ve doğal olmadığını belirtmektedir. Toplumsal cinsiyet ile birlikte ayrımcılık kavramı ön plana çıkmaktadır. Önyargı ve kalıp yargıların davranışsal ifadeleri olan ayrımcılık, toplumsal cinsiyet yargılarının ortaya çıkardığı kadın aleyhinde varlık gösteren bir kavramdır. Cinsiyet kalıp yargıları dünyanın hemen hemen her yerinde farklı toplumlarda benzer şekillerde kendisini göstermektedir. Toplum tarafından oluşturulan bu kalıp yargılar hem kadınların hem de erkeklerin yaşamını şekillendirmektedir. Kadın ve erkeğe dair yapılan bu ayırım masum olmayıp farklılığın ötesinde anlam taşımaktadır. Çalışmamızda incelemiş olduğumuz hikayelerin tamamında toplumun ataerkil anlayışının yansımaları görülmüştür. Hikayelerde yapılan cinsiyetçi rol dağılımları, kadın ve erkeğe atfedilen özellikler ve mekanlar, toplumdaki kabulleri, konumlandırılmaları toplumsal cinsiyete göre belirlenmiştir. Kadın ve erkeğin yaşamının tüm alanları bu kabullere göre düzenlenmiştir. Kadına sadece ev içi mekân olarak belirlenmiş olup anne, itaatkâr bir eş rolleri verilerek kamusal alandan soyutlanmış ve denetim altına alınmıştır. Kadının doğurganlığında dahi eril hakimiyet mevcutken namus, sadakat, bakirelik kavramları üzerinden varlığı erkeğe bağlanmıştır. Kısaca kadın her alanda yöneten ve yönlendiren bir varlık haline getirilmiştir.

¹⁶ İslam Can, Çağla Girgin Büyükbayraktar, “*Erkeklerin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumlar*”, 39 (2018), s.357.

¹⁷ Nazife Gürhan, “*Toplumsal Cinsiyet ve Din*”, 4, (2010), s.59.

Toplumsal cinsiyet rolleri ile oluşturulan kalıp yargılar erkek için fazlaca psikososyal yük olarak yüklenmekte “erkekler ağlamaz, güçlüdürler, ailesini tabi ki korumak zorundadır çünkü o erkek, erkek dediğin çapkın olur” gibi kalıp yargılar ile erkek belli kalıplarda tutulmaktadır. Hikayelerde erkeğe yüklenen kamusal mekânda olması gerektiği, her zaman cesur ve kahraman olması gerekliliği, evin reisi olarak evin maddi ve manevi tüm sorumluluğunun erkeğe yüklenilmesi, yine evi koruma görevinin tek başına erkeğe verilmesi erkek için taşınması zor sorumluluklar yüklemektedir. Maddi manevi yüklenen bu sorumluluklar ataerkil anlayış ile taşınmasının zorunluluğu erkeğe dayatılmaktadır. Toplumun kadın için ise bu durum daha belirgin ve kısıtlayıcıdır. “Saçı uzun aklı kısa, eksik etek, okumasa da olur, en temel görevi annelik, kadın ailenin namusudur” gibi kalıp yargılar kadının temel hakları olan eğitim, çalışma hakkı bazı toplumlarda yaşam hakkına kadar engel olmaktadır.¹⁸ Toplumun kodları olan sözlü kültür ürünlerinde özellikle kadına yönelik bu kalıp yargılar değişmez ve zorunlu kabul edilerek dayatılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet kalıpları her ne kadar erkek yaşamını da şekillendirse de kadın ayrımcılığa uğrayan taraf olarak baskın durumdadır. Kadınların ayrımcılığa uğradığı alanlar; başta sosyal yaşam olmak üzere eğitim, siyaset, otorite, evlilik yaşı, boşanma, aile, kılık kıyafet kısıtlaması, toplum, duygu düşüncelerini ifade etme, din ve gelenekten kaynaklı baskılar olarak sıralanabilir. Erkeğin etkin ve güçlü olduğu bu alanlarda edilgen ve zayıf statü verilen kadın tüm bu alandaki haklara sahip olabilmek için mücadele etmek zorundadır.¹⁹

Toplumsal cinsiyetler doğal olmayıp kültürel ve toplumsaldır. Eşitsizlik üzerine kurulan bu sistemde toplumsal cinsiyet eşitsizliği meselesi, kadın ve erkeğin karşı karşıya olduğu bir çatışma değildir. Ya da tüm kadınlar ve tüm erkekler arasında olan bir çatışma değildir. Bu çatışmanın temel kaynağı eşitliğe inananlar, eşitlik talebinde bulunanlar ile eril egemenliği sürdürmek isteyenler arasındadır. Her iki tarafta kadınlar ve erkekler bulunmaktadır. Ataerkil düzenden çıkar sağlayanlar, bu sistemi korumak isteyenler ve toplumsal değişim için çalışmak isteyenler vardır. Günümüzde bu sistemi sorgulayanlar erkeklerin hak ve imtiyazlarını, rol ve sorumluluklarını geniş ölçüde irdelemektedirler. Bhasin bu amaçlar ile erkeklik, erkek iktidarı, erkek cinselliği, erkek

¹⁸ Simge Saraç, *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*, Ankara, Atılım Üniversitesi Yayınları, 2013, s.28.

¹⁹ Saraç, *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*, s.29.

bilgi sistemleri ve toplumsal ilişkilerin ilk kez eleştirel bir sorgulama geçirdiğini ve bunu yapanların hem erkek hem de kadınlar olduğunu ifade etmektedir.²⁰

Ataerkillik sisteminin doğurduğu toplumsal cinsiyet anlayışı tarihsel süreçte tartışılmış, başlangıçta yalnızca kadın konusu ele alınırken, sonraki süreçlerde kavramın çerçevesi genişletilerek feminist teoriler ve kuramlar oluşturulmuştur. Feminist teorilerin üzerinde durduğu ataerkillik anlayışının başlangıcı bilinmemektedir. Bu konuyla ilgili çok çeşitli teoriler ve tartışmalar mevcuttur. Konumuz itibarıyla, toplumun kodları olan kültürün söz ile aktarıldığı dönemlere ait olan ürünler feminizmin çerçevesinde incelenerek kadına olan bakışın, kadının toplum içerisindeki konumunun ve kadının sosyal hayatına dair pek çok bilginin ipuçları yakalanmaya çalışılmıştır. Toplumı şekillendiren ataerkilliğe, feministler tarafından oluşturulan kuramlar çerçevesinde bakılacak olup ataerkillik ve feminist kuramlar ile olan ilişkisi irdelenecektir.

17. yüzyılın sonundan başlayarak 18. Yüzyılı da içine alan Aydınlanma dönemi ile birlikte batıda yaşanan devrimler feministleri de etkilemiş. Özellikle Sanayi Devrimi sonucunda ev içerisine hapsedilen kadının kamusal alanda iş gücüne duyulan ihtiyaç sebebi ile görünür hale gelmesi ataerkil düzenin ilkelerinden birini yıkmış oldu. Sanayi devrimi, Rönesans, Fransız devrimi gibi toplumsal gelişmeler beraberinde toplumsal dönüşümleri de getirdi. Bu yeniliklerle kadın varlığını hissettirecek çalışmalar içerisine girerek mücadelesini yazdığı eserlerle duyurarak hak taleplerinde bulundu.

Feminist çalışmalar yakın bir geçmişe sahip olup ilk çalışmalar sistemli değildir. Feminizmin düşüncesine paralel olarak 1405'te Christine de Pisan tarafından yazılan *La Cite des dames* (Kadınlar Şehri) kitabı alaycı bir tavır kullanarak dünyaya erkek olarak gelmediği için yakınmıştır. İçerik itibarı ile günümüz feminizm bakışı ile yazılmış bir kitaptır. 19. Yüzyıla kadar ise kaydedilmiş herhangi bir kadın hareketi bulunmamaktadır. Fransız Devrimi ile birlikte ilk modern feminizm eseri olarak kabul edilen *Vindication of the Right of Women* (1792) (Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi)'ı Mary Wollstonecraft kaleme almıştır. Başlıca eserler literatüre girmişse de ortak bir başlangıç noktasından bahsedilememektedir. Farklı ülke ve uygulamalardan kaynaklı feminizm anlayışında farklılıklar olup ortak bir feminizmden

²⁰ Kamla Bhasin, *Toplumsal Cinsiyet "Bize Yüklenen Roller"*, İstanbul, Kadav, 2014, s.66.

bahsedilememesi bunun sebeplerinden biri olarak ifade edilebilir.²¹ Tüm bu sebeplerden dolayı yakın zamanda dahi feminizmin birçok farklı akımını görmek mümkündür.

Feminist kavramını, Fransız Hubertine Auclert günümüz anlamıyla literatüre kazandırmış olup zamanla ülke dışına taşması ile Kadın Hareketi anlamında da kullanılmıştır. Günümüz kullanımı ise 1970'lerin kadın hareketleri ile gündelik dilde yer etmeye başlamıştır. Burada kadın hareketleri kavramı feminizm ile iç içe geçmiş olup daha toplumsal konularda sosyal eşitsizliklerin ele alındığı mücadelenin eylem alanlarını tanımlamak için kullanılmıştır.²² "Feminist Hareketler" genel başlık olarak ele alınırken diğer tüm kadın hareketlerinin bu başlık altında birleştiğine dair genel bir kanı mevcuttur. Bu da feminist Hareketlerin birçok farklı alandaki yorumlar ile çeşitlendiği yorumunu beraberinde getirmektedir.

Feminist düşüncenin 17. Yüzyıldan 20. Yüzyıl ortalarına kadar şekillendiği dönem birinci dalga olarak adlandırılır. Aydınlanma çağı ile birlikte 1990'lara kadar olan süreç ise ikinci dalga ve üçüncü dalga olan son dalga ise 1990'lar sonrasında günümüze devam eden süreçtir. Tabi bu süreçlere, ülkeden ülkeye ya da toplumdan topluma feminist hareketler ve düşünceler değiştiğinden belli sınırlar çizilememektedir.

23

Kadın tarihinin erkek egemenliğinin altında oluşturulması sebebi ile uzun zamanlar kadın ve kadın ile birlikte köleler, köylüler, siyahiler, işçiler tarihin sahasına girememişlerdir. Beauvoir şöyle söyler: "Erkekler tarafından kadınlar üstüne yazılmış her şeye kuşkuyla yaklaşmak gerekir çünkü onlar hem yargıç hem taraftarlar." Feminist görüş erkek yazarların kadın hakkında yazdıklarına sürekli bir şüphe ile bakmış kadın tarihi ile ilgili kaynaklar yine eril düşünce sebebiyle 1970'lerde kendisine yer bulabilmiştir. Böylelikle feminizm hareketinin teorik çerçevesinin gelişimi hız kazanmıştır. Bu süreçten sonra feminizm hareketleri 'post feminizm' hareketi ile yaygınlaşmış ve kadın hareketleri bu çerçeveden ilerlemeye başlamıştır. Zamanla feminizmin çerçevesi genişlemiş çekirdek feminist gelenek olan liberal, sosyalist ve

²¹ Zeynep Merdan Karapınar "Feminist Kuramlarda Kadın Kimliği ve Kendilik Feminizmi" Ankara, Ankara Üniversitesi, 2022, s.6.

²² Karapınar "Feminist Kuramlarda Kadın Kimliği ve Kendilik Feminizmi" s.7.

²³ Karapınar "Feminist Kuramlarda Kadın Kimliği ve Kendilik Feminizmi" s.10.

Marksist, radikal feminizme post modern feminizmler (Çağdaş Feminist Yaklaşımlar) eklenmiştir.”²⁴

Birinci ve ikinci dalga feminizm çerçevesinde oluşan teoriler, kadının sosyal, siyasal, ekonomik hak talepleri, aile ve ailedeki konumu, iş hayatı, kendi bedeni üzerindeki söz hakları konu içerikleri ile tezimizin konusuna paralellik göstermektedir. Bu dönemler ataerkillik tartışmalarının ön planda olduğu dönemler olup kadının sosyal yaşam içerisindeki gasp edilmiş hakları savunulmuştur. Bu tartışmaların amacı kadının toplumsal yaşam içerisindeki çözümsüz hale getirilen sorunlarına çözüm arayışları olduğu söylenebilir. Ataerkillik ile alakalı tartışmaların konusu bir başlangıcının olup olmadığı ve doğal olup olmadığı üzerine şekillenmiştir. Eğer bir başlangıcı varsa sonunun da olması ihtimali mümkündür.

İlk dalga feminizm hareketi olan liberal teori, özgürlük isteği üzerinde yoğunlaşmış ve kadın haklarını ön planda tutarak, bu hakların kapsamını genişleterek hak kazandırıcı karakteristiğe dönüşmüştür. Bu teoride toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine kadın taraflı bakılmış olup kadının siyasi, sosyal, ekonomik hak talepleri üzerinde durulmaktadır. Konumuz içeriği ile paralellik gösteren liberal teori, ilk dönemlerinden itibaren kadınlara özgürlük sağlama ve erkeklerle eşit haklara sahip olma şeklinde faaliyet göstermiştir. Kadın ve erkek arasında doğal bir ayrım olmadığını, mevcut ayrımın eğitimdeki eşitsizlikten kaynaklandığını dile getirmektedir. Bu eşitsizliği ortadan kaldırmanın yolu ise eşit eğitim fırsatının verilmesi olduğunu savunmaktadır. Liberal feminizme göre kadının özgürlüğünün koşulu ekonomik özgürlüktür. Bu teoriye göre kadın eşit şartlarda eğitim almalı, kamusal alanda çalışma hayatına atılmalı, siyasette, sağlıkta diğer tüm alanlarda temel haklara sahip olmalıdır. Eşitsizlikler üzerinden değerlendirilen liberal teori cinsiyet eşitsizliğini insan kavramı üzerinden kapsayıcı bir şekilde ele almaktadır. Bu harekete göre Radikal ve Marksist feminizm hareketlerin aksine aile kavramı üzerinde durulmakta, cinsiyete dayalı eşitliğin aile içerisinde sağlanması gerektiği savunulmaktadır. Aile içerisinde cinsiyetler iş bölümü yaparak eşitlikçi bir sistemin kurulması gerektiği ve kadını sosyal hayat içerisine hazırlayıcı şekilde düzenlenmesi gerektiği savunulur. Aile kavramına önem

²⁴ Karapınar "*Feminist Kuramlarda Kadın Kimliği ve Kendilik Feminizmi*" s.8-9.

verilmekte ve korunması gerektiği düşüncesi savunulmaktadır.²⁵ Feminizmin ilk dalgasını oluşturan liberal feminizm zaman içerisinde ikinci ve üçüncü dalga feminizm içerisinde de değişimlere uğrayarak etkinliğini sürdürmüştür.

Aydınlanma Çağı ve bununla beraber Fransız Devrimi ile birlikte herkes için aklın egemenliği ve herkes için eşitlik savunulurken dönemin önemli Liberal isimleri olan John Locke ve Jean-Jacques Rousseau gibi filozoflar söz konusu kadınlara siyasi eşitlik hakkı verilmesi olunca karşı bir duruş sergiliyorlardı. Liberalizm, tüm insanlar için eşitliği savunurken ataerkil düzene karşı yükselen bir felsefeydi. Dönemin fikirlerine ters düşen eril zihniyeti hala üzerinde taşıyan Rousseau'nun fikirlerini Wollstonecraft sert bir şekilde eleştirmiş, kadınların da Tanrının yarattığı varlıklar olduğu, rasyonel düşünebilmesi için bu yönde eğitim alması gerektiğini 'Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi' kitabında savunmuştur.²⁶

Gelenekselci bakış anlayışına göre ataerkillik doğal bir süreç olup bu sistemin biyolojik olarak belirlendiği söylenmektedir. Gerda Lerner'e göre, gelenekselciler ataerkil sistemdeki kadının ikincil konumunu Tanrı vergisi veya doğal ve evrensel olarak gördüler. Bu anlayışa göre kadının bu konumu değişmezdir. Bu düşünceye göre kadın erkekten aşağı olarak görülmüş doğurma yetisi kadına verildiğinden kadının nihai rolünün annelik olduğu ve çocuk doğurmak olduğu savunulmuştur. Doğal olarak görülen bu sistemdeki rol dağılımında yaşanan eşitsizlikler sebebiyle erkek egemenliğinde kimsenin suçlanamayacağı savunulmuştur. Lerner'e göre günümüze kadar değişmeyen bu anlayışlar modern psikolojide de yer bulmuştur.²⁷ Modern psikoloji, kadınların biyolojisinin kadın psikolojisine etki ettiği bunun da yetenek ve rollerini belirlediğini iddia etmiştir. Sigmund Freud'un kadınlara yönelik kullandığı "Gövde yapısı (anatomi) kaderdir" sözü bu anlayışı özetler niteliktedir.²⁸

19. yüzyıl ortalarından sonra liberal feminizmin görüşleri üzerine eleştiriler yapılmaya başlanmış yapılan tartışmalarda kadın erkek eşitliğinin sağlanması görüşünün uygulanabilir olup olmadığı konusu Marksist feminizmin doğmasına zemin

²⁵ Erkan Dikici, "*Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marksist ve Radikal Feminizm Teorileri*", The Journal of Academic Social Science Studies, 43 (2016), s.526.

²⁶ Karapınar "*Feminist Kuramlarda Kadın Kimliği ve Kendilik Feminizmi*" s.25.

²⁷ Kamla Bhasin, *Ataerkil Sistem "Erkeklerin Dünyasında Yaşamak"*, İstanbul, Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları, 2014, s.29.

²⁸ Bhasin, *Ataerkil Sistem "Erkeklerin Dünyasında Yaşamak"*, s.31.

hazırlamıştır. Marksist feminizm 20.yüzyıl ilk çeyreğinde varlığını sürdürürken Karl Marx ve Friedrich Engels'in düşüncelerinden etkilenmiştir. Engels mevcut kapitalist düzende kadınların ev içinde sadece ev işleriyle sınırlı hale getirildiği sürece toplumsal düzen içerisinde erkeklerle eşit olmasının mümkün olmadığını söylemektedir. Engels'e göre kadının öncelikle ev içindeki görevlerinden sıyrılarak bunları önemsiz hale getirmesi gerekmektedir.²⁹ Engels kadınların ikincil konumlarının sebebinin özel mülkiyet ile başladığını savunur. Bu durumu “dış cinsin dünya çapındaki tarihi yenilgisi” olarak ifade eder. Engels ve Marksistler kadınların iş gücüne katılması ve özel mülkiyetin kaldırılması ile birlikte ataerkilliğin son bulacağını savunmuşlardır.³⁰

Marksist feministler kadınların mevcut durumunun sebebinin sınıf ayrımı olduğunu söylemektedirler. Yani temel sebep kapitalizmin kendisidir. Çözüm olarak ise kadınların kapital düzenden sıyrılarak sosyal sisteme geçmeleri gerektiğini savunmaktadırlar. Marksist feministlere göre kadınlar ekonomik bağımsızlıklarını elde ettiklerinde özgür olabileceklerdir. Marksistlere göre kadın kamusal alanda iş gücüne katılır ve erkeğin yanında yer alırsa bu ikincil konumdan kurtulacaklardır. Ayrıca Marx, toplumsal devrimin öncelikli görevinin ailenin ortadan kaldırılması olduğunu, ataerkil toplumdaki aileye alternatif bir aile yapısının oluşturulması gerektiğini savunmaktadır. Toplum içerisindeki bütünleşmenin kan bağından ziyade, iktisadi ortaklığa göre oluşturulması gerektiği üzerinde görüş belirtmektedir.³¹ Engels ve Marksistler kadınlara verilen bu ikincil konumu sadece ekonomik açıdan bakarak tek bir alana indirgediler.

Sosyalist feministler radikal ve Marksist feminist duruşları birleştirmeye çalışır. Bunun sebebi olarak da iki kuramın da önemli bilgiler sunarak katkıda bulunduğunu ama tek başlarına yeterli olmadıklarını savunur. Radikal ve Marksist anlayışın aksine kadın ve erkeğe verilen rollerin değişmez olmayıp aralarındaki mücadelenin üretim biçimlerindeki değişiklikler ile birlikte zamanla değişebileceğini savunmaktadırlar. İncelemelerinde “hem üretim ilişkilerine hem de üreme” ilişkilerine bakarlar. Marksist feministlerin aile, ev içi, üreme ve doğurganlık konularını ihmal ettiklerini söyleyerek bu alanlara yönelirler.³²

²⁹ Dikici, “*Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marksistve Radikal Feminizm Teorileri*” s.526.

³⁰ Bhasin, *Ataerkil Sistem “Erkeklerin Dünyasında Yaşamak”*, s.32.

³¹ Dikici, “*Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marksistve Radikal Feminizm Teorileri*” s.526-527 .

³² Bhasin, *Ataerkil Sistem “Erkeklerin Dünyasında Yaşamak”* , s.42.

Radikal feministler ataerkilliğin özel mülkiyetten çok daha önce oluştuğunu, ataerkil sistemin erkeklerin mülkiyet sahipliği ve erkeklerin kadınların üreme özelliği üzerindeki hakimiyetine dayandığını ve bunun sonucunda kadının erkek tarafından yönetildiği ikincil bir konumda olduğunu ifade etmektedirler. Bu sistem, kadınları erkeklere fiziksel ve psikolojik olarak bağımlı hale getirmektedir. Radikal feministlere göre “Kadınlara baskı uygulayan kendi biyolojileri değil, erkeklerin buna biçtiği değer ve üzerindeki denetimlerinden elde ettikleri güçtür”. Bu yönüyle cinsiyetçi ayrımcılığın doğal olduğunu ve sorumlu olarak kimsenin görülmediği gelenekselcilerden ayrılmaktadırlar.³³

Radikal feministler ataerkilliğin sebep olduğu kadın ezilmişliğinin temelinde kadının cinselliği ve doğurganlığı üzerindeki erkek kontrolünü neden olarak göstermektedirler. Bu ikincilliğin temelinde de ataerkilliğin yaşatıldığı aile kurumunu görmektedirler. Bu nedenle aile kurumunu reddetmektedirler. Radikal feministlere göre ataerkil yapıya sahip ailede kişiye toplumsal roller öğretilmekte ve kadın erkeğe hizmet etmeye zorlanmaktadır. Ataerkilliğin ancak geleneksel aile kurumunun ortadan kaldırılması ve yeni aile sistemlerinin geliştirilmesi ile ortadan kaldırılabilceğini iddia etmektedirler. Bunun yanında geleneksel yapıdan kurtulabilmenin yolunun ancak kadına sınırsız cinsel özgürlüğün verilmesi ile mümkün olacağını savunup kadının baskı altında olmasının temel sebebinin cinsel sınıf sistemi olduğu savını ortaya koymaktadırlar.³⁴

Radikal feministler, ataerkilliği kadınların ezilmişliğinin temel sorumlusu olarak görmektedirler. Ataerkilliği sosyal ve kültürel hayatın her alanına yayılan geniş bir erkek egemenliği olarak görmektedirler. Bu sistemin evrensel olduğu ve tümüyle sorgulanması gerektiği vurgulanmaktadır. Kadının her ne olursa olsun erkeğe benzememesi kadınsı özelliklerini koruması gerektiği, kadının kadınsılığı ve doğurganlığını koruyarak bir kimlik edinmesi gerekliliği ön plana çıkarılmaktadır. Bu yönüyle radikal feminizm, liberal feminizme kadın-erkek eşitliği konusunda eleştiri yapmaktadır. Marksizm’e yaptığı eleştiri ise cinsler arasındaki eşitsizliğin üretim ilişkilerinden olmayıp üretim süreçlerinden kaynaklı olmasını savunmasıdır. Radikal feministler kapitalist düzen ortadan kalksa dahi eril aileler var olduğu sürece

³³ Bhasin, *Ataerkil Sistem “Erkeklerin Dünyasında Yaşamak”*, s.35.

³⁴ Dikici, *“Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marksistve Radikal Feminizm Teorileri”*, s.529.

ataerkilliğin varlığını koruyacağını ve kadının ikincil konumunun değişmeyeceğini savunmaktadırlar.³⁵

Ancak toplumsal cinsiyet var oldukça, cinsiyetler arasındaki eşitliğin sağlanması da imkânsız hale gelmektedir. İnsan hakları evrensel bildirisinde; ‘Tüm kadın ve erkekler ayrımcılığa uğramadan yaşama, eğitim, sağlık ve çalışma haklarından eşit olarak yararlanma haklarına sahiptirler’ denilmektedir.³⁶Fakat toplumun pratiklerinde eşitliğin sağlanmadığı toplumun yansıması olan sözlü kültür ürünlerinde açıkça görülmektedir.

I.V. Tezin Bölümleri

Bu tez giriş, kültür, sözlü kültür ürünleri, ataerkil toplum, Doğu Anadolu’da kadın, analiz ve tartışma, sonuç olmak üzere 5 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde tezin tanıtımı ve çalışmanın ayrıntıları olan araştırmanın konusu ve kapsamı, araştırmanın amacı ve önemi, araştırmanın metodu, kaynakları, saha notları, teorik arka planı ve tezin bölümleri yer almaktadır.

Girişten sonraki tezin birinci bölümünde tez konusunun başlıkları olan kültür kavramının kelime anlamından yola çıkarak kültür kavramı tanımlanmaya ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın asıl konusunu oluşturan sözlü kültürün yeteri kadar anlaşılmasını sağlamak ve çalışma konumuzun bütünlüğünü sağlamak amacıyla kültürün tanımlarına yer verilmektedir. Bu amaç doğrultusunda, kültür sözcüğünün tarihçesi, kültürün muhtevası ve kültürü sınıflandırılan genel özellikler ele alınmaktadır. Sözlü kültür, temel konulardan olup sözlü kültürün ne olduğu, sözlü kültürün içeriğinde neler olduğu, sözlü kültürün temel özellikleri ve kültürün söz ile aktarımının nasıl yapıldığı açıklanmaya çalışılmaktadır. Birçok sözlü kültür ürünü olduğu görülmüş, sözlü kültür ürünlerinin sınıflandırılmasında ham maddesi ve materyali tamamen söz olan; bilmece, hikâye, destan, atasözleri, türkü, masallar üzerinden çalışma sürdürülmüştür. Bu türlerin içerik ve kapsamı başlıklar halinde incelenmiştir.

İkinci bölümde ise toplumsal cinsiyet konusuna giriş yapılmaktadır. Kadın konusu işlenirken karşımıza çıkan ataerkil kavramı toplumsal cinsiyetin anlaşılabilmesi için genişçe yer ayrılması gereken bir konu olup ayrı bir başlık olarak ele alınmaktadır.

³⁵ Dikici, “*Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marksistve Radikal Feminizm Teorileri*”, s.530.

³⁶ Saraç, “*Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*”, s.30.

Ataerkil toplum tanımlaması yapıldıktan sonra ataerkilliğin kaynağı ve başlangıcı tartışılmaktadır. Bunun yanı sıra, ataerkillik karşısında kadının konumlandırılması açıklanarak ataerkillik karşısında kadın başlığı konusunun kaynağı olarak gösterilen dinler, patriyarka ve kadın başlığı oluşturulmuştur. Ataerkilliğin varlığının günümüze kadar devam etmesinin sebeplerinden olan ve topluma bu amaç ile verilen eğitim/eğitimin yöntemleri bir diğer alt başlık olarak el alınmaktadır.

Çalışmamızın amacı olan diğer bölümde ise araştırma verileri ve yapılan saha çalışması sonucu elde edilen bulgular detaylı analizden geçirilerek temaları belirlenmiştir. Oluşturulan ortak temalar üç temel başlık altında hikâye analizleri ile birlikte verilmiştir. Sonuç kısmında ise elde edilen veriler ve bu veriler ışığında yapılan analizlerden çıkarılan yargılar sunulmuş olup çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜLTÜR

Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren ulaşların bütününe kültür denir.³⁷ Yeryüzü ile olan serüvenimizin başlaması ve doğayla yüzleşmemiz sonucunda oluşmaya başlayan, kendi dünyamız dışında farklı yaşantılar ile karşılaşmamız sonucu meydana gelip, karşılaştığı farklı coğrafyalar, farklı yaşamlarla çeşitlenmeye farklı anlamlar ve görevler kazanmaya başlayan kültür farklı anlamları ile karşımıza çıkmaktadır. İçeriğindeki farklılıklara benzer olarak kültürün tanımları da farklılık göstermektedir.³⁸ Kelime anlamı olarak “kültür” sözcüğü Latince toprak kültürü anlamına gelen “*Cultura*” sözcüğünden gelir. Aynı kökten Colere; sürmek, ekip, biçmek, bakım ve özen göstermek, işlemek; Culture ise Türkçedeki “ekin” fiilinin karşılığında kullanılmaktadır.”³⁹ Batı dillerinde ‘cultura/culture/cultur’ sözcüğü ile karşılanan kültür terimi, Fransız düşünür Voltaire tarafından “insan zekasının oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamında kullanılmıştır.”⁴⁰ Romalılar ise bu terimi ilk olarak tarımsal alanda kullanmışlardır. Cultura terimi, doğada kendiliğinden yetişen bitkiler ile insan emeği ve çabası ile yetişen bitkilerden ayırmak için kullanılmıştır. Günümüzde ise insan eli ve emeği ile tarlada, serada ya da laboratuvar ortamında yetiştirilen bitkilere kültür bitkisi adı verilmektedir.⁴¹ Kültür sözcüğünün terim anlamının kapsamı geniş olup çok çeşitli alanlarda ve anlamlarda kullanılmaktadır. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere kültürün tek bir anlamı değil birden çok anlamı bulunmaktadır.

³⁷ TDK, ‘kültür’, 2024, <https://sozluk.gov.tr/> (10 Ocak 2024)

³⁸ Ruhi Ersoy, *Sözlü Tarih Folklor İlişkisi Baraklar Örneği Disiplinler Arası Bir Yaklaşım Denemesi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009, s.20.

³⁹ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s.96.

⁴⁰ A. Kadir Çüçen, “*Kültür, Uygarlık, Evrensellik ve Çok-Kültürlülük*”, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 4, (2005), s. 111.

⁴¹ Esin Sultan Oğuz, “*Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı*”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 28(2), (Aralık 2011), s.125.

Tablo 1. Çeşitli Kültür Kavramları ve Anlamları⁴²

ÇEŞİTLİ KÜLTÜR KAVRAMLARI VE ANLAMLARI			
KAVRAMLAR	ANLAMLARI		NİTELİKLER GÖREVLER
Kullanma Alanlarına Göre	Genel	Özel	
Bilimsel alanda “kültür”	Uygarlık	Çin, Hint, Fransız, Batı ve İslam kültür ya da uygarlığı, gibi.	Tarihsel, bütünsel ve evrimsel.
Beşerî alanda ve günlük dilde “kültür”	Eğitim	Genel, mesleki ve teknik eğitim; tıp, hukuk, din, sanat ve fen eğitimi; örgün ve yaygın eğitim ya da öğretim, gibi.	Değerlendirici, eleştirici, geliştirici, öğretici ve yayıcı.
Estetik alanında “kültür”	Sanat	Gotik, Barok, Rönesans ve Modern Sanat; resim sanatı, ilkel ve modern sanat; romantik ve gerçekçi sanat, gibi.	Eleştirici, yaratıcı, eğitici, değerlendirici güzel ya da güzelleştirici, estetik.
Maddi(teknolojik) ve biyolojik alandaki “kültür”	Üretim	Avcılık, tarım ve endüstri kültür “mikrop kültürü” “ekin kültürü”, gibi.	Günlük toplumsal yaşamı destekleyici: üretici, deneyici, çoğaltıcı, yoğaltıcı ve besleyici

Tabloda görüldüğü gibi kültür kavramının farklı boyutları ve bu boyutlar ile kazandığı farklı anlamları bulunmaktadır. “Kültür sözcüğü dört anlamda kullanılmaktadır: Bilim alanında, uygarlık; beşerî alanda, eğitim sürecinin ürünü; estetik

⁴²Güvenç, *İnsan ve Kültür*, (1979), s.115.

aland, güzel sanatlar; maddi (teknolojik) ve biyolojik alanda üreme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirme”⁴³ Kültür yorumlarında da ele aldığı konular itibari ile farklılıklar oluşmakta yapılan kültür yorumları ise çeşitlenmektedir. Belli bir toplumun belli bir müzik kültüründen, sanatına, tarihi çağlar içerisinde yaşanan başarılarla ya da insanların doğa ile olan ilişkilerine varıncaya kadar hepsi kültür sözcüğü içerisinde yer almaktadır. Bu da kültür sözcüğünün kapsamını genişletmektedir. Ayrıca kültür derken yukarıdaki boyutların hangisi olduğu belirtilmediği için kapsamı geniş ve belirsiz bir hal almaktadır.⁴⁴

Güvenç, kültür kavramının tam olarak tanımlanamamasının ve anlam çeşitliliğinin kültür sözünün çok anlamlı olmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Antropoloji dilinde soyut bir kavram olarak kullanıldığını söyleyip, bu kavramları dört başlık altında toplamaktadır:

- Kültür bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır.
- Kültür, belli bir toplumun kendisidir.
- Kültür, bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesidir.
- Kültür, bir insan ve toplum kuramıdır.⁴⁵

Başlıklardan anlaşıldığı üzere kültür kavramına farklı ve çokça anlamlar yüklenmektedir. Bu durum da kültür kavramının tanımlanma güçlüğüne ortaya çıkarmıştır. Raymond Williams, kültür kelimesinin tanımlanmasının zorluğu üzerinde dururken kelimenin birbirinden farklı entelektüel disiplinler, farklı düşünce sistemlerindeki kavramlar için kullanılmasını bu zorluğun sebeplerinden biri olarak ifade etmektedir.⁴⁶

Kültür kavramına farklı birçok anlam yüklenmesinin yanında farklı birçok tanımı da yapılmaktadır. Yapılan bazı tanımlar şu şekildedir;

"Kroberg'e göre kültür, öğrenilmiş ve aktarılmış hareki reaksiyonlar ve alışkanlıklar, teknikler, fikirler, değerler ve teşvik edilen davranışların tümüdür.

Krober'e göre kültür, insan hayatına mana veren, insanı yükselten kısacası hayatı yaşamaya değer kılan bir şeydir.

⁴³ Göçer *"Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine"* s.50.

⁴⁴ Güvenç, *İnsan ve Kültür*, (1979) s.99.

⁴⁵ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, (2020) , s.121.

⁴⁶ Oğuz, *"Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı"* s.125.

T.S.Eliot' a göre kültür, aslında herhangi bir toplumun dininin vücut bulmuş bir şeklidir. Din kültüre muhtaç olduğu çerçeveyi temin eder ve bütün insanlığı bunalım ve ümitsizlikten kurtarır.

Heriot ise kültürü, ‘‘Bireyin bildiklerini unuttuktan sonra aklında kalan şey’’ olarak tanımlamaktadır.⁴⁷

1.1. Kültürün Muhtevası

Kültürün içeriği geniş ve çeşitli bir kapsama sahiptir. Bu noktada Unesco tarafından düzenlenen Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi’nde kültürün muhtevasının zenginliği noktasında geniş bir tanımlama yapılmıştır. Bu tanıma göre,

“En geniş anlamıyla kültür, bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bilişiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgu’’ dur.⁴⁸

Konusu insan olan kültürün ilk zamanlardan günümüze kadar sürekli değişim, gelişim ve diğer disiplinlerle etkileşimi sonucu yapılan tanımlar tam olarak kültür kavramını karşılayamasa da bize kültürün içeriği hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu tanımda yapılan kültür kavramının kapsamına baktığımızda insanı düşünsel, gelişimsel, somut ve soyut olarak birçok açıdan ele almaktadır.

Doğada hazır halde bulunmayan kültür, insan kaynaklı olup sonradan ortaya çıkan bir oluşumdur. Kültürden söz edebilmek için insan ve insani özelliklerden de söz etmek gerekmektedir. Bauman kültürün “insani bir eylem alanı’’ olduğunu belirtmektedir. Kültürün öznesi hakkında farklı görüşler olsa da ortak nokta insani etkinlikler sonucu oluşmasıdır. Sürekli bir eylem ve üretimden söz etmek mümkündür. T.S. Eliot, kültürü, ‘‘birey, topluluk ve toplum’’ olmak üzere üç bölümde ele alır. ⁴⁹ Kültür insan, toplum ve toplum içerisindeki insani faaliyetler sonucu oluşup devamlılık oluşturan bir yapıdır. Bu yapı durağan olmayıp değişen insani etkinlikler ile sürekli bir değişim ve dönüşümden etkilenmektedir. Doğadaki diğer canlılar belli bir döngüyü

⁴⁷ İbrahim Arslanoğlu, “*Kültür ve Medeniyet Kavramları*”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, (2013), 4.

⁴⁸ Oğuz, “*Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı*” s.128.

⁴⁹ Oğuz, “*Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı*” s.135.

tekrar edip değişimlere kapalı iken insan tarih içerisinde değişimi kendisi oluşturup bu değişimleri arttırarak yaşamını sürdürmüştür. Bu durumun sebebi ise kùltürün insana ait olması diğer canlılarda bulunmamasıdır. İlkçağda mağarada yaşayan insan, sonraki süreçte hızlı ve sürekli değişimler yaşayarak modern ve çok çeşitli evler, binalar inşa etmiş yaşam standartlarını değiştirmiştir. Yani kùltürünü oluşturmuştur. İnsanların aksine doğadaki hayvanlara baktığımızda ise zaman içerisinde yeme şekilleri, barınma şekilleri vb. kùltür öğelerinde değişkenlik göstermeyip aynı şekildeki bir döngü içerisinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Ne kartallar yuvalarını yüksek kayalıklardan aşağı indirmiş ne de aslan et yeme şeklini değiştirmiştir. Yani hayvanlarda, insanlarda yaşanan bu değişim ve kùltür döngüsü görülmemektedir.⁵⁰

Güvenç, Sosyal antropolojinin bütüncül tanımları arasında en iyisi olarak tanımladığı Taylor'un kùltür tanımının özömlemesini şu şekilde yapıyor. "Kùltür; toplum, insanoğlu, eğitim süreci ve kùltürel muhteva gibi değişkenlerin ve bunlar arasındaki karmaşık ilişkilerin bir işlevidir."⁵¹ Kùltür, hayatın her alanını kuşatan, yazılı ve sözlü olarak nesilden nesle devam eden sözlü, yazılı ve görsel atmosferin genel adıdır. Söz konusu kùltür kavramı üzerine yapılan tanımların ortak noktasında ise; bir milletin yaşadığı tabiat üzerindeki yaşam biçimi, dünya görüşü, tarihi, inanç sistemi, dili, ortak değerlerinin toplamı ile maddi manevi üretimlerinin bütününe o milletin milli kùltürünü oluşturduğu düşüncesi vardır."⁵²

Kùltür, içinden çıktığı milletin asırlar boyunca oluşturduğu yaşam tarzlarının kodlarını içine alan hafıza gibidir. Kùltür, bir milletin mirasıdır. O millete ait değerler, algılar, yaşam tarzları, olaylar karşısındaki tutumları sonucu oluşan tarihi, edebiyatı, sanatı, şarkıları, türküleri, eğlenceleri... maddi ve manevi tüm değerleridir. Bu değerler nesilden nesle bir miras olarak aktarıla gelmiştir. Kùltür bir milletin yüzyıllar boyu yaşadıklarının özetidir.⁵³

⁵⁰ Arslanoğlu, "*Kùltür ve Medeniyet Kavramları*" s.4.

⁵¹ Taylor'un sosyal antropolojinin konusu üzerine yaptığı tanım için bk. Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kùltür*, İstanbul: Remzi Yayınları, 1979, s.96.

⁵² Ersoy, *Sözlü Tarih Folklor İlişkisi:Baraklar Örneği Disiplinler Arası Bir Yaklaşım Denemesi*", s.20.

⁵³ Göçer "*Dil-Kùltür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine*"s.50.

Kültürün birçok özelliği olmakla birlikte Güvenç, kültürel niteliklerini şu şekilde sıralamaktadır: “Kültür öğrenilir, toplumsaldır, tarihi ve süreklidir, ihtiyaçları karşılayacak ve doyum sağlayıcılar, ideal veya idealleştirilmiş kurallar sistemidir, bütünleştiricidir, değişir ve bir soyutlamadır.”⁵⁴

Kültürün özelliklerini şu şekilde açıklayabiliriz: Kültür öğrenilir ve öğretilir; kültür insanlar tarafından sonradan oluşturulduğu için öğrenilebilir ve öğretilir.⁵⁵ Kültür tarihidir ve süreklidir; geçmişte yaşananlar kültürü oluşturup artarak ilerler ve sonraki zamana aktarır. Bu döngü toplumdaki aktif değişim ve dönüşüme bağlıdır. Kültür aktarımında ise toplumsal kültürün oluşturduğu gelenek ve görenekler etkilidir. Kültürün oluşturduğu bu toplumsal kurallar nesilden nesle aktarılarak o toplumun sosyal tarihini ve sürekliliğini oluşturur.⁵⁶ Kültür, ideal veya idealleştirilmiş kurallar sistemidir; kültür, insan yararı için ideal kurallar ve davranış örüntüleri oluşturur.⁵⁷ Kültür ihtiyaçları karşılayıcı ve doyum sağlayıcıdır; kültürün devamı içinde kültürel öğeler doyum sağlayıcı olmak zorundadır. Kişinin ihtiyaçlarını karşılamalıdır. İnsanın bireysel farklılıkları olduğu gibi benzer tarafları da vardır. Kültürlerinde bu benzerliklere sahip olması ve ortak kurumlar oluşturmaları gerekir.⁵⁸ Kültür değişim sürecine tabidir; kültür zaman, mekân, koşullara göre değişime uğrar. Her değişim uyuma doğru giden süreci getirir. Kültürde oluşan bu değişim bütünleştirici ya da ayrıştırıcı olabilir.⁵⁹ Kültür, toplumlara özgüdür, kültürün belli bir topluma özgü olma niteliği vardır. Olaylar karşısında verdikleri tepkiler, söz ve davranışlar kendilerine özgüdür. Kültürü oluşturan unsurlar, içinde bulunduğu topluma özgü olduklarından kültürünün bir parçası haline gelir.⁶⁰ Bütün kültürler zaman içerisinde birbirlerine benzerlik gösterirler. Aynı amaç etrafında bir araya gelip varlıklarını devam ettirmek amacıyla ortak düşman ve tehlikelere karşı birlikte önlem alırlar. “Kamu yararı” kavramını oluşturup bu kavram çerçevesinde toplumu korumayı amaç edinirler.⁶¹ Kültür, medeniyetlerin oluşumuna katkı sağlayan önemli bir unsurdur. Gökalp’in şu sözlerinden kültür ve medeniyet arasındaki ilişki anlaşılabilir. “Kültür, yalnız bir

⁵⁴ Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 1979, s. 103-107.

⁵⁵ Çüçen, “*Kültür, Uygarlık, Evrensellik ve Çok-Kültürlülük*” s. 113.

⁵⁶ Güvenç, *İnsan ve Kültür*, (2020), s.130.

⁵⁷ Güvenç, *İnsan ve Kültür*, s.131.

⁵⁸ Güvenç, *İnsan ve Kültür*, (1979), s.105.

⁵⁹ Çüçen, “*Kültür, Uygarlık, Evrensellik ve Çok-Kültürlülük*” s.113.

⁶⁰ Göçer, “*Dil-Kültür ilişkisi ve Etkileşimi Üzerine*”. s.52.

⁶¹ Güvenç, *İnsan ve Kültür*, s.131.

milletin dini, ahlaka, akli, estetik, diye sâni, iktisadi ve fennî hayatlarının ahenkli bir bütünü iken medeniyet, aynı medeniyet dairesine giren birçok milletin sosyal hayatlarının müşterek bir yekûnudur. Kültür milli olduğu halde medeniyet milletler arasıdır.” Uygarlığın gelişimi kültürel unsurlara bağlıdır.⁶² Kültür bütünleştiricidir; Kültür, belli kültürün öğelerini uyumlu ve bütünleşmiş bir sistem oluşturma eğilimindedir. Kültürün bütünleştirme sürece sosyal/kültürel değişimin açtığı uçurumları, beslediği çalışmaları, uzlaştırıp kapatmaya çalışır. Bu durum da medeniyetlerin oluşumunu ve devamlılığını sağlar.⁶³

Kültür canlı bir yapı olup doğar, büyür ve gelişir. Gelişimini ise dil vasıtası ile sağlar. İnsanlar sözü hafızalarında koruyarak kültürün devamını sağlamışlardır fakat unutmanın bir gerçek olmasından kaynaklı ve yazının icadı ile birlikte söz ile başlayan kültür varlığını yazı ile sürdürmeye başlamıştır. Yazı tamamen sözün yerini almasa da büyük ölçüde kültürün işleyişinde yer edinmiştir. Böylelikle kültür, yazılı ve sözlü kültür olarak iki ana başlık halini almıştır.⁶⁴

1.2. Sözlü Kültür

Sözlü kültür, sözlük anlamında, “sözlü olarak aktarılan kültür üyelerinin tamamı”⁶⁵ olarak tanımlanırken, “bir başka tanımda ise “bir milletin hayatında, fertlerin sözlü ve yazılı geleneklerinde yer alan kabulleriyle, müştereklik gücüne erişen ve milli kimliği oluşturan maddi ve manevi faaliyetlerin bütünü” olarak açıklanmaktadır.⁶⁶ Sözlü kültüre baktığımızda yazılı kültürden daha fazla kabul görmüş ve geçmişten günümüze bakıldığında bir topluluğa ait kültürel unsurlar genellikle sözlü kültür aracılığıyla aktarılmıştır. Buna göre sözlü kültür, sözlü gelenek içerisinde bulunan, söz ile oluşturulmuş, sözlü olarak nesilden nesle aktarılan tüm unsurların, bütün olarak sözlü kültüre dahil edilme süreci olarak tanımlanmaktadır.⁶⁷

İnsanın olduğu her yerde iletişim vardır ve bu iletişim dil ile sağlanır. Dilin temelini ise oluşturan sestir. Ong, dilin sese bağımlı olmasını tarih içerisinde binlerce dilin yalnızca 106 tanesinin edebiyat ürettiğini geri kalanının ise seste kalmış olduğunu

⁶² Göçer, “*Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine*” s.51.

⁶³ Güvenç, *İnsan ve Kültür*, (2020) s.142.

⁶⁴ Halil Bunsuz, *Sözlü Kültür Geleneğinde İslami Unsurlar*, Selçuk Üniversitesi, 2021, s.20.

⁶⁵ TDK, “Sözlü Kültür”, <https://sozluk.gov.tr/> (23 Haziran 2023).

⁶⁶ Ersoy, *Sözlü Tarih Folklor İlişkisi: Baraklar Örneği: Disiplinler Arası Bir Yaklaşım Denemesi*, s.21.

⁶⁷ İsmet TUNÇ, “*Sözlü Kültürün Dinsel Kaynaklardaki Yansımaları*” Bartın Üniversitesi İslami İlimler Dergisi, 1(13), (2020), s.41.

örnekleyerek anlatmaktadır. Ong’a göre günümüzde konuşulan 3000 dilin yalnızca küçük bir kısmı olan 78 tanesi bir edebiyata sahiptir. Burada anlaşılacağı üzere dilin temeli sestir ve sözlü olarak oluşur.⁶⁸

Sözün varlığı ile beraber oluşan sözlü kültürün tarihi çok eskilere dayanmak ile birlikte süreç içerisinde farklı oluşumlar geçirmiştir. Tek başına sözlü kültürü sırtlanan söz, insan hayatındaki değişimler ve gelişmeler ile birlikte bu değişimlerden etkilenerek çeşitlenmiştir. Ong’ a göre sözlü kültür matbaanın varlığından habersiz, iletişimin yalnız konuşma dilinden oluştuğu saf kültürlerle “birincil sözlü kültür”; teknolojinin ilerlemesi ile yaşantımıza giren telefon, televizyon, radyo ve diğer birçok elektronik araçların “sözlü” özellikleri, üretimi ve işlevi önce yazı ve metinden çıkıp sonra konuşma diline dönüştüğünden “ikincil sözlü kültür”ü oluşturur. Günümüzde yazının hemen hemen her kültürde yer alması gerçek anlamda birincil sözlü kültürü büyük oranda kaldırmıştır. Fakat günümüz teknolojisini ileri düzeyde kullanan bazı kültür ve alt kültürlerde birinci sözlü kültürden kalma düşüncelere rastlamak mümkündür.⁶⁹ Yazının yaygın olarak kullanılmasının sözü etkilediği aşikâr olsa da tamamen sözlü kültürün ortadan kalktığı söylenemez. Geçmişten günümüze baktığımızda sözün tarihinin başlangıcı tam bilinmemekle birlikte yapılan kazılarda da sözün yazılı hale getirildiği bilinmektedir. Fakat yazı hiçbir dönem sözün yerini almamıştır. Sözlü kültür muhtevası itibarı ile her dönem varlığını korumuştur.⁷⁰ Yazı, sözlü nitelikten bağıni koparamaz. Yazı ve söz birbirini tamamlıyor görünse de söz yazısız olabilirken yazı sözsüz hiçbir anlam ifade etmez.⁷¹

Her toplum, düzenini sağlayan kendine özgü siyasi, sosyal ve iktisadi yapısını belirleyen değerlere sahiptir. Toplumun sürekliliğinin ve devamının sağlanabilmesi için bu ortak değerlerin korunarak aktarılması gerekmektedir. Bu aktarım yazının sonradan ortaya çıkması sebebiyle ilk olarak sözlü aktarımı yapılmış ve aktarımı yapılan bu kültürlerle sözlü kültür denilmiştir. Yazılı kültür ile sözlü kültür arasında net bir ayırım yapılamamaktadır çünkü bu iki kültür birbirini etkilemekte ve çeşitlendirmektedir. Aynı

⁶⁸ Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi*, Çev. Sema postacıoğlu Banon, Metis Yayınları, İstanbul, 2018, s.19.

⁶⁹ Ong, “*Sözlü ve Yazılı Kültür:Sözün Teknolojileşmesi*” s.23-24.

⁷⁰ Tunç, “*Sözlü Kültürün Dinsel Kaynaklardaki Yansımaları*” s.42.

⁷¹ . Ong, “*Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi*” s.20

toplumda bu iki kültür aynı anda bulunup varlıklarını devam ettirmektedirler.⁷² Jack Goody, kültürleri bu ayrıma tabi tutmanın hata olduğunu söyleyip sözel veya sözel artı yazılı, basılı vs. şeklinde bir tasnifin daha doğru olacağını belirtip sözlü ve yazılı kültürün birbirinden bağımsız olamayacağını altını çizmektedir.⁷³

1.2.1. Sözlü Kültürün İçeriği

Başlangıçta sözlü kültür halk edebiyatı olarak ifade edilen ve coğrafi yöntemlerle sınırlı bir araştırma alanına sahipken bu dar alandan zamanla toplumsal ve kültürel sistemlerinin incelenmesi, bu sistemlerin tarihi araştırmaları için de kaynak haline gelmesiyle sonuçlanmıştır. Geniş çalışma alanlarına kaynaklık etmesiyle birlikte çok sayıda disiplinin ilgi duyduğu bir alan halini almıştır.⁷⁴

Sözün kaybolmaması ve sözlü kültürün aktarılması sürecinde farklı kültürel unsurlar oluşmuştur. Sözün aktarımı noktasında sözlü kültür sözü aşır dans, müzik, ritüeller gibi farklı şekillere bürünmüş böylece sözün varlığını koruma çabasında ve kültürün aktarımında farklı değerlere sahip olmuştur. Kültürel varlığın önemli bir unsuru haline gelen sözlü kültür, büründüğü çeşitlilik ile farklı bilim dallarının üzerinde çalıştığı bir alan haline gelmiştir. Sözlü unsurlar kültürel bellek olarak adlandırılmıştır. Kültürel bellek zaman içerisinde kayıplara uğradıkça yazıya geçirilme gerekliliği ortaya çıkmıştır. Sözlü kültür ürünleri zamanla yazıya aktarılacak somut bir nitelik kazanmıştır fakat sözlü olarak da varlığını devam ettirmiştir.⁷⁵

Sözlü kültürün etkili olarak kullanıldığı ve önemini koruduğu alanlardan biri dindir. Soyut ve metafiziksel kavramlara sahip olan din, kültürü oluşturan hatta bazen kendi başına kültürü yaratan unsur olarak yazılı belgelerden çok sözlü kültüre yönelmektedir.⁷⁶ Birçok dinde, sözlü kültürün önemli bir unsuru olan mitolojik anlatılar önemli bir yere sahiptir ve dini hikayeler ile birçok esas anlatılmaya çalışılmaktadır.

⁷² Ahmet Emre DAĞTAŞOĞLU, “*Sözlü Kültür ve Aşık Veyse*”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(2), (Aralık 2015). s.172.

⁷³ Jack Goody, *Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim: Okur-Yazarlık, Aile, Kültür ve Devlet Üzerine İncelemeler*, Çev. Osman Bulut, Pinhan Yayıncılık, 2013,.s.14.

⁷⁴ Tunç, “*Sözlü Kültürün Dinsel Kaynaklardaki Yansımaları*” s.41.

⁷⁵ TUNÇ, “*Sözlü Kültürün Dinsel Kaynaklardaki Yansımaları*” s. 43.

⁷⁶ Şahin Filiz, “*İnanç ve Sözlü Kültür Bağlamında Dilin Yetersizliği Sorunu*”, Yalvaç Akademi Dergisi, 1(1), 2016, s.27.

1.2.2. Sözlü Kültürün Temel Özellikleri

Dursun Yıldırım, sözlü kültürü açıklarken folkloristlerin bazı özellikleri kendi aralarında birkaç başlık altında birleştiklerini söylemektedir. Bu özellikler şu şekildedir. “Sözlü kültür unsuru sözlüdür; kendine ait bir geleneği vardır, versiyonlar yaratma kabiliyetine sahiptir, ortak kabul eseridir; ortak yaratıcığa bağlıdır, kalıplaşmaya müsaittir.”⁷⁷

Kültürün bir özelliği de aktarılabilir olmasıdır. Aktarım sayesinde artarak ilerler ve sonraki zamanlara, insanlara ulaşır. Sözlü kültürün özelliği ise metinden yoksun olması ve aktarımı söz ile yapmasıdır. Bir metnin olması hatırlamayı ve aktarımı kolaylaştırırken sözlü kültür bir metne sahip değildir. Bu durum sözlü kültürün nasıl aktarılması gerektiği problemini ortaya çıkarmaktadır. Sözün öncelikle hatırlanabilmesi daha sonra aktarımının gerçekleşmesinin sağlanması gerekmektedir. Sözlü kültürde aktarılması gereken konu basit olmamakla birlikte bir metne bağlı olunmadığı için çözümü de karmaşıktır. Fakat sözlü kültür için bu durum metinden bağımsız olması dolayısıyla daha karmaşık bir hal almıştır. Öncelikle aktarılabilecek çözümün korunması ve her defasında hatırlanması gerekmektedir. Bunun için uyumlu, hatırlanması kolay kalıpların kullanılması, herkesçe bilinen atasözlerinden faydalanılması gibi tekniklerin kullanılması gerekmektedir.⁷⁸

Sözlü kültürün aktarımı ezber ile mümkündür. Buna bağlı olarak sözlü ezberleme yeteneği kritik öneme sahiptir. Ses kaydının daha bilinmediği bir devirde söz ile yapılan ezberin tekrarlanması ve denetlenmesi güç bir durumdur. Birden fazla kişinin sözü tekrar etmesinin gerektirdiği birtakım zorluklar sözlü kültürün muhafazasını zorlaştıran unsurlardandır. Çözüm olarak ise zengin sözlü kültürün yazılı metinden yapılan ezber gibi kabul edilmesi ve bu şekilde uyarlanıp denetlenmesi gerektiği savunulmuş ancak bu öneriler de pratik uygulamalarındaki zorluklardan dolayı sonuçsuz kalmıştır.⁷⁹

Sözlü kültür anlatılarının temel özelliği kalıplaşmış deyişlerdir.⁸⁰ “Sözlü kültürde bir fikri, düşünceyi koruyup hatırlama problemine, ağızdan çıkmaya hazır

⁷⁷ Dursun Yıldırım, “*Sözlü Kültür ve Folklor Üzerine Düşünceler*”, (1998), s.17.

⁷⁸ Ong, “*Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi*”.s.49.

⁷⁹ Ong, “*Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi*”.s.78.

⁸⁰ Elif Kanca, “*Sözlü Kültür ve Yazı Takıntısı*”, Journal of Awareness, 5(4) , (2020), s.539.

düşünce biçimleri kullanarak yardımcı olunabilir.”⁸¹ Bu sebeple sözlü kültürde ezberlemeyi kolaylaştırmak amacıyla çeşitli kalıplar oluşturulmuştur.⁸²

Sözlü kültürde sosyallik yazılı kültürde bireysellik vardır. Buradan da anlaşılacağı üzere birincil sözlü kültüre sahip bir kişi duygularını deneyimlerini etrafında bulunan insanlarla sözlü olarak iletişime geçip paylaşımda bulunur. Söz tek başınlığı değil karşılıklı bir etkileşimi meydana getirir. Yazılı kültürde bir metin ve metne bağlılık yani bireysellik hakimken, sözlü kültürde iletişim ve sosyallik vardır. Bu durumun insan psikolojisi üzerindeki etkileri de farklıdır. Sözlü kültüre sahip toplumlardaki bireyler duygu ve düşüncelerini dışa yansıtırken yazılı kültüre sahip toplumlar duygularına içsel yönlendirme yaparlar. İki durumun da bazı olumsuzlukları mevcuttur. Örneğin sözlü kültüre sahip toplumdaki bireyler içerisindeki öfkeyi dışa yansıtıp etrafına zarar verirken yazılı kültüre sahip bir toplumdaki fertler gerçeklerden koptuklarında düş dünyasına çekilirler.⁸³ Bu duruma paralel olarak bilgi, sözlü kültürde bireysel bir kazanım değil toplumsal bir olgudur.⁸⁴ Bilgiye ulaşmak zekâ değil ortak yaşanmışlıklar gerektirir. Yapılan tanımlama ve açıklamalara da bakıldığında sözlü kültür ürünlerinin özellikleri çerçevesinde araştırmacıların benzer özellikler üzerine yoğunlaştıkları, bu çerçevede çalışmalar yürüttükleri ve yaptıkları araştırmalarında ortak başlıklarda birleştikleri görülmektedir.

1.2.3. Sözlü Kültür Aktarımı

Kültürün oluşmasında önemli bir unsur olan dil, aynı zamanda etkili bir kültür aracıdır. Kültür, sözlü ve yazılı dil aracılığı ile nesilden nesle aktarıla gelmiştir. Dilin oluşturduğu sözlü kültürün geçmişine dair net bilgiler bilinmemesine rağmen kültürün önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Tarihsel süreçlere bakıldığında yazıdan önce sözün bulunduğu tarihsel dönemlerin aktarımının büyük oranda söz ile olduğu, süreç içerisinde yazıya geçişin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu dönemler incelendiğinde dilin “anlamaların taşıyıcısı” görevini üstlendiği görülmektedir. Kültür ise dili besleyen kaynak niteliğindedir. Yakın ilişki içerisinde olan dil ve kültür birbirini etkilemektedir.

⁸¹ Nurullah Agitoğlu, “*Kültürel Bağlam Çerçevesinde Sözlü Kültürün Hadislere Etkisi*” Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırma Dergisi, 6/23 (2019), s.18.

⁸² Detaylı bilgi için bkz. Walter J. Ong, “*Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi*” İstanbul: Metis Yayınları, 2018, 85-86.

⁸³ Ong, “*Sözlü ve Yazılı Kültür Sözün Teknolojileşmesi*” s.87.

⁸⁴ Kanca, “*Sözlü Kültür ve Yazı Takıntısı*” s. 540.

Dil ne kadar zengin ve işlekse kültür de o denli canlı ve dinamiktir.⁸⁵ Dil, kültürü taşımakla kalmaz aynı zamanda kültürün genişleyip yayılmasını da sağlar.⁸⁶ Dilin gelişime açık olması taşıyıcısı olduğu kültürü etkileyerek kültürün aktarımını ve çeşitlenmesini sağlamıştır. Ana unsur kültür olsa da dil olmadan hayatın her alanındaki insan etkileşimi sonucu oluşan kültür, bu varlığını devam ettiremez. Nasıl ki bir bitki kökleri olmadan topraktan beslenemiyorsa kültür de dil olmadan varlığını devam ettiremez.

Sözlü kültür tanımlarından yola çıktığımızda kültürün sözlü olarak aktarımında karşımıza çeşitli zorluklar çıkmaktadır. Fakat sözlü kültürün kendine ait özellikleri bu olumsuzluklara rağmen sözlü kültürün bir bütün olarak incelenmesini sağlamaktadır.⁸⁷ Birincil sözlü kültürün aktarımında Parry'in başlattığı Eric A. Havelock ve Albert B. Lord ve Ong'un birçok kez üzerinde durduğu sözlü kültürün aktarımında yaşanan zorlukların aşılması ve birinci sözlü kültürün aktarılmasında 'ezberleme', 'bellekte saklama', 'dönüştürme', 'kalıplaştırma' ve 'hatırlama' süreçleri üzerinde durulmuştur.⁸⁸

Sözlü kültür tanımları incelendiğinde sözün varlığının devamı ve kendinden sonraki dönemlere aktarımında hafıza ön plana çıkmaktadır. Toplumsal geleneğe ait unsurlar hafızada taşınmakta ve aktarılmaktadır. Walter j Ong' un üzerinde durduğu kültür aktarımında dikkat çektiği şey; insanın duygu, düşünce ve tecrübelerini biriktirmesinde, biriktirdiği bu tecrübeleri kendinden sonrakilere aktarmasında, yazı ve diğer kayıt tekniklerini ortaya çıktığı sürece kadarki zaman dilimine kadar sadece insan hafızasının rol oynamasıdır. Ong' un "Birinci sözlü kültür ortamı" dediği yazının olmadığı kültür aktarımının sözlü olarak yapıldığı dönemde söylenen her şeyin "hafızada kalabilirliği" son derece önemlidir.⁸⁹ Sözün kalıcılığı ve kaybolmamasını sağlamak için söz ezberlenmeye çalışılmıştır. Yapılan ezberin ise beden dilini harekete geçirdiği görülmüştür.

⁸⁵ Göçer, "Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine" s.54.

⁸⁶ Filiz, "İnanç ve Sözlü Kültür Bağlamında Dilin Yetersizliği Sorunu", s.26.

⁸⁷ Dağtaşoğlu, "Sözlü Kültür ve Aşık Veysef" s.173.

⁸⁸ R. Ashhan Aksoy Sheridan, "Köroğlu, Karacaoğlu ve Pir Sultan Abdal Şiirine Birincil Sözlü Kültür Bağlamında Bakmak: Tarihsel Kişiler mi Sözlü Kültür Tiplerini mi?", 20, (2008), s.51.

⁸⁹ Özkul Çobanoğlu ve Sacide Çobanoğlu, "Türk Halk Kültüründe Konuşmalık Türler Bağlamında Sözler Nasihatler, Dua ve Beddualar", Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 4/7 (2015)

Bu hareketlere el kol hareketleri, bedensel hareketler olan öne arkaya sallanma, dans figürlerini de ekleyebiliriz. Ong, İsrail’de sözlü geleneğe son derece önem verildiğini, Ortodoks Yahudilerin Talmud’u⁹⁰ yüksek sesle okurken düzenli ve sürekli bir şekilde öne arkaya salındıklarına tanık olduğunu belirtmiştir. Bu örneklerde görüldüğü gibi söylenen sözcüklerin, hiçbir zaman, yazılı kelimedede olduğu gibi sözel bağlam içinde kalmaz. Söylenen sözler insan vücudunu harekete geçirir. Bu hareketler istemli bir şekilde uydurulan hareketler olmayıp sözün niteliği itibari ile kendiliğinden ortaya çıkmış kaçınılmaz hareketlerdir. ⁹¹Hafızada kala bilirliği arttırmak adına yapılan hareketleri sözün kendisi etkilemekte ve söz varlığını eyleme dönüştürmektedir.

Hafızanın güçlendirilmesi ve hafızada kala bilirliğin arttırılmasını sağlamak için farklı unsurlar kullanılmıştır. Bu amaç ile müzik ve şiir sanatının sık sık kullanıldığı gözlenmiştir. Şiir ve müzikteki seslerin uyumu ve ahengin sözün etkisini ve hatırdaki kalıcılığını arttırması sebebiyle sözlü kültürde önemli bir yere sahiptir. Düz bir yazıyı ezberleyip akılda tutmak ile ahenk ve uyum içerisinde olan şiir ve müziği akılda tutmak arasında belirgin bir fark vardır. Aynı kelime sayısına sahip düz yazı hafızada kayıplar yaşarken şiir, belli vezin ve ölçülere sahip olduğundan hafızada kalıcılığı belirgin bir şekilde daha fazla olduğu görülmüştür. Şiirdeki kalıplar ve ölçü bu durumun ana etkenleridir. ⁹²

Hafızada kala bilirliği sağlamada kullanılan diğer bir yöntem ise söz öbekleridir. Sözlü kültürde sözün taşıdığı anlam ve anlatım unsurları tek başına bir anlamı yüklenemez bu sebeple aktarılan bilginin hatırlanmasını sağlamak amacıyla söz öbekleri, sıfatlar, eş ya da zıt anlamlı kelimeler, deyişler kullanılmıştır. Prenseslerin güzel olması ve bu güzelliğin sıradan olmayıp abartılı olması, çınarların ulu olması, prenslerin zeki ve yakışıklı olması gibi. Bu söz öbekleri dinleyici için fazlalık olarak görülse de sözlü kültürün vazgeçilmez unsurlarındandır. Aynı zamanda şiirde kalıp sıfatların kullanılması da bu doğrultudadır. ⁹³ Edebiyatımızda sıkça kullanılan ok gibi kirpiklerin, yay gibi kaşların, selvi gibi boyun olması vb. sıfatların hatırlamadaki etkisinin kullanılmasına örnektir.

⁹⁰ Yahudilerin kanun ve tefsir kitabı

⁹¹ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi*, s.85-86.

⁹² Dağtaşoğlu, “*Sözlü Kültür ve Aşık Veysef*”. s .173-174.

⁹³ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür:Sözün Teknolojileşmesi*, s.54.

Sözün hatırlanması ve aktarılmasında kullanılan bir başka husus ise atasözleri ve deyişlerdir. Atasözleri ve deyişler nesilden nesle aktarılıp sözün etkili olmasını ve hafızada kala bilirliğini sağlamıştır. Az söz ile çok anlam barındırmaları bu ifadelerin etkililiğini arttırmıştır. Vezinli söyleyişleri ile şiirlerde de sıkça kullanılmışlardır. Hafızanın etkililiğini arttırmak için kullanılan unsurlardan biri de anlatılan belli karakterin göze çarpan özelliklerinin abartılarak anlatılmasıdır. Böylece aktarılmak istenen, toplum hafızasında yer ettirilir. Sadece kişi değil mekanlar da abartının kalıcılığından nasiplenmişlerdir. Sözlü kültür örneklerinden Kerbela Olayı ve Hz. Hüseyin bu duruma örnek verilebilir. Sözlü gelenek içerisinde anlatılan bu olayda kişilerin ve olayın coşku ile abartılarak anlatılması olayın efsaneleşmesini ve toplumun belleğine yerleşmesini sağlamıştır.⁹⁴ Ong’ un söylemiyle;

“Herkesin tanıdığı, önemli ve ‘ağır’ kişilikler ve etkileyici eylemleri kolay kolay bellekten silinmez. Bu nedenle sanıldığı gibi romantizm etkisinden veya öğretici amaçlara hizmet etmek için değil, yaşanan olayların anısını koruyabilmek için, sözlü geleneğin kendine özgü zihin işleyişinden üstün boyutlu kişiler, kahramanlar doğar.”⁹⁵

Bunun yanı sıra normalin dışında garip diye nitelendirebileceğimiz bol abartının olduğu durumlar da hatırlamayı kolaylaştırmaktadır. Devi anlatırken iki gözünün olması değil de tek gözlü olarak anlatılması ya da tek başlı bir köpek yerine Kerberos’u hatırlamamız gibi.⁹⁶ Anormal olan normalin hatırlanmasından daha kolaydır.

Şiirde olduğu gibi müzik de hatırlamayı ve akılda kalıcılığı kolaylaştırmıştır. Bu sebep ile sözlü kültürde şiir ve müzik iç içe kullanılmıştır. Ses ile birlikte ritmin oluşturduğu müzikte, sesteki vezin ritim görevi görmektedir. Melodi ve ritim hatırlamayı sağlayıcı unsurlardır. Birçok kişi tarafından şarkının melodisi mırıldanarak şarkının sözleri hatırlanmaya çalışılır. Daha önce bahsettiğimiz gibi bir şiir vezni sayesinde düz yazıdan daha kolay hatırlanırken bir şarkı da bir şiirden kolay hatırlanır. Bu açıdan şiir ve müzik sözlü kültürde hatırlamanın iki önemli unsuru olmuşlardır.⁹⁷

⁹⁴ Dağtaşoğlu, “*Sözlü Kültür ve Aşık Veysef*”.s.175.

⁹⁵ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi*, s.88

⁹⁶ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi*, s.89.

⁹⁷ Dağtaşoğlu, “*Sözlü Kültür ve Aşık Veysef*”.s.176.

Peabody kendi gözlemlerini aktarırken şöyle der: “Dünyanın dört bucağına ve her devirde geleneksel sözlü sanat el uğraşı ile bağlantılıdır. Avustralya ve başka ülkelerin yerlileri, şarkı söylerken iplerle şekiller çizer, başkaları bir dizi boncukla oynar. Halk ozanları da genellikle yaylı çalgı veya davul eşliğinde efsaneleri, destanları anlatır.”⁹⁸

Hafızanın canlı tutulmasının bir başka yolu ise yapılan sürekli tekrarlardır. Sözlü kültür sözün hatırlanmasının belli bir metne bağlı olmaksızın yapılması gerekliliğinden kaynaklı ağızdan çıkar çıkmaz tekrara ihtiyaç duyar. Fakat yapılan tekrar söze bağlı olduğundan diğer aktarıcının birebir aynısını aktarması beklenemez. Söz daha ağızdan çıkar çıkmaz kaybolmaktadır. Sonraki aktarıcı eski verilere eklemeler yaparak hatırlanması gerekeni yeniden yaratmaktadır. Jack Goody, şarkı üzerine yaptığı çeşitli kıyaslamalarda⁹⁹ birebir tekrarın mümkün olmadığını yapılan tekrarların yeniden yaratım süreci olduğunu belirtmektedir. Söz konusu tekrarın birebir gerçekleşmemesinin sözlü aktarımın bir metinden yoksun olmasından kaynaklı olduğunu ve tekrarların ilk söylenim ile aynı olup olmadığının bilinemeyeceğini, bunun teyidinin mümkün olmadığını söylemiştir.¹⁰⁰

Kültürün aktarımında önemli bir paya sahip olan sözlü kültür, özü itibari ile sınırlılıklar barındırır. Elde edilen bilginin kıymetli olması ve aktarılmasının zorunluluğu itibari ile bilgi yukarıda bahsedildiği gibi gerek hafızanın güçlendirilmesi gerek ise sözün aktarılmasının sağlanması için çeşitli yöntemler kullanılarak aktarımı sağlanmıştır. Ong’un yaptığı alıntılama sözlü kültür aktarımında kullanılan unsurların özeti niteliğindedir.

“Birincil sözlü kültürlerde özenle incelenmiş bir düşünceyi koruyup anımsama sorununa geçerli çözüm, belleğe yardımcı olan, ağızdan çıkmaya hazır düşünce biçimleri kullanmaktadır. Düşüncenin ritmik, dengeli tekrarları ya da antitezleriyle, kelimelerdeki ünsüz ve ünlü seslerin uyumuyla, sıfatlar ve başka kalıpsal ifadelerle akması, herkesin sık duyup kolaylıkla hatırladığı, kolay hatırlanacak şekilde biçimlenmiş atasözlerinden oluşması ve belli izleklere yerleştirilmesi

⁹⁸ Ong., *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözün Teknolojileşmesi*, s.85.

⁹⁹ Detaylı bilgi için bkz. Jack Goody, *Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim*, Çev. Osman Bulut, Pinhan Yay., İstanbul 2013, s.118.

¹⁰⁰ Goody, *Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim Okur-Yazarlık, Aile, Kültür ve Devlet Üzerine İncelemeler*. s.118-120.

(örneğin toplantı, yemek, düello, kahramanın “yardımcısı” vb.) gerekir. Ciddi düşünce, bellek sistemleriyle iç içedir. Belleği güçlendirme zorunluluğu, söz dizimini bile koşullandırır.”¹⁰¹

Ong’un bu alıntılamasından yola çıkarak hafızayı destekleyen unsurları şu şekilde sıralayabiliriz;

-Düşüncenin ritmik dengeli tekrarlarının yapılması

-Düşüncenin antitezlerinin kullanılması

-Sıfat ve söz kalıplarının kullanılması

-Kelimelerdeki ses uyumuna dikkat edilmesi

-Atasözlerinin kullanılması sözlü kültürün muhteva itibari ile aktarılırken kullanılan unsurlardır.

Bilginin değerli olması konunun hassasiyetini gerekli kılmaktadır. Konu itibari ile kapsamlı çalışmalarıyla karşımıza iki isim çıkmaktadır; Jack Goody ve Walter J. Ong. Bu yazarlar kitaplarında sözlü kültür ve yazılı kültürün düşünceyi anlatımı ve aktarımı üzerinde durmuşlardır. Ong Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü Teknolojikleşmesi eserinde sözlü kültür ve yazılı kültür arasındaki farklar üzerinde durmuş yazılı kültürün yeteri kadar bilindiğini düşünerek sözlü kültürde düşünme ve anlatım biçimleri üzerinde durmuştur. Yazılı ve sözel kültürü birbirinden bağımsız düşünmek mümkün görünmemektedir. Jack Goody bu karmaşıklığa Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim Okur-Yazarlık, Aile, Kültür ve Devlet Üzerine İncelemeler eserinde geniş pencerelerden bakmış konuyu derinlemesine incelemiştir.¹⁰²

1.2.4. Sözlü Kültür Ürünleri

Sözlü kültür ürünlerini oluşturan unsurlarda sözü ölçü olarak esas alırsak sözlü kültür ürünleri üç gruba ayrılır.

“Malzemesi tamamen söze; kısmen söze dayanan ve tamamen sözsüz olan ürünler. Birinci grubun içine atasözleri, bilmece, hikâye ve destanlar, masal ve türküler... girebilir. İkinci grup, merasimler, inanç ve âdetler, seyirlik oyunlar,

¹⁰¹ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü Teknolojikleşmesi*, s.49-50.

¹⁰² Konu ile ilgili detaylı örnekler için Bkz. Walter j. Ong, Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü Teknolojikleşmesi, çev., Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları, 2018. ve Jack Goody, Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim, Çev. Osman Bulut, Pinhan Yay., İstanbul 2013.

danslar ve şenliklerden oluşabilir. Üçüncü gruba, mimarlık, el sanatları, giyim-kuşam, yiyecek vs. gibi geleneği olan unsurlar yer alabilir.”¹⁰³

Yukarıdaki alıntılama görüldüğü gibi sözlü kültür birçok türü içerisinde barındırması ile geniş bir kapsama sahiptir. Saha çalışması sırasında sözlü kültür ürünlerinden sadece araştırma konusu olan masal değil birinci grup içerisinde yer alan bilmeceler, hikayeler, destanlar, atasözleri, türküler gibi birçok tür ile karşılaşmıştır. Bu bağlamda, araştırmanın içeriği bakımından bu çalışmada birinci grubun içerisinde yer alan türler incelenecektir.

1.2.4.1. Bilmeceler

Sözlü kültürün en eski ürünlerinden olan bilmeceleri Çelebi ve Öksüz şu şekilde tanımlamaktadır: “Mücerret, müşahhas hemen her mevzu’u, karakteristik bir veya birkaç yönüyle içine alan daha çok manzum ve suâl mâhiyetinde, söyleyeni meçhul, târihimizin karanlık devirlerinden günümüze kadar süregelen halk mahsulleridir.” Araştırmacılar bu ürünün köken itibarı ile mit, efsane ve merasimlerden yola çıktığına dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Bilmecelerin gizli konuşma ve gizli dil ihtiyacından ortaya çıktığını dair tartışmalar da bulunmaktadır. Bir diğer sebep olarak ise avcılık döneminde tehlikeli hayvanların kendilerine zarar getirmesinden korunmak amacıyla isimlerinin söylenmemesi gibi çeşitli tabular gösterilebilir.”¹⁰⁴

Yazı, matbaa ve elektronik araçlar olmadan önce insanların iletişime geçtiği sözlü kültür ortamında ortaya çıkmış ürünlerden biri olan bilmeceler sözlü kültürde sıkça kullanılan bir tür olmasına rağmen özellikle edebiyatımızda üzerine fazla bir araştırma yapılmamıştır.¹⁰⁵ Buna rağmen dünya folklorun da olduğu gibi Türk folklorunda da yaygın ve zengin bir türdür. Sözlü kültürdeki diğer türlerde olduğu gibi bilmecelerde de tam bir tanım yapılamamıştır.¹⁰⁶ Dilek Türkyılmaz bilmeceler hakkındaki araştırmalarından sonra şöyle bir tanım yapmıştır:

¹⁰³ Yıldırım, “*Sözlü Kültür ve Folklor Üzerine Düşünceler*” s.17.

¹⁰⁴ Aslı Büyükokutan Töret, “*Bilmecelerin Oluşumu ve Aktarımında Yeni Bir Ortam: Bilmece Siteleri*” Akademi Halkbilimi Dergisi, 11(23), 2018, s.33-34.

¹⁰⁵ Mehmet Çevik, “*Sözlü Yazılı ve Elektronik Kültür Ortamlarında Bilmecedan Bulmaca ve Bilgi Yarışmasına Dönüşüm*”, Folklor/Edebiyat, 22(86), (2016), s.111.

¹⁰⁶ Dilek Türkyılmaz, “*Ortak Sır Kalıplarımız: Türk Dünyası Bilmeceleri Üzerine*”, Milli Folklor, 21(81), 2009, s. 40.

Bilmece, her tür nesne, kavram ve konu ile ilgili bir soruyu, geleneğin gereği olan zaman ve mekanlarda, çeşitli fonksiyonlar üstlenerek; sorulan nesne, kavram ve konuya ilişkin özellikleri az çok bünyesinde barındırıp, manzum veya mensur bir yapı içerisine yerleşerek; muhatabın muhakeme ve dikkatini harekete geçirmek suretiyle karşılığını buldurmayı hedefleyerek soran; cevabı ise "çoğu" kez tek kelime ve ait olduğu toplumun beklentilerine uygun, o toplumda önceden tartışılmadan kabul edilmiş; "pek çoğu" şiirsel bir ifadeye sahip ve "çoğu" kalıplaşmış ifadelerden oluşan, soru cümlesi olmadığı halde, geleneği bilenler tarafından öyle olduğu anlaşılan geleneksel sorulardır.¹⁰⁷

Bilmecenin tanımına yönelik kapsamlı bir çerçeve çizen bu tanım ile birlikte Mehmet Çevik' in çalışmasından yola çıkarak bilmecenin özelliklerini sıralamak konunun anlaşılması adına faydalı olacaktır.

-Bilmeceler başlı başına bir sorudan oluşur.

-Soru-cevaba dayanır.

-Sözlüdür.

-Türk Halk edebiyatında edebi bir türdür.

-Sözlü kültür ürünüdür.

-Milli ve yerel bir karakterdedirler.¹⁰⁸

Yapılan tanımlamalardan biri de şu şekildedir;

Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı olayları; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik türünden soyut kavramlar ile dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın-uzak ilişki ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan manzum veya mensur yapılarda bulunabilen kalıplaşmış sözlerdir.¹⁰⁹

Toplumsal hafızanın ve kolektif bilincin ürünü olan bilmeceler, özne olarak insanı, eşyayı, bitkiyi, hayvanı vs. ele almaktadır. Toplumsal tecrübeler sonucu ortaya

¹⁰⁷ Türkyılmaz, "Ortak Sır Kalıplarımız: Türk Dünyası Bilmeceleri Üzerine" s.42.

¹⁰⁸ Çevik, "Sözlü Yazılı ve Elektronik Kültür Ortamlarında Bilmecedan Bulmaca ve Bilgi Yarışmasına Dönüşüm" s.18-122.

¹⁰⁹ Ahmet ÇAM, "Şahseven Türklerinden Bilmece, Mâni ve Ninni Örnekleri", Milli Folklor, 17(135), (2022).s.21

çıkılmış bir türdür. Bilmeceler, hayatın içinden, üretildikleri toplumdaki insanların inançlarından, yaşadıkları coğrafyanın kültüründen beslenir ve bunlar ile şekillenir. İçerisinde bulunduğu toplumdan derin izler taşımaktadır. Bilmeceler oyun ve eğlenmek amaçlı kullanılmak ile beraber asıl amaç kültürün taşındığı, geleceğin kurgulandığı, sözlü kültür toplumların düşünce ve yaşayışlarının aktarıldığı, soru sormayı ve cevaplar aramayı öğreten önemli bir sözlü kültür ürünüdür. 1980 öncesinde, özellikle kırsal kesimlerde daha çok yaşlılar tarafından kullanıldığı ve yaşatıldığı bilinmektedir. Yazı ile birlikte kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla bu tür farklı şekillere bürünmüş¹¹⁰ etkinliğini neredeyse kaybetmiştir.¹¹¹

Manzum ve mensur örnekleri olan bilmeceler, sözlü kültür türlerinin birçoğunda yer bulmuştur. Masallarda da sık sık karşımıza çıkan bilmeceleri kahraman cevapladığı takdirde ödüller kazanır. Bu ödüller,

- ölümden kurtulur
- sevdiğine kavuşur.
- büyük mevkiler elde eder (padişahlık, beylik vb.)
- padişahın kızı ile evlenme hakkı kazanır.
- zengin olur.¹¹²

Masallarda karşımıza çıkan bilmeceler, sözlü kültürün dinamik yapısı, değişim ve dönüşümünden etkilenecek diğer türler ile de etkileşim içerisindedirler. Bilmeceler sadece masallarda değil fıkralarda ve atasözlerinde de karşımıza çıkabilmektedir.¹¹³

1.2.4.2. Hikâyeler

Halk hikayeleri destandan sonraki süreçte destanın destan olma özelliklerini kaybetmesi ile romana geçiş sürecinin ilk zaman diliminde ortaya çıkan bir türdür.¹¹⁴ Kara ve Uludağ, halk hikayelerinin bir anlatı türü olarak, kültürel mirasımızın önemli ve

¹¹⁰ Detaylı bilgi için bkz. Çevik, “*Sözlü Yazılı ve Elektronik Kültür Ortamlarında Bilmecedan Bulmaca ve Bilgi Yarışmasına Dönüşüm*” s.111-122.

¹¹¹ Çevik, “*Sözlü Yazılı ve Elektronik Kültür Ortamlarında Bilmecedan Bulmaca ve Bilgi Yarışmasına Dönüşüm*” s.112.

¹¹² Dilek Türkyılmaz, “*Masal Bilmecesi İlişkisi Bağlamında Türk Masallarında Bilmecesi Unsurları*”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, 2009, s.157.

¹¹³ Türkyılmaz, “*Masal Bilmecesi İlişkisi Bağlamında Türk Masallarında Bilmecesi Unsurları*” s. 162.

¹¹⁴ Esra Akbalık, “*Halk Hikayelerinde Bir İmaj Olarak Bağ ve Bahçenin Kadın ve Bedeni ile İlişkisi*”, Milli Folklor, 26(101), 2014, s.113.

renkli halkalarından birini oluşturduğunu ve içlerinde barındırdığı, dua-beddua, atasözü, deyim, şiir, masal, efsane, aşık havaları, anlatıcı- dinleyici ilişkisi ile tam bir sözlü kültür hazinesi olduklarının altını çizmektedirler.¹¹⁵ Diğer türleri içine alması ve kaynaklık etmesi ile geniş çerçeveye sahip olan halk hikayeleri, Anadolu’da göçerlikten yerleşik hayata geçiş eserleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Konuları genel olarak kahramanlık ve aşk üzerine olan halk hikayeleri, nazım ve nesir olarak oluşturulur ve uzun yazılmaları ile diğer türlerden ayrılırlar. Türk halk hikayeleri de diğer sözlü kültür ürünleri gibi içerisinde bulunduğu toplumun değerlerini barındırır.¹¹⁶

Türk edebiyatındaki ilk hikâye örneklerinin kaynakları Kuran-ı Kerim’de yer alan kıssalardır. Kıssalar çerçevesinde evliya, peygamber ve din büyüklerinin hayatları efsanevi nitelikte kişilik özellikleri ile anlatılmış ve dilden dile kuşaklar boyu aktarılmıştır. Bu hikayelerdeki efsanevi anlatımlar cihat fikri, gazilik, şehitlik, dini inancın yaşanması konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu eserler dini, ahlaki ve tasavvufi temelleri barındırır.¹¹⁷ Fakat Türk kültüründe hikayeciliğin çok daha eskilerde, İslamiyet öncesi dönemlerde de olduğu bilinmektedir. Kaşgarlı Mahmud’ un Divan-ı Lugatı’t-Türk’te ‘ötüg’ sözcüğünü kullanmaktadır. Türk kültüründeki geleneksel hikâye anlatıcılığında hikâye anlatıcılarının yaptığı taklit/benzetme ile aynı anlama gelen bu sözcük, Türk kültüründeki hikayeciliğin İslamiyet öncesine uzandığının kanıtı niteliğindedir.¹¹⁸

İslamiyet öncesinde Türk kültüründeki hikâye anlatıcılığı şamanlar ile başlayıp ozan/baksılar ile devam etmiştir. Bu hikâye anlatıcıları hikâye anlatmanın dışında farklı görevlere sahip olsalar da hikâye anlatıcılığı ile ön plana çıkmışlardır. Türkler Orta Asya’dan Anadolu’ya göç ettiklerinde hikayecilik geleneğini sürdürmüşlerdir. Yaşanan bu göçün neticesinde toplumsal, kültürel, sosyal değişimler geçiren toplumda halk hikayeciliği de etkilenmiş olup şaman, baksı/ozanın yanında aşık, meddah adında halk hikayecileri de ortaya çıkmıştır. Bunlar halkın dini ihtiyaçlarının yanında şiir, raks, müzik gibi sanatsal ihtiyaçlarını karşılayan kişiler olmuşlardır. Bu özellikleriyle

¹¹⁵ Ruhi Kara, Erdoğan Uludağ, “*Halk Hikayelerinde Erzincan*”, Edebiyat ve Beşerî Bilimler Dergisi, 70, (2023), 13.

¹¹⁶ Kara ve Uludağ, “*Halk Hikayelerinde Erzincan*” s.1.

¹¹⁷ Zubaida Shadkam Nazym Kairanbayeva, “*Kazak Sözlü Geleneğinde Hz. Ali Cenknamaları*”, Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 101, (2022), s.171.

¹¹⁸ Mehmet Emin Bars, “*Türk Anlatı Geleneğinde Anlatıcı Merkezli Değişim/Dönüşüm: Geleneksel Hikayecilerden Medyatik Hikayecilere*”, Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi, 12(25), s.6.

toplumda değer görmüş saygın kişiler olmuşlardır. Türk boylarında “şaman, oyun, kam, bakıcı, baksı, ozan” gibi şair-sahir kişiler birçok göreve sahiptirler. Bu kişilerin hekimlik gibi ilmi faaliyetlerinin yanında sanatsal faaliyetler olan rakkaslık ve musikişinaslık hatta sihirbazlık yetenekleri de mevcuttur. Zamanla değişen Türklerin inançları bu kişilerin görevlerinde de değişikliği getirmiştir. Baksıların ilk zamanlar yaptıkları sihirbazlık, rakkaslık yerini âlimlik, katiplik, hekimlik, şairliğe bırakmıştır. Halk hikayecileri olarak bilinen bu kişiler, aynı zamanda derviş oldukları ve halk arasında bu kişilerin hayatları yıllar geçse de unutulmadığı, zamanla hayatlarının efsaneleştiği de söylenmektedir. Günümüzde mutasavvıf olarak bilinen, İslami yaşayışları ile ön planda olan Yunus Emre ve Ahmet Yesevi’nin baksının İslamiyet’teki halleri olarak yorumlanması mümkündür. XV. Yüzyıla kadar varlığını devam ettiren bu kişiler bu dönemden sonra yerini aşık ve meddahlara bırakmıştır.¹¹⁹ Mehmet Emin Bars’ tan yapılan alıntılara baktığımızda toplumda önemli yere sahip olan törenleri ve toplumda halk hikayeciliğini yapan ozan/kamın bu törenlerde aldıkları görevleri görmekteyiz.

“Birtakım niteliklere sahip olan şairler önce dini törenlerde sihirli, herkesin anlamadığı şiir ve hikayeler anlatmış; Şeylan, sığır ve yuğ törenlerinde önemli yer teşkil etmişlerdir. Ozanlar/kamlar Şeylan adlı eğlencelerde, sığır adı verilen av törenlerinde ve ölen kişi için düzenlenen yuğ törenlerinde hükümdarın, eski kahramanların ve ölen kişilerin hikayelerini okumuşlardır. Şeylanlarda kasideler, sığırlarda destanlar, yuğlarda sagular/mersiyeler dini bir neşve içinde anlatılmıştır. Bu törenlerde nazım şeklinde ve kopuz eşliğinde anlatılan kahramanlık ve cengâverlik konulu destanları/hikayeleri dinleyiciler büyük bir heyecanla dinlemişlerdir.”¹²⁰

Eğlencelerin yapıldığı törenlerde, av törenlerinde ya da ölünün ardından yapılan yas törenlerinde halk hikayecileri olan ozan/kamlar orda bulunan kişilerin duygularını harekete geçirecek kasideler, destanlar ya da mersiyeler anlatmışlardır. Kültürün sözlü olarak aktarıldığı bu toplumlarda hayatın her alanına yönelik önemli törenlerde hikâye anlatıcılarının öne çıkması tesadüf değildir.

¹¹⁹ Bars, “*Türk Anlatı Geleneğinde Anlatıcı Merkezli Değişim/Dönüşüm: Geleneksel Hikayecilerden Medyatik Hikayecilere*” s.6.

¹²⁰ Bars, “*Türk Anlatı Geleneğinde Anlatıcı Merkezli Değişim/Dönüşüm: Geleneksel Hikayecilerden Medyatik Hikayecilere*” 7.

Göçebe hayat tarzının anlatıldığı hikâye/destan türünün anlatıcıları ozanlardır. Ozanlar hikayeleri anlatırken olduğu gibi değil toplumun değişen koşullarına uyarlayarak yeniden yaratımda bulunmuşlardır. Hikayelerini kopuz eşliğinde diyar diyar gezerek icra etmişlerdir. Ozanlar hikayelerini anlatırken amaçları sadece insanları eğlendirmek değil sosyal hayatın içindeki kuralları ahlaki öğretileri anlatan hikayeleri dillendirmektir. Toplum içerisinde yarı kutsallık verilen bu kişiler toplumun değişmesi ile XV. Yüzyıldan itibaren Anadolu’da ve Azerilerde yerini aşıklara, Türkmen kabilelerinde yerini baksıya bırakmıştır.¹²¹

Ozanlardan sonra XVI. Yüzyıl ile beraber somut bir şekilde görülmeye başlayan aşıklar halk arasında ozanın gördüğü değeri görmüşlerdir. 17. yüzyılda aşıklık kurumsallaşmış, 19.yüzyılda dönüşüm yaşayıp yazılı kültürde yerini alırken, 20. yüzyılın sonuna doğru elektronik ortama geçiş sağlamışlardır.¹²² Daha çok kırsal kesimlerde varlık alanı bulan aşıklar hikayelerini anlatırken hikâyeyi dinleyiciye yaşatmaya çalışmaktadırlar. Hikâyeyi anlatırken hikâyeye kendilerini kaptırıp hikâye kahramanlarından biriymişçesine olayı anlatmaktadırlar. Aşıkların anlattıkları hikayeler kısa soluklu olmayıp aksine uzunluğu ile bilinmektedir. Bazı hikayelerin kırk gece sürdüğü dahi söylenmektedir. Aşıklar ozanlardan kalma kutsiyetlerin devam etmişler, şamanlıktan kalma büyü ile hastaların iyileştirilmesi geleneği İslamiyet içerisinde aşıklarla kendini yer yer hatırlatmaktadır. Aşıklar köyde yaşayanlar tarafından çağrılıp bunlardan hikayeleri ile özellikle ruhsal bozukluklara sahip hastaların tedavi edilmesi istenirdi.¹²³ Bu durum fazla uzun sürmeyip zaman içerisinde unutulmuştur. Aşıklar hünerlerini devlet desteğini alabilmek için önemli kişilerin sarayları ve konaklarında sergilemeyi tercih etmelerine rağmen asıl faaliyet alanları kahvehane, tekke, panayır, kervansaray ve mesire alanlarıdır.¹²⁴

Bir diğer hikâye anlatıcısı ise Meddahlardır. XV. Yüzyıldan sonra ortaya çıkıp aşıklarla birlikte varlık gösteren meddahlar, kahvehanelerden saraylara kadar geniş bir kesimi içine almış şehirden kasabaya kadar her yerde halk hikayeciliğini devam

¹²¹ Bars, “*Türk Anlatı Geleneğinde Anlatıcı Merkezli Değişim/Dönüşüm: Geleneksel Hikayecilerden Medyatik Hikayecilere*” s.7.

¹²² Mehmet Çevik, “*Kültürel Değişim, Gelenek ve Türk Halk Hikayeciliği*” 9/12 (2014), 113-123.

¹²³ Bars, “*Türk Anlatı Geleneğinde Anlatıcı Merkezli Değişim/Dönüşüm: Geleneksel Hikayecilerden Medyatik Hikayecilere*” 7-8.

¹²⁴ Ali Doğaner ve Zeynep Türkeri, “*Günümüzde Halk Hikâyeleri ile Türkölü Aşk Hikayelerinin İcra ve Dokusundaki Değişmeler*”, Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 6(2), 2022, s.1053.

ettirmişlerdir. Meddahlar bu yönleriyle sadece köy kesiminde hitap eden aşıklardan ayrılmaktadırlar. Meddahlar daha çok kent yaşamında esnaflar, tüccarlar arasında zengin konaklar ile saraylarda hikayelerini anlatırlardı. Hikayelerinin konuları ilk dönemlerde dine dayanırken daha sonrasında toplumun sosyal hayatına yönelip din dışı konular işlenmiştir. Konularını eski Türk geleneklerinden, İslam tarihi ve İran geleneklerinden almaktadırlar. Farklı şekilde isimlendirilen meddahlık, Araplar arasında ‘kussas’ Acemler arasında ‘kıssa-hân’ diye adlandırılmıştır. Mizahı çok iyi kullanırlar ve mizah ustası olarak bilinmektedirler. Meddahlar yaptıkları şiveler, taklitler dinamik konuşmalar, dramatizasyonlar ile ustalıklarını göstermektedirler. Başarıları mizahı iyi kullanmalarına bağlıdır. Gerçekçilik ön plandadır. Ustalıklarını hikâyeyi inandırıcı kılmakta kullanırlar ve seyirci/dinleyicilerle etkileşim halindedirler. Hikayelerini seyircinin duygularına ve tepkilerine göre şekillendirmektedirler. Bu yönleriyle aşıklar ile benzeşmektedirler.¹²⁵

Aşıklık geleneği ile aynı dönemlerde ortaya çıkan ve devam eden meddahlık, 20. Yüzyılın ortalarına doğru kaybolmaya başlamış günümüzde ise tamamen son bulmuştur. Varlığını aşıklık geleneğiyle birlikte devam ettiren meddahlığın yok olması ile birlikte aşıklığın da zayıflamadığı görülmektedir. Birbirini besleyen bu iki geleneğin zamana yenik düştüğü görülmektedir.¹²⁶

Arap-İran, İslamiyet ve eski Türk geleneklerinin kaynaştığı toplumumuzda sözlü anlatının hikâye anlatıcılarının geçmişten günümüze değişen koşullar karşısında farklı adlandırmalar ve anlatımlarındaki konuların farklılaşmasına rağmen kültür aktarımındaki rolleri zayıflasa da görevleri günümüze kadar devam etmiştir. Mehmet Çevik bu durumu şu şekilde özetler.

Bizim halk hikayelerimizi anlatan sanatkârlar da ozanların yerini tutan sanatkârlardır. Öyle anlaşıyor ki, muhitlere ve mevzulara göre bir iş bölümü vaki olmuş, ozanların işini büyük merkezlerde kıssadan-meddahlar, köylerde, küçük şehirlerde, kasabalarda, belki büyük şehirlerinde, halk şiir zevkinin rağbet bulduğu yerlerinde aşık-hikayeciler almışlardır. Bunlar ayrı tip bir hikayecidirler; ozanlar gibi hikayelerini sazla söylemektedirler fakat gerek mevzularında gerek bu

¹²⁵ Bars, “Türk Anlatı Geleneğinde Anlatıcı Merkezli Değişim/Dönüşüm: Geleneksel Hikayecilerden Medyatik Hikayecilere” s.8.

¹²⁶ Çevik, “Kültürel Değişim, Gelenek ve Türk Halk Hikayeciliği”, s.118.

mevzuun nazımla nesir karışık ifadesinde, Arap-İran tesiriyle meydana gelmiş meddah-kıssadan hikâyeciliğinin hususiyetleriyle eski ozanların epik karakterlerinin artıklarını mezcetmişlerdir.¹²⁷

Hikâye anlatıcılığını yapan kişiler hikâye anlatırken daha etkili ve duyguları harekete geçirmek amacıyla hikâyeyi sadece nazım ve nesir şeklinde anlatmayıp bunun yanında çeşitli müzik aletleri ve abartılı dans figürleri kullanmışlardır. Hemen hemen her toplumda kullanılan müzik aletleri Türklerde de kullanılmıştır. Eski Türklerde hikâye anlatıcıları olan kam/baksı/ozan hikayelerini kopuz adındaki müzik aleti ile anlatmışlardır. Birçok farklı Türk topluluklarında görülen kopuz bazen tek başına bazen de çeşitli dans figürleri eşliğinde hikayeciler tarafından kullanılmıştır.¹²⁸

Halk hikayelerinde anlatılan hikayelerin sözlü kültür ürünü olması anlatıcının dinleyicinin ve anlatılan ortamın o andaki durumuna göre şekillenmesini sağlamaktadır. Çoğu zaman anlatıcının anlattığı hikâye, değişebilen koşullara göre aynı anlatıcı tarafından farklı zamanlarda farklı şekillerde dile getirilebilmektedir. Anlatıcının sesi, içerisinde bulunduğu ruh hali, yaşamış olduğu tecrübeler, yaptığı taklitler, vücut hareketleri, dinleyiciler arasında gezmesi, müzik aletini tutuşu gibi hareketler hikayeleri aktarmada hikâyenin dinleyiciye aktarılmasını sağlayan dinleyici ile anlatıcı arasındaki etkileşimini etkilemektedir. Aşık ve dinleyici arasındaki bağa göre şekillenen hikâyede mesajı alan, mesajı veren ve kullanılan jest ve mimikler vardır. Tüm bu koşullar hikâyeyi anlatılırken şekillenmesini sağlamaktadır. Ana hatlar değişmese de hikâyede önemli farklılıklar oluşabilmektedir. Hikâyenin anlatımı sırasında alıcının yani dinleyicinin de uyması gereken bazı kurallar vardır. Öncelikle anlatıcıya saygılı olmalı davranışları özenli olmalıdır. Anlatıcının dikkatini dağıtacak hareketlerden kaçınmalıdır yoksa anlatıcının uyarı ve cezalarına maruz kalabilir. Aşık, türkü sayısını azaltarak kendisine karşı yapılan saygısızlığa karşılık verir.¹²⁹

Geçmişten bugüne oluşan geleneksel icra ortamında dinleyicinin kadın olması halinde dikkat edilen hususlar vardır. Geleneksel dinleyici topluluğunda erkekler çoğunlukta olup kadınlar geri planda kalmışlar ancak düğün ve kadın toplantılarında

¹²⁷ Çevik, “*Kültürel Değişim, Gelenek ve Türk Halk Hikayeciliği*” 9/12 (2014), s. 117.

¹²⁸ Bars, “*Türk Anlatı Geleneğinde Anlatıcı Merkezli Değişim/Dönüşüm: Geleneksel Hikayecilerden Medyatik Hikayecilere*” ,s.7.

¹²⁹ Ali Doğaner ve Zeynep Türkeri, “*Günümüzde Halk Hikâyeleri ile Türkölü Aşk Hikayelerinin İcra ve Dokusundaki Değişmeler*” 6/2, s.1055.

kadın dinleyici kesimine rastlanmaktadır. Bu durumlarda ise dinleyicinin kadın olması aşık tarafından dikkate alınmakta, konular erkeklere anlatıldığı şekliyle değil daha hassas, onların dikkatini çekebilecek, onların sevecekleri hikayelere ağırlık verilmektedir. Günümüzde ise bu durum farklılaşmış karma bir yapıya dönmüştür.¹³⁰

Türk, Arap, İran, Hint kaynaklı oluşan halk hikayeleri kültür aktarımında diğer tüm türleri içine alması sebebi ile önemli bir yere sahiptir. Sözün şekillenmesi, aktarımı ve icrasında hikayeler kadar anlatıcı faktörünün önemi de görülmüştür. Anlatıcılar sayesinde günümüze ulaşan halk hikayeleri, yazılı kültür ve teknolojinin icadı ile eski önemini yitirse de diğer türlerde olduğu gibi uyarlamalar ile etkinliğini az da olsa sürdürmektedir.

1.2.4.3. Destanlar

Destan; *“bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir.”*¹³¹ Çok eski dönemlerde sözlü olarak ortaya çıkan destanlar daha sonra yazıya geçirilmiş olsalar da gözlem, inceleme ve değerlendirme sonucu ortaya çıkan önemli sözlü kültür ürünleridirler. Sedat Bahadır destanların işlevini şu şekilde açıklamaktadır:

“Destan, bir milletin tarihi bilinçaltını, milli ruh, ideoloji ve yüzyılları aşan hedeflerini nesilden nesle aktaran bir köprü vazifesi görür. Bu nedenle teşekkül ettiği dönemin ve öncesinin sosyal iktisadi, coğrafi ve tarihi bilgilerini içeren “destan, aynı zamanda milletin duygu, yaratılış ve mitik tefekkür tarzının da yansıtıldığı çok yönlü bir ayna gibidir.”¹³²

Destanlar, sözlü geleneğin uzun zaman etkili olduğu toplumlarda “milli hafıza” ve “milli şuuru” içine alan, milli miras hükmündedir. Görünürde abartının bol olduğu, mitolojik betimlemelerinin yapıldığı olağanüstü öğeleri barındıran hayal ürünü bir tür olarak görülse de destanlar içerik ve kapsam bakımından kahramanlıklar ve fetihlerin

¹³⁰ Doğaner ve Türkeri, “Günümüzde Halk Hikâyeleri ile Türkölü Aşk Hikayelerinin İcra ve Dokusundaki Değişmeler”, s.1060.

¹³¹ Sedat Bahadır, “Sözlü Kültür Ortamında Derlenen Mukaddem Ali Destanındaki Tarihi Gerçeklik”, Karadeniz Sosyal Bilimler dergisi, 9(2), s.252.

¹³² Sedat Bahadır, “Sözlü Kültür Ortamında Derlenen Mukaddem Ali Destanındaki Tarihi Gerçeklik”, Karadeniz Sosyal Bilimler dergisi, 9(2), s.252.

yanında içinden çıktığı toplumun kültürel kodlarını barındıran, o toplumun tarihini yansıtan gelecek ile arasında köprü olan sanatsal bir türdür.¹³³

Sözlü gelenek özellikleriyle oluşturulan destanlar, sonraki süreçlerde diğer sözlü türlerde olduğu gibi yazıya geçirilmiştir. Günümüzde de sözlü kültür olma özelliğini devam ettiren destanın yazıya geçirilse dahi sözlü geleneğe bağlı özellikler taşımaya devam etmesi bu durumun bir sonucudur. Bu özelliklerden ilki ‘anlatıcı’ veya ‘yazar’, ‘olay’, ‘şahıs kadrosu’, ‘mekân’, ‘zaman’, ‘olay örgüsü’, ‘okuyucu’ ve ‘dinleyicinin’ olduğu sözlü kültür unsurlarının olmasıdır. Diğer bir özellik ise olayı canlı tutan, aktaran bir ‘anlatıcının’ varlığıdır. Buradaki anlatıcı anonim olup geleneği temsil etmektedir. Halk anlatılarından olan destanın yazıya geçirilmesiyle ‘sözcü’ denen Türk destancılık geleneği ve destan anlatıcısının sözlü geleneğe bağlı kalarak destanları anlatırken kalıpların dışına çıkmadan olayı yeniden yaratım sürecine girmektedir. Sözlü geleneğin bu süreçte aktarımının yapılması o milletin sözlü geleneğinin devam ettirilmesi anlamına gelmektedir. Burada aktarıcının önemi vurgulanmalıdır. Olağanüstü yeteneklere sahip kahramanların olduğu, hayal gücünün bolca kullanıldığı destanlarda aktarıcının anlatılan destanda gerçeklik algısını kurması gerekmektedir. Kullandığı yöntemler ve bu yöntemleri kullanmadaki başarısı ile gerçekliği sağlayabilmektedir. Anlatıcının betimlemelerinin yerinde ve hayal gücünün geniş olması, dinleyici kesimine anlatılanların gerçekliğini kurgulayarak yeniden yaratımını sağlayacak yeteneğe sahip olması gerekir.¹³⁴ Yazıya geçirilen destan sözlü kültür öğelerinin özelliklerini kaybetmediği için her dönemde bu özellikleri devam ettirmesi ile sözlü geleneğin ürünü olmasını ve bulunduğu milletin değerlerini taşıyıp aktarmasını sağlamıştır.

Destanlarda toplumun içinden çıkan bir kahraman vardır ve olaylar bu kahramanın etrafında şekillenmektedir. Destan kahramanı liderlik vasıflarına sahiptir ve bu vasıfları ile toplumda örnek alınacak kişi, ‘ideal tip’ konumundadır. İçinden çıktıkları toplumun değerlerini yüklenmiş olduğu için ideal tipe sahiptir.¹³⁵ Destandaki kahramanlar kendi menfaatleri yerine bulundukları toplumun insanların menfaatleri ile ilgilenen onların sorunlarını çözmeye çalışan, amaçlarına hızlı bir şekilde ulaşmayı başaran güçlü dürüst karakterler olarak efsaneleşmişlerdir. Sıradan insanın

¹³³ Shadkam ve Kairanbayeva, “*Kazak Sözlü Geleneğinde Hz. Ali Cenknamaları*”, s.171.

¹³⁴ Ahmet Keskin, “*Oğuz Kağan Destan Metninde Kahramanın Takdimi*”, Milli Folklor, 24(96), (2012), s.6-7.

¹³⁵ Keskin, “*Oğuz Kağan Destan Metninde Kahramanın Takdimi*”, s.12.

yapamadıklarını yapar, kazanılması gereken bir savaş varsa savaşı o kazanır, en güçlü odur, yaşanılacak bir aşk varsa en çok o sever her zaman özellikleriyle ön planda hep kahraman vardır.¹³⁶ İdeal tipi temsil eden kahramanın başından geçenler anlatıcı tarafından zengin hayal gücü ile harmanlanarak dilden dile, nesilden nesle ulaştırılır.

Destanlarda göze çarpan durumlardan biri de kahramana isim verilmesidir. Kahramanlar aldıkları isimler ile somut hale gelir. Aldıkları isimler kahramanların yaşadığı bölge, sosyal çevresi, tarihi bağı ile ilgili ipuçları verir.¹³⁷ Kahramanlıklarla ön planda olan destanlarda sık sık öne çıkan başka bir konu ise başkaldırılarıdır. Tarihi gerçekliğe sahip destanlar milletlerin başından geçmiş önemli durumları tarihte iz bırakmış olayları destansı özellikte anlatır.¹³⁸ Destanların çoğunda bilge kişiler devlet yapılanmasında önemli konumdadırlar. Bilge tipler özellikle Türk destanlarında sık sık karşımıza çıkmaktadırlar. Bilge Kağan, Alparslan, Tonyukuk, Akşamsettin, Nizamülmülk bunlardan birkaçıdır. Bilge kişiler akıllı olup destan kahramanının ülke yönetiminde kendisine başvurduğu devlet yönetiminde etkin rol alan kişilerdir. Daha çok devlet yapısı, işleyişi, devamının sağlanması ve bu amaçla yapılan kahramanlıklar anlatılırken sosyal hayatın da taşıyıcısı rolünü de üstlenmişlerdir.¹³⁹

Türk sözlü edebiyatında sözlü anlatımlar değişen koşullar ile beraber mutlaka bir dönüşüm geçirmişlerdir. Destanlar da diğer sözlü kültür ürünleri gibi dinamik bir yapıya sahip olduğundan tarihsel süreç içerisinde değişimler meydana gelmiştir. Sosyal, kültürel ve ekonomik koşulların zaman içerisinde değişmesi ile birlikte destan unsurlarını oluşturan dinleyicide, anlatıcıda ve destan metninde değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler destan konularına da yansımış, ilk dönemler sadece kahramanlık, yapılan mücadeleler, savaşlar gibi konular hakimken zaman içerisinde aşk, aşk-kahramanlık gibi toplumun değişen ilgi konularına göre şekillenmiştir. Konu çeşitliliğinden önce eğitici işleve sahipken daha sonra kültürün taşıyıcısı haline gelmiş ve sonraki kuşaklara aktarımını sağlamıştır.¹⁴⁰ Destanlar milletten devlete giden süreci anlatmaktadır. Devletleşme süreci tamamlanınca bireysellik öne çıkmaya başlamıştır. Destanlar ile

¹³⁶ Shadkam ve Kairanbayeva, “Kazak Sözlü Geleneğinde Hz. Ali Cenknamaları”.s.172.

¹³⁷ Keskin, “Oğuz Kağan Destan Metninde Kahramanın Takdimi” s.9.

¹³⁸ Bahadır, “Sözlü Kültür Ortamında Derlenen Mukaddem Ali Destanındaki Tarihi Gerçeklik”, s.252-260.

¹³⁹ Mehmet Emin Bars, “Sözlü Gelenekten Elektronik Döneme Bilgelik Dönüşümü: İrkül Ata’dan Şahin Ağa’ya”, Milli Folklor, 30(117), 2018, s.123.

¹⁴⁰ Selami Fedakâr, “Özbek Sözlü Destan Geleneğinde Değişim ve Tür Sorunu”, Halk Kültüründe Değişim Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, (2005).s.216.

başlayan sözlü gelenek, destan anlatıcıları olan ‘destancılar’ milletten devlete giden süreçlerin tamamlanması ile toplumsallığı bırakıp bireyselliği işlemişlerdir. Destan anlatımlarının son zamanları ve sonraki türlerin anlatıcıları da bu değişim süreçlerini yaşamışlardır.¹⁴¹

1.2.4.4 Atasözleri

Ataların günlük yaşam içerisindeki gözlem ve deneyimleri sonucu oluşmuş, sözlü olarak nesilden nesle aktarılan sözün yalın ve derin anlam kazandırıldığı sözlü kültür ürünlerine atasözü denir. Atasözlerinin tarih içerisinde bölgeden bölgeye; farklı milletlerde ve farklı zamanlarda farklı şekilde adlandırıldığı görülmüştür.¹⁴² Osmanlıcada bu kavram için mesel ve darbimesel kavramları kullanılmıştır. ‘Durumu ifade eden söz’ anlamına gelen bu kavramlar atalar sözü anlamında kullanılmıştır.¹⁴³ Yazının keşfine kadar olan süreçte toplumun hafızası görevini gören atasözleri yazılı ve dijital dönemde de varlığını sürdürmüştür. Sözün gücünü arttırmak söze canlılık ve güzellik katmak amacıyla konuşma dilinde; anlatımdaki derinlik ve zenginliği arttırmak adına yazılı kültürde ve sonraki süreç olan dijital çağda da sık sık karşılaşılmaktadır.¹⁴⁴

Bir atasözünde aranan vasıflar şunlardır; yüzyılların tecrübe ve gözleminin olması, doğruluğundan şüphe duyulmaması, söyleyenin bilinmemesidir.¹⁴⁵ Atasözleri topluma mal olmuştur ve toplumun ortak duygu, düşünce, kültür, inanç ve tutumlarını yansıtmaktadırlar. Alelade söylenmiş sözler olmayıp düşünce ve mantık süzgecinden geçerek bizlere ulaşmış, şekil olarak kısa anlam olarak özlü, öğüt verici ve yol göstericidirler. Sözlü kültürün hafızada taşınabilir olması özelliğine uygun olup hatırlanması ve aktarılmasının kolaylığı açısından az söz ile çok şey anlatırlar. Uzunca anlatılan bir davranışın yapıp yapılmaması gerektiğini atasözleri kısa bir veya iki cümle ile anlatmıştır. Bu özellikleri ile Azeri Türkleri, Atalar sözünün her biri bir destandır¹⁴⁶ benzetmesini yapmışlardır. Başka bir özelliği ise evrensel olmasıdır. Benzer

¹⁴¹ Türkeri, “*Günümüzde Halk Hikâyeleri ile Türkölü Aşk Hikâyelerinin İcra ve Dokusundaki Değişmeler*” s. 1058.

¹⁴² Detaylı bilgi için bkz. İsmail UÇAR Nazım DOĞRUER, “*Kazak Türkçesinde Aile Bireyleriyle İlgili Atasözleri Üzerine Bir Çalışma*” 5/1 (2016), s.96.

¹⁴³ Emel ARIK, “*Kültürlerarası İletişim Bağlamında Atasözlerinin Evrenselliği Üzerine Bir İnceleme*”, Atatürk İletişim Dergisi, 5 , (Temmuz 2023) s.15.

¹⁴⁴ Onur Aykaç, “*Televizyonda Sözlü Kültürün Yeniden-Üretimi: ‘Hangimiz Sevmedik’ Dizisindeki İcat Edilmiş Atasözleri*”, Milli Folklor, 17(132), 2021,.s.152.

¹⁴⁵ Aykaç, “*Televizyonda Sözlü Kültürün Yeniden-Üretimi: ‘Hangimiz Sevmedik’ Dizisindeki İcat Edilmiş Atasözleri*” s.160.

¹⁴⁶ Ersöz, “*Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Roller*” s.168.

atasözlerine farklı toplumlarda rastlanması bu sözlerin evrensel niteliğe sahip olduğunu göstermektedir.¹⁴⁷ Söylenen atasözü üretildiği toplumda kalmayıp toplumların ortak ürünü haline gelir. Bu da onun evrensel özellik kazanmasına sebep olur.

Atasözü çeşitli konularda yazılmış olup hemen hemen her konuda bir atasözü bulunmaktadır. Emel Arık atasözü konularını; “toplumbilim, ruhbilim, eğitimbilimi, ekonomi, felsefe, tarih, ahlak, folklor gibi birçok konuları ilgilendiren ve birçok yönlerden inceleme konusu edilmeye değer olan bu ulusal varlıklar, deyiş güzelliği, anlatım gücü, kavram zenginliği bakımından önemli dil yapılarıdır”¹⁴⁸ şeklinde sıralamıştır. Bu tanım, atasözlerinin konu itibari ile hayatın hemen hemen her alanını kapsadığının bir göstergesi olarak yorumlanabilmektedir. Farklı birçok alanda atasözlerine yer verilmesinin temel sebebi kullanışlı olmalarıdır. Kültürün kodlarını, topluma vermek istediği eğitimi, bilgiyi birkaç kelimeye sığdırması, anlaşılır ve yoğun anlamlar içermesi onun farklı alanlarda kullanılmasını cazip kılmıştır.

Günlük hayat pratiklerinden, toplumun içinden, yaşamın her alanından etkilenecek ortaya çıkan atasözleri sadece sosyal bilimlere değil toplumun her alanından bizlere bilgi vermektedirler. Toplumların bireylere verdiği görevler, insan ilişkileri, aile hakkında da bizlere genişçe bilgi vermektedir. Toplumun erkeğe-kadına, anne-babaya, abi-ablaya, eşlere, gelin-kaynanaya biçtiği görevler bunların birbiri ile olan ilişkilerine dair yine atasözlerinden faydalanılmıştır.¹⁴⁹

Atasözlerinin etkilendikleri konulardan biri de şüphesiz dindir. Toplumun her alanını şekillendirmeye yönelik olan din toplum içerisinde çıkıp varlık gösteren atalar sözünü aynı amaçlara yönelik olması sebebi ile etkilemiştir. Buna İslam dinindeki hadis sözünü aynı amaçlara yönelik olması sebebi ile etkilemiştir. Buna İslam dinindeki hadis örneklerinden yola çıkarak benzer anlamlar taşıyan atasözleri örnek verilebilir. Özellikle sosyal hayatın şekillendiği ahlaki değerlerde bu benzerlik açık bir şekilde görülür. Adalet konusu ile ilgili “Alma mazlumun âhını, çıkar âheste âheste.” atasözüne karşılık “Mazlumun bedduasından kork. Çünkü Mazlumun bedduası ile Allah arasında hiçbir engel yoktur” hadisi; dayanışma konusunda “Nerde birlik, orda dirlik” atasözüne

¹⁴⁷ Detaylı bilgi için bakınız. Emel Bayram, “Kültürlerarası İletişim Bağlamında Atasözlerinin Evrenselliği Üzerine Bir İnceleme”, Atatürk İletişim Dergisi, s.17-20.

¹⁴⁸ Arık, “Kültürlerarası İletişim Bağlamında Atasözlerinin Evrenselliği Üzerine Bir İnceleme”.s.12.

¹⁴⁹ Detaylı bilgi için bkz. Nazım Doğruer ve İsrail Uçar, “Kazak Türkçesinde Aile Bireyleriyle İlgili Atasözleri Üzerine Bir Çalışma”. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5(1), 2016, s.99-107.

karşılık, “Birlik olmaya bakın çünkü sürüden ayrılan koyunu mutlaka kurt yer” hadisi; kanaat konusunda “Aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz.” atasözüne karşılık, “Hakiki zenginlik, çok mala sahip olmak değil, kanaatkâr olup müstağni yaşamaktır” hadisi; tevazu konusunda, “Alçak uçan yüce konar, yüce uçan alçak konar” atasözüne karşılık “Kim Allah için alçakgönüllü davranırsa, kuşkusuz Allah da onun derecesini yükseltir”¹⁵⁰ hadisi paralellikler göstermektedirler. Burada hem farklı konularda yazılmış atasözlerine hem de İslami ahlak kurallarına paralellik gösteren atasözlerine rastlamaktayız. Atasözü, İslam’ın toplumu şekillendirmek için koyduğu ahlaki emirlerden oluşan hadislerden etkilenmiş ve benzer öğretilere sahip atasözleri toplum tarafından oluşturulup nesilden nesle aktararak günümüze ulaştırmıştır. Türk gelenekleri incelendiğinde de atasözlerine büyük önem verildiği görülmektedir. ‘Atalar sözü, Türk geleneğinde buyruktur.’¹⁵¹ sözü atalar sözüne verilen değeri ve önemi göstermektedir. Uzun tecrübeler sonucu oluşturulan bu sözlerin her biri yaşam pratikleri içerisinde yaşama yön vermektedirler.

Atasözleri yazının olmadığı sözlü toplumlarda ortaya çıkmış ve eğitsel amaç ile kullanılmışlardır. Pratik aklın ürünü olan atasözleri, ince nüktedanlık ve zekâ gerektiren, bir ya da iki cümleden oluşan, olaylar karşısındaki tutum ve davranışları dile getiren rehber niteliğindeki sözlerdir. Sözlü kültürdeki etkinliği yazılı kültürde bulunmasa da her zaman yazı içerisinde de varlığını sürdürmüşlerdir. Yazılı birçok eserde atasözleri derlenmiş sonraki kuşaklara aktarılmıştır. Eski Mısırda birçok atasözü derlemesi yapılmış günümüze ulaşmıştır. Sümer yazıtlarında, Eski Çin’de, Hindistan’da yine atasözleri çeşitli düşünceleri açıklamak için kullanılmıştır. Hz. Süleyman’ın meseller kitabında da atasözü derlemeleri bulunmaktadır. Türk yazılı kaynaklarında da sıkça karşımıza çıkmaktadırlar. İlk olarak Göktürk Yazıtlarında (8.yy) görülen atasözleri daha sonra, Yusuf Has Hacıp’in Kutadgu Bilig, Edip Ahmet Yükneki’ nin Atabetü’l Hakayık eserlerinin atasözleri ile zenginleştirildikleri görülmüştür. Kaşgarlı Mahmut’un Araplara

¹⁵⁰ Mehmet Sait UZUNDAĞ, “*Din ve Sözlü Kültür Bağlamında Atasözlerin Hadislerdeki İzdüşümü*” The Journal of Turk-Islam World Social Studies, 24 (Mart 2021), s.35-42.

¹⁵¹ Ruhi Ersoy ve Birsan Akpınar, “*Dede Korkut Metinlerinden Hareketle Sivas’ta Yaşayan Atasözleri, Deyimler, Alkış ve Kargışlar Üzerine Bir Araştırma*”, Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 18, 2009, s.106.

Türkçeyi öğretmek için yazdığı Divan-ı Lügat-it Türk atasözlerinin derlendiği ilk Türk eseridir.¹⁵²

Farklı toplumlarda yaşamış olsa da benzer kültür, yaşayış, değerler taşıdığımızı göz önüne aldığımızda atasözlerinin ortak yaşayış ve düşünceden çıktığı söylenebilir. Ortak değer aktarımında önemli bir rol oynayan atasözlerinin diğer sözlü kültür ürünleri olan destan, hikâye, masal, şiirlerde de karşımıza çıktığı görülmektedir. Tek başına yoğun anlamlar yüklenmesinin yanında diğer türlere de zengin anlamlar katarak söyleneni etkili ve kalıcı kılmıştır. Yazıdan sonra sözün işlerliğinin zayıflaması, atasözünü etkilemiş görünse de gerek yazılı metinlerde varlığının devam ettiği gerekse dijital platforma uyarlamalarının yapıldığı¹⁵³ bilinmektedir.

1.2.4.5. Türküler

Müzik, zengin içerik ve çeşitliliği ile toplumların milli değerlerini taşıması sebebiyle milli kültür hazineleri olarak değerlendirilmektedirler. Sadece sestten oluşmaz, içinden çıktığı toplumun kültürlerini, fiziksel ve biyolojik özelliklerini, sosyal davranışlarını ortaya koyar. Ortaya konan müziklerin çoğu önemli bir kültür aktarıcısıdır fakat bunu en iyi ortaya koyan şüphesiz halkın birebir yaşamışlıklarını, duygularını, deneyimlerini aktaran halk müzikleridir. Türk Halk Müziği, halkın düşünce, yaşayış, sanat ve kültürünü yansıtan ses ve ezgiden oluşan yapıtlardır. Türk Halk ürünü olan türküler Türk kültürünün en önemli ürünüdürler. Tanımı yapılacak olursa türküler; “Ezgi ile söylenen Türk halk şiirleridirler.” Terim anlamı “Türk sözcüğünden türemiştir ve Türk’e özgü anlamına gelir.” Şemsettin Sami türküyü, “Türklere mahsus bir beste ile söylenen halk şarkısı”; Ahmet Talat Onay “Türklere mahsus lahin (ahenk) ile söylenen şarkılar” olarak tanımlanmışlardır.”¹⁵⁴ Türkü, Türk’e özgü anlamına gelip Arapçada ‘türkî’ kelimesine ‘î’ ilgi ekinin getirilmesi ile oluşturulduğuna dair fikir birliği vardır. Yani türkü “Türk’e has” anlamındadır. Bir başka tanımda ise “türkü; halkın ruh hâlini, derdini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı hadiseleri yansıtan, hece ölçüsüyle ve bir veya dört mısralı bentlere

¹⁵² Arık, “*Kültürlerarası İletişim Bağlamında Atasözlerinin Evrenselliği Üzerine Bir İnceleme*”.s.15.

¹⁵³ Bu makalede bilgisayar dünyasında atasözlerin nasıl ve ne şekilde yer ettiği anlatılmaktadır. Atasözlerinin bilişim terimlerine uyarlanarak oluşturulan bilgisayar atasözleri, sözlü kültür ürünleri olan atasözünün kalıplaşma, herkes tarafından bilinme, anonim olma, uzun yıllardan sonra oluşma vb. gibi özelliklerini taşımasa da dijital dünyada kendisine yer bulmuş görünüyor. Detaylı bilgi için bkz. Selcan GÜRÇAYIR, “*Kuşaktan Foruma Geçiş ve Bilgisayar Atasözleri*”, Milli Folklor, 20(79), (2008), 71-77.

¹⁵⁴ Feyzan Göher Vural, “*Türk Kültürünün Aynası: Türküler*”, Fine Arts, 6/3 (2011), s. 398-399.

çoğu defa bağlantıların getirilmesi ile söylenen manzum ve ezgili anonim ürünler”¹⁵⁵ tanımlanmaktadır. Türkülerde sade, yalın, yapaylıktan uzak mecazların olduğu bir dil kullanılır. Türkü yakan kişiler güzel ses ve zengin türkü repertuarına sahip kişilerdir. Toplum içerisinde yaşarken, tüm detayları ile duyup bildikleri ya da birebir şahit oldukları olayları önceden bildikleri eserler ile eşleştirerek yeni üretimlerde bulunurlar.¹⁵⁶ Başlangıçta söyleneni belli olan ve belli bir bölgede belli bir durum üzerine söylenen türküler zaman içerisinde çeşitli sebepler ile dilden dile aktarılacak farklı coğrafyalara yayılır ve asıl söyleneni unutulur, anonim hale gelir. Yerellikten ulusallığa geçiş yaparlar.¹⁵⁷ Kınık türkülerin özelliklerini yaptığı alıntılama şu şekilde sıralamıştır.

Ahmet Hamdi Tanpınar, “Anadolu’nun romanını yazmak isteyenler, ona mutlaka türküler yoluyla gitmelidir”¹⁵⁸ diyerek türkülerin kültürel içeriklerini vurgulamaktadır. Türkülerde Anadolu insanının yansıması vardır. O kadar ki iklimi dahi türkülerde yansımıştır. Karadeniz türkülerinin sert hırçın, neşesinin tiz ve yüksek olduğu; Akdeniz-Ege türkülerinin yumuşak, güneydoğunun kuraklığının hissedildiği, Orta Anadolu da ise durağan, ılıman bir havanın yansıtıldığı görülmektedir. Aynı şekilde Türk motifleri, bitkileri, hayvanları da yansıtır özelliğe sahiptir. Türkleri tanımak isteyen bir kişi onların türkülerine bakması gerekir. Toplumun tüm değerlerini yaşamışlıklarını ezgi ile dile getiren ürünler olarak toplumun giyiminden kuşamına, aşklarından ayrılıklarına, savaşlarından zafer-yenilgilerine, ağıtlarından düğünlerine; sosyal, toplumsal, kültürel, siyasi, sanatsal tüm şifreleri barındırır dizelerden oluşmaktadırlar. Tarih sahnesinde ön planda olan Anadolu insanı kültür hazinesini türküler vasıtası ile nesiller boyu aktarmış aktarmaya da devam etmektedirler. Bu özellikleri ile Türküler Anadolu halkının susmayan dili olmuştur.

Türkülerin çeşitli sosyal işlevleri vardır. Bunlar; “Psikolojik işlev, estetik işlev, eğlence işlevi, eleştiri işlevi, söylenemeyeni söyleme işlevi, haber verme işlevi, eğitici ve ahlaki işlevler, milli işlev, geleneksel işlev, dini işlev, ritmik işlev (iş başında ya da

¹⁵⁵ Ruhi Kara, “*Erzincan Folklorunda Hikayeli Türküler*”, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(1), 2019, s.178-179.

¹⁵⁶ Ruhi Kara, “*Erzincan Folklorunda Hikayeli Türküler*”, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(1), 2019, s.178-179.

¹⁵⁷ Erman Artun, “*Aşık Hüseyin Araştırmalarına Katkıları Aşık Hüseyin’den Güzellere Hikayeli Türküler*” Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 2(3)-4, s.188.

¹⁵⁸ Vural, “*Türk Kültürünün Aynası: Türküler*” s.398.

askerlikte) ve ticari işlev (üretim satılan bir meta anlamında)” gibi işlevlere sahip olduğu türkülerde görülmektedir. Bu işlevlere bakıldığında toplumun hemen her alanını kapsadığı, her yönden toplumu yansıtan sanatsal bir ürün oldukları görülmektedir. Türkülerde işlenen ana temalar ise; “sevgi, nefret, ümit, korku, yiğitlik, kıskançlık, özlem, hoşgörü, kin, bağışlama, bağnazlık, hayal, gerçeklik, kahramanlık, baş kaldırma, düzene bağlanma”¹⁵⁹ gibi geniş bir çerçevede ele alınabilmektedir.

Tarihe yardımcı kaynak niteliğinde olan türküler, tarafsız, duygulardan arınmış bir şekilde anlatılan olayların tamamlayıcısı görevini üstlenirler. Tarihi olaylar kişilerin ve toplumların üzerinde derin etkiler bırakmış ve bu etkiler nesiller boyu aktarılacak ortak hisler etrafında birleşmiştir. Yaşanan tarihi olayların insanlar üzerindeki etkilerini sadece tarihi gerçeklerle açıklamak mümkün değildir. Toplumu tamamlayan edebi ürünler ve sözlü kültür ürünlerinden de mutlaka faydalanılması gerekir. Bunlardan en önemlilerinden biri de hiç şüphesiz türkülerdir.¹⁶⁰

Türk Halk Müziği yeryüzünde ne kadar doğal ve sosyal olay varsa, onları konusu içerisine almıştır. İnsan-insan, insan-tabiat, insan-diğer canlılar gibi ilişkileri, özellikle sözlü müzikte enine boyuna işlenmiştir. Estetik yönünden bir eleme, bir sevinci ifade eden ve çeşitli olayları canlandıran ezgilerin en ince örneklerini halk müziğinde bulmak mümkündür. Aşk, sevdâ türküleri, oyun havaları, esnaf türküleri, zanaat havaları, sosyal olayları işleyenler, kahramanlık türküleri, serhat türküleri, çiftçilikle ilgili; ekin, harman türküleri, sohbet havaları, maniler, koşmalar, hoyratlar, düğün havaları, kına havaları, gelin güvey türküleri, yiğitlemeler, koçaklamalar, destanlar, öğütler, ağıtlar, övgüler, taşlamalar, beddualar, ninniler, iş ve meslek türküleri, askerlik ve seferberlik türküleri, güldürücü türküler, güldürücü türküler, imece türküleri vb. konularda halk müziği çok geniş bir repertuara sahiptir.¹⁶¹ Türküler, Claud-Levis Strauss’ un dediği gibi “yaşamın seslere gömülü gizli anlamını içerirler.”¹⁶²

¹⁵⁹ Vural, “*Türk Kültürünün Aynası: Türküler*” s.400-403.

¹⁶⁰ Filiz Mete, “*Sözlü Kültür Belleğinde Antep Savunmasının Türkülere Yansıması*” 18/137 (2023), s.215-216.

¹⁶¹ Mete, “*Sözlü Kültür Belleğinde Antep Savunmasının Türkülere Yansıması*” s.217.

¹⁶² Ramazan Korkmaz, “*Aytmatov Anlatılarında Ritmin Büyülü Gücü; Türküler*” Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 26, 2008, s. 47.

Türküler, değişen toplum koşulları ile birlikte girdiği değişim döngüsü içinde topluma paralel olarak kentli ve siyasi bir kimlik kazanmıştır. Kırdan kente göç ile birlikte türküler de kente taşınmış kent hayatının siyasi havası aşıkları da etkilemiştir. Türkülerin toplum vicdanında yer etmesi, duyguları harekete geçirmesi, geniş kitleleri harekete geçirmesi özelliği siyasi ortamda fark dilip kullanılmaya başlanmıştır. Gerek siyasi propagandalar yapılırken gerek bir ideolojinin dillendirilmesi gerekirken gerekse siyasi bir haykırış gerçekleştirilmesinde Türküler derlenmiş, yeni sözler eklenmiş ve toplumsal olayların merkezine yerleşmiştir.¹⁶³

Eski dönemde türküler “gezgin halk ozanları, askerlik, kervanlar, göçler, çeşitli sebeplerle yapılan taşınmalar, düğünler, göçerler, ziyaretler, seyyar satıcılar, gezginler, gurbetçiler ve memurlar”¹⁶⁴ aracılığıyla farklı bölgelere yayılmış, böylece farklı şehirlerde benzer türkülere rastlamak mümkün olmuştur. Günümüzde ise bu durum daha geniş çevrelere televizyon, radyo ve internet gibi kitle iletişim araçlarıyla çok daha kısa sürede yayılmaktadır.

1.2.4.6. Masallar

Sözlü kültürün en eski ürünlerinden sayılan masal, Arapçada mesel yani “atalardan kalma hikmetler, ibretli sözler”¹⁶⁵ kelimesinden türemiş olup toplumun sıkça hayatında yer verdiği, özellikle eski dönem dediğimiz sözlü kültürün bilgi aktarımında kullanıldığı dönemlerde hem eğitici hem öğretici özelliği ile karşımıza çıkan bir türdür. Masal ve hikâyenin benzerliği bu iki kavramın ortak isimlendirmelerini sağlamış farklı yörelerde “hikâye, hekâye, hekiya, hekat, mesel, mesele, metel, matal, nağıl, oranlama, ozanlama” sözcükleri genellikle hikâye için kullanılsa da bu kavramlar masal için de kullanılan terimlerdir.¹⁶⁶ Birçok tanım yapılan masal kavramı TDK’ da “Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebi tür”¹⁶⁷ şeklinde tanımlanmıştır. Tanımların ortak özelliğine bakıldığında masal, sözlü kültür ürünü olarak toplum içerisinde konu, yer-zaman ve anlatıcı figürler

¹⁶³ Mustafa Dinç, “*Türkülerin Başına Gelenler: Politik-İdeolojik Sebeplerle Değiştirilen Türküler Üzerine*”, Folklor/Edebiyat, 26(3), 2020, s. 487-488.

¹⁶⁴ Vural, “*Türk Kültürünün Aynası: Türküler*” s.405.

¹⁶⁵ Özlem Agvan ve Hikmet Asutay, “*Bir Anti-masal Örneği Olarak Cam Atakkabıları Reddeden Vejeteryan Kükedisi*”, Humanitas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 6(11), 2018, s.226.

¹⁶⁶ Sibel Çağrı, “*Masal Anlatıcılarına Göre Masal Anlatıcılarında Olması Gereken Özellikler*”, Humanitas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2), s.709.

¹⁶⁷ TDK, ‘masal’, 2024, <https://sozluk.gov.tr/> (28 Haziran 2024)

etrafında şekillenen dinleyicinin dikkatini çekecek kalıp ifadelerin, söz tekrarlarının, tekerlemelerin kullanıldığı, fertleri eğlendirirken aynı zamanda toplumu bir arada tutan ahlaki kuralların öğretildiği yapılan iyiliğin değerli ve ödüle layık görüldüğü, kötülerin ise mutlaka cezalandırıldığı, herhangi bir düşünceyi kanıtlama çabasında olmayan toplum içinden çıkıp yine bu bireylere seslendiği için yalın bir dil kullanılan tamamen düşsel karakter, olay ve mekanların kullanıldığı bir türdür.

Masallar genellikle çocuklara hitap etse de içerisinde bulunduğu toplumun anlayış, yaşayış, kültür, değerler, sosyal, ekonomik, psikolojik faktörlerinden beslenmekte, toplumu eğlendirirken eğitmektedir. Televizyon ve sosyal medyanın bu kadar gelişmediği dönemlerde akşam saatlerinde ocak başında anlatılan masallar anlatıcının hayal dünyası ile yeniden şekillenip dinleyiciye ilk ağızdan sunulmaktadır. Çocukların hayal gücü masalların gizemli karakterleri ile yeniden şekillenmekte ve desteklenmektedir. Masallarda anlatılan karakterlerin olağanüstü özellikleri, mekanların gerçeklikten uzak sıra dışı olması çocukların hayal dünyasını şekillendirmekte ve geliştirmektedir. Çocuklar eğlenirken aynı zamanda her zaman iyilerin kazandığı, ahlaki değerlerin her zaman kazanılması gereken üst değerlerin olduğu, iyiliğin asla unutulmadığı ve karşılığını bulduğu bir dünyaya şahitlik ederek toplumu bütünleştirici kazanımlar elde ederler. Bunun yanı sıra dil gelişimi, yaratıcılık, kendini ifade edebilme özelliklerini örtük öğrenme ile kazanırlar.¹⁶⁸

Masalın tanımlarına baktığımızda özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz. Öncelikle masal, anlatıcısı belli olmayan, her anlatıcı ile genel çerçevesini koruyup yeniden şekillenen, gerçeklikten uzak hayal ürünü ile şekillenen bir türdür. Olağanüstü olaylar, kahramanlar ve mekanlar vardır. Okunurken ya da anlatılırken dinleyicinin dikkatini çekmek amacıyla tekrarlı sözler ya da tekerlemelerden faydalanılır. Anlatılan zaman “zamanlardan birinde, bundan yıllar yıllar önce, günün birinde” gibi belirsiz zamanlar ve uzak diyarlardan birinde, Kaf Dağı’nın ardında, üç kız kardeşin yaşadığı bir ülkede” gibi belirsiz mekanlar kullanılır. Masallarda inandırıcılık önemli değildir, bunun için herhangi bir çaba da gösterilmez. Masal kahramanları toplumun içerisinden olabileceği gibi belirsiz ya da genellikle olağanüstü özelliklere sahip toplumda

¹⁶⁸ Makalenin ilk bölümünde masalların çocuk ve yetişkin üzerindeki kişisel gelişimlerine katkıları anlatılmaktadır. Detaylı bilgi için bakınız. Neslihan KARAKUŞ, “*Türk ve Alman Masallarında Yer Alan İletilerin Kişisel Gelişime Katkı Sağlayıcılık Yönünden Karşılaştırılması*”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(3) (2019), 1666-1686.

karşılaşılması mümkün olmayan kişilerdir. Çok zeki, çok akıllı, baş döndürücü güzelliğe sahip kahramanların olduğu normalden çok uzak özellikleri de taşırlar.¹⁶⁹

Masallar incelendiğinde mitsel öğeler taşıdığı görülmektedir. İnsanın doğa ile mücadelesi sonucu oluşan mitler değerli olan bilginin taşıyıcısı konumunda olmuşlardır. Bu mücadele sonucunda insanoğlu için bilgi değerli ve taşınması gerekir. İnsanoğlunun varlığı için değerli olan bu bilgiler sanatsal kaygıdan ziyade gereklilik arz etmektedir. Özellikle yazı ile beraber mitler varlığını yitirmeye ve masalların arasında yer bulmaya başlamıştır. Eğitmek ve ahlaki değerleri öğretmek amacıyla olan mitler bu işlevini masalarda devam ettirme imkanını bulmuştur. Mitlerde bulunan olağanüstü varlıklar masalarda şekil değiştirerek karşımıza çıkmıştır. Sözlü kültürde “halk edebiyatı” ürünü, yazının icadı ile birlikte ve “yazılı edebiyat” ürünü olarak varlığını devam ettiren masalın, kaynak olarak mitleri kullandığı söylenebilir. Taşıdıkları bilgi birikiminden kaynaklı farklı disiplinlerde kaynak olarak kullanılmışlardır.¹⁷⁰

Kültür aktarımı noktasında önemli bir kaynak olan masallar içinden çıktığı toplumun kültür kodlarını taşır. Toplumun sevinçleri, üzüntüleri, korkuları, hayal ve istekleri masal kahramanları ile hayat bulur. Sorunlara karşı üretilen çözümler, öğretilmek istenen değerler, ideal olana dair her şey masal içinde kendini gösterir. Toplumu anlamak, bilmek için masallara bakmak yerinde olacaktır. Masal anlatıcısı olarak anneden çocuğa ya da dede-neneden toruna geçen bir süreç vardır. Masal anlatıcısı profesyonel olabileceği gibi herkes tarafından da anlatılabilir özelliktedir. Masal anlatıcılığının eğitim amaçlı olarak örnekleri Osmanlı döneminde de görülmektedir. Masal ve hikâye ürünleri üzerinden değer öğretimi sağlayan dersler verilmiştir.¹⁷¹ Değişen koşullar, yazının keşfi, kentleşme gibi sebepler ile masal anlatıcılığı eski önemini kaybetmiş, yerini kitaplara ve sosyal medya araçlarına bırakmıştır. Zamanla bireyselleşen insan, masalların birleştirici, sosyalleştirici özelliklerinden uzaklaşarak bireysel alanlarda eğitici yönü ile yetinmişlerdir. İnsanların bireyselleşmesi masalların faydacılığının farkına varılmasını sağlamış olup ülkemizde bu konuda adımlar atılmaya çalışılmıştır. Teknolojinin yoğun bir şekilde hayatımıza

¹⁶⁹ Çağrı, “*Masal Anlatıcılarına Göre Masal Anlatıcılarında Olması Gereken Özellikler*” s.709.

¹⁷⁰ Tülay KAYABEKİR, “*Mitler, Masallar ve Resimli Kitaplar*”, İdil Sanat ve Dil Dergisi, 61, 2019, 1085-1086.

¹⁷¹ Oruç ve Çağrı, “*Masal Anlatıcılarına Göre Masal Anlatıcılarında Olması Gereken Özellikler*” , s.709.

girdiği 21.yüzyılda masalların eğitim üzerindeki etkisinin farkına varılmış olup bu konuda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Çeşitli halk hikayeleri derlemeleri, masalların televizyon ve internet ortamına taşınması, çizgi filmlerde masalların işlenmesi vb.¹⁷² Geçmişin geleceği şekillendirdiği bilinen bir gerçektir. Geçmişin tüm psikolojik ve kültürel değerlerinden yoğrularak günümüze ulaşan masallar bilgi çağı olan günümüzde de hala ihtiyaç duyduğumuz, kendimizi hatırlamamızı ve bizi biz yapan değerlerimize dönmemizi sağlama gücüne sahiptirler.

Günümüzde yeni masallar üretilmemekte, yazı ile bireyselleşen insanlar değerlerinden uzaklaşmaktadır. Hayal gücünün kullanılarak üretildiği masallar varlığını korusa da eski işlerliği zayıfladığı görülmektedir. Sözlü kültürün önemli bir türü olan masalların korunmasının zorunluluğu bu amaca yönelik yerel ve ulusal çalışmaları gerekli kılmıştır. Grimm Kardeşlere ait masal çalışmaları batıda bu alanda yapılan ilk sistemli çalışmalardır. Jacob ve Wilhelm adındaki iki Alman filolog kardeşler masalların kültürün aktarımındaki önemini vurgulayıp masalların sözlü kültür içerisinde yok olmasını engellemeye çalışmışlar ve bunun için yoğun bir çaba içerisine girmişlerdir.¹⁷³

¹⁷² Gönenç Tuzcu, “*Günümüzde Masal Anlatıcıları ve Yeni Masalların Üretilmemesi Sorunu*”, Gazi Türkiyat, 24, 2019, s.200-201.

¹⁷³ Yasin Uysal, “*Grimm ve Türk Masallarındaki Benzer Anlatılar Hakkında Bir İnceleme*”, Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 7, 2022, 82.

İKİNCİ BÖLÜM

2.. ATAERKİL TOPLUM KARŞISINDA KADIN

Kadın kelimesi Latince “*femina*” anlamında olan “*fides minus*” yani sadakatin az olması kavramından türetilmiş olup “daha az inançlı olan veya daha az sadakatli olan” anlamına gelmektedir. Antik Yunan’da ise erkeğe eş anlamına gelen “*gune*” kullanılmaktadır. Türkçe’de kullanılan hatun sözcüğü de hakanın eşi anlamına gelmektedir.¹⁷⁴ TDK’ da ise “Analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri, becerileri olan” kişi olarak kadın kavramı tanımlanmaktadır.¹⁷⁵ Tüm bu tanımlamalara baktığımızda kadın kavramı bağımsız olmayıp erkek cinsi ile bir kullanmıştır. Kadının yaratılışındaki söylem bu kavramı tanımlarken de kendisini göstermektedir. Bu kavramın daha iyi anlaşılabilmesi için yine ataerkil toplum bakış açısından yola çıkmak gerekmektedir.

Ataerkillik düşünce yapısında kadın, “*mizojini*” kavramı ile öne çıkmaktadır. Bu kavram kadının kötülüğün kaynağı olarak görülmesi ve şeytani bir ruha sahip olduğu düşüncesinden çıkmaktadır. Bu kavrama göre kadın her türlü baskı, şiddet ve istismarı hak eden bir varlıktır. Ataerkil düşünce ve kadına yönelik nefret söylemleri çok eski zamana dayandığından kültürlere yansıyan bu kavram kadının toplumsal hayatını ve kadına bakışı olumsuz etkilemekte, bu kavram ile meşrulaştırılan kadına şiddet, istismar, tecavüz toplumlar da sıkça karşılaşılmaktadır.¹⁷⁶ Toplumun hemen hemen her alanında görülen bu kavram, toplumun kültür unsurlarına, kültür aktarıcılarına da yansyarak kadına yönelik ataerkil bakış toplumun dilinde, eserlerinde, masal, destan, hikayelerinde sözlü ve yazılı eserlerinde kendisini göstermektedir.

Kadın ve erkek cinsi üzerinden varlık gösteren ataerkil düşünce, temeli cinsiyetçiliğe ve kalıp yargılara dayanan bir sistemdir. Freud’a göre kişi daha doğmadan sosyal ileti ve kodlara maruz kaldığından toplumsal cinsiyet rollerini bu araçlar sebebiyle öğrenmektedir. Freud’un psikoseksüel gelişim kuramına göre doğuştan öğrenilen toplumsal cinsiyet kalıpları hâkim kültür yapısı içerisinde doğmakta,

¹⁷⁴ Aysel Demir, “*Günahkâr Lanetlenmiş Kadından Kutsal kadına*”, İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, (25), 2022, s. 87-88.

¹⁷⁵ TDK, ‘kadın’, 2024, <https://sozluk.gov.tr/> (28 Haziran 2024)

¹⁷⁶ Demir, “*Günahkâr Lanetlenmiş Kadından Kutsal kadına*”, s.89.

şekillenmekte ve sürdürülmektedir.¹⁷⁷ Bu kalıplar doğumdan başlanarak toplum bireylerine öğretilmekte ve aktarılmaktadır. Kız ve erkek çocuklarına öncelikle erkekliği ve kadınlığı temsil eden kültür unsurları öğretilmektedir. Kız ve erkeklerin belirlenmiş giyim şekilleri, kıyafet renkleri, merasimlerde yapılan ayrımlar ve uygulamalar gibi durumlarla kişiye bu kalıp davranışları öğretilmektedir.¹⁷⁸ Anne karnından başlayan bu süreç sosyal çevre ve kamusal alanda pekiştirilerek sonraki nesillere aktarılır. Oluşturulan bu kalıplar kadın aleyhine ataerkil düşünce anlayışı ile oluşturulmaktadır. Ataerkil toplumlarda kadın konusu anlatılmadan önce ataerkil toplumun ne olduğu üzerinde durulmalıdır.

Toplum yapıları değişken olup süreç içerisinde farklılaşmalar meydana gelmiştir. Bu farklılıklar ile beraber toplumda varlık gösteren birey rollerinde de değişimler yaşanmıştır. Anaerkil toplum yapısı toplayıcılık, mağara yaşamı ve avcılığa geçiş ile birlikte ataerkil yapıya dönüşmüş kadın ev içine alınarak toplumdaki konumu değişime uğratılmıştır.¹⁷⁹ Avcı, toplayıcı ve tarım toplumlarında kadın kas gücünün erkeğe göre eksikliği sebebi ile ataerkil düşünce sistemi oluşmuştur. Tarih öncesi çağlardan günümüze kadar devam eden bu süreç, araştırma konusu olup çeşitli varsayımlar sunulmuştur.¹⁸⁰ Kadının ayrımcılığa maruz kalmasının sebebi “daha zayıf ve ona bağımlı olarak korunması gereken bir varlık” olduğunun düşünülmesidir. Birçok araştırmacıya göre yaratılış itibari ile erkekler kadın üzerinde hakimiyet kurma düşüncesine sahiptir. Bunun dayanak noktası kadının zayıf yaratılmasına bağlanmaktadır. Tarihsel süreçlere bakıldığında ise eril düşünce çeşitli dayanaklar kullanarak bu düşüncelerini uzunca bir süre eyleme geçirmeye çalışmış ve uygulamışlardır. Özellikle dini kitaplardaki ayetleri kadınlar üzerinde hüküm kurmak için temel dayanak olarak gösterip ilahi kitaplardaki yorumlamaları bu düşünce ile yapmışlardır. Sadece ayetler değil aynı zamanda gelenekleri, çeşitli yazılı eserleri de bu amaç ile kullanmışlardır. Bu süreç insanoğlunun yaratılışının ilk zamanlarını kapsayan tarihin hatırlandığı tüm dönemlerde olup belli dönemlerde doruklara ulaşmıştır.

¹⁷⁷ Handan Karakaya, “*Toplumsal Cinsiyet Algısı, Din ve Kadın*” Journal of Analytic Divinity 2(2), 2018, s. 45.

¹⁷⁸ Gürhan, “*Toplumsal Cinsiyet ve Din*”s.60.

¹⁷⁹ Tülin GÜMÜŞ, “*Kültür Aktarımı ve Kadın: Sözlü Anlatı Türleri Üzerinden Bir Değerlendirme*”, Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi, 1(1), 2021, s.12.

¹⁸⁰ Hürol Erbay, “*Tarihsel Süreçte Dünyada ve Türk Toplumunda Kadın Algısı ve Hakların Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme*”, Ege Sosyal Bilimler Dergisi ,1(2), 2019, s.5.

Günümüzde dahi birçok yerde ataerkil toplumların uygulamaları geleneksel anlayış çerçevesinde ya da şekil değiştirerek varlığını sürdürmektedir.

2.1. Din, Patriyarki ve Kadın

Din, toplumun kurumsal ilişkilerinde önemli rolü olan bir unsurdur. Toplumun hemen hemen tüm alanlarında etkinlik gösteren kişilerin kendini bir yere konumlandırmasını sağlayan din, Şerif Mardin'in dediği gibi “dünyayı anlama ve kendini o dünyada belli bir yere yerleştirme modeli olarak işlev gören bir fenomendir.”¹⁸¹ Sosyal hayat içerisinde geniş yer bulan din, muhteva olarak yönlendirme gücü yüksek olması sebebi ile kullanılmaya açık bir unsurdur. Dinin ‘meşrulaştırma’ özelliğinin olması dinin farklı kesimlerce kullanılmasına ve suiistimal edilmesine sebep olmaktadır. Suiistimale açık diğer bir konu olan kadın konusu, dinin meşrulaştırma özelliği üzerinden toplumsal cinsiyet ayrımlarında bir kaynak olarak kullanılmakta ve din ile bu ayrım temellendirilmektedir. Din değişmez gibi görünse de siyasi ve toplumsal faktörlerden etkilenmekte ve algılanış biçimi olarak farklılık gösterebilmektedir.¹⁸² Ataerkil toplum yapısına bakıldığında, kadının ikincil konumunun dayanak noktalarının birçoğu dinin algılanış biçimi üzerinden olduğu görülmektedir.

Yahudiliğin kutsal kitabı olan Tevrat'ta ilk insan olan Âdem bilgelik ile donatılarak yaratılmış, Havva ise Âdem'in kaburga kemiğinden Adem'e yardımcı olarak yaratılmıştır. Havva'nın yaratılması erkek için olup ikincil konumda konumlandırılmıştır. Hatta Havva'nın isimlendirmesini dahi Âdem yapmıştır. Sonraki süreçte Havva yılan olan şeytanın yönlendirmesi ile bilgeliği elde etmek için Tanrının yasakladığı meyveyi yemiştir ve ayartıcı özelliğini Âdem üzerinde kullanarak Adem'in günah işlemesine sebep olmuştur. Yahudilikte erkeğin bilgiğe sahip olmasına rağmen, bu günahı işlemesinden dolayı suçlu görülmüştür fakat bu düşünce Havva'yı temize çıkarmayıp ayartıcı ve şeytanın iş birlikçisi olarak görülmüştür. Soyun devamı din açısından zorunlu görülmekte ve kadına sadece bu açıdan değer verilmekte fakat bu değer kişiye değil annelik vasfına verilmektedir. Yani erkek menfaati için kadına annelik vasfı altında kısıtlı bir değer verilir. Erkek çocuk istenir, kız çocuk günahkâr ve

¹⁸¹ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim yay., İstanbul, 1992. s. 25.

¹⁸² Gürhan, “*Toplumsal Cinsiyet ve Din*” s.62.

kusurlu görülür.¹⁸³ Evlilik ve erken evlilik teşvik edilir. Boşanma hakkı sadece erkeğe aittir. Erkek keyfi dahi boşanabilir kadının gerekçesi ne olursa olsun boşanamaz. Yahudilikte tüm sosyal haklar erkek lehinedir.¹⁸⁴

Yahudiliğin devamı niteliğinde olan Hristiyanlıkta ilk insanın yaratılışı Yahudilikteki gibidir. Kadın erkeğe bağımlı ve ilk günahın sebebidir. Pavlov'un Meryem'e olumlu atıfları olmuştur fakat bu tezatlık Havva'nın günahını vurgulanmasına sebep olmuştur. Sonradan yazılan dini kaynaklara dayanak olup kadının yaşamı ev hayatı ile sınırlandırılmıştır. Kadın ayartıcı olarak Yahudilikte olduğu gibi doğum sancıları ile cezalandırılmıştır. Bu iki dinin kaynakları sonradan yazıya geçirildiğinden Roma kültüründen etkilendikleri söylenebilir. Ataerkil yapıya sahip Roma kültürü, bu kaynakları yazan din adamlarını etkilemiş ve kutsal metinlerde de bu etkinin izlerine rastlanmaktadır. Hristiyanlarda evlilik istenen bir durum değildir teşvik edilmez. Uhreviliğin önde tutulduğu Hristiyanlıkta ancak bekar kişi kutsal ruhun taşıyıcısı olabilir. Boşanma hakkı erkeğe verilmiştir ve sadece kadının zina yapması halinde karısını boşayabilir. Kadının erkeğe itaati esastır. Hristiyanlıkta da sosyal haklar erkek lehinedir.¹⁸⁵

Yahudilik ve Hristiyanlıktan farklı olarak İslamiyet'te ilk günah kadına yüklenmemiş olup erkek ve kadın aynı ölçüde hataya düşmüşlerdir. Kur'an-ı Kerim'de "Bunun üzerine ikisi de (şeytanın sözüne aldanıp) ondan (o yasak ağaçtan) yediler. Hemen (üzerlerindeki cennet libası bir ceza olarak gitti) ayıp yerleri açığa çıkıp görünüyordu"¹⁸⁶ denilerek kadın ve erkeğin aynı derecede hatalı olduğu ayetlerle belirtilmiştir. Kuran-ı Kerimde erkeğin kadına üstünlüğü olmayıp üstünlüğün ölçütü olarak 'takva' yer almaktadır. Bu durum Kuran-ı Kerim'de şu şekilde geçmektedir.

"Ey insanlar! Şüphesiz biz, sizi bir erkekle bir kadından yarattık (ırkınız ve şahsınızla övünmeniz için değil; sırf iyilik uğrunda) tanışasınız (yarişip yardımlaşasınız) diye sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki sizin Allah

¹⁸³ Kaval, *"İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi"*, s.313.

¹⁸⁴ Gürhan, *"Toplumsal Cinsiyet ve Din"*67.

¹⁸⁵ Kaval, *"İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi"*, s.314.

¹⁸⁶ Dr. Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzü'l-Furkan Tefsirli Kur'an-ı Kerim Meali*, Server İletişim, 2014, s.319 Taha/13.ayet.

yanında en şerefliiniz, en takvâliniz (Allah'ın emirlerine en uygun yaşayanınız ve günahlardan sakınanınız) dır.”¹⁸⁷

Yani Allah rızası için yapılan amelin Allah'ın nezdinde karşılık bulacağı ve kadın erkek ayrımı yapılmayacağı ayetler ile belirtilmiştir. Kadın erkekten daha aşağı ve değersiz görülmemiş fakat yüklenen sorumluluklar fitratlarına uygun olarak belirlenmiştir. Erkeğe kadını koruma ve aile de geçim sorumluluğu yüklenmiştir. Buna dayanak olarak da fitri vasıflar gösterilmiştir. İslam'da evlilik teşvik edilmiş olup boşanma hakkı her iki tarafa da verilmiştir. Kadının haklarını korumak için çeşitli tedbirler alınmıştır. Mehir, boşanma hallerindeki haklar, süreler gibi...Kız ya da erkek çocuk arasında ayırım yapılmamakla birlikte İslamiyet'in gönderildiği toplumun gelenekleri kız çocuğunu değersizleştirdiğinden bu durum özellikle kınanmış ve kız çocukları korunmaya çalışılmıştır.¹⁸⁸ İslamiyet zamanının ötesinde kadına değer vermiş olup kadın hakları noktasında ilerici ve devrimci bir tavır sergilemiştir. İslamiyet'in kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerimde erkek ve kadınlara hitap edilmekte kadın anlamına gelen “Nisa Suresi” bulunmaktadır. Temel hakların hepsine kadın da sahiptir. Eğitim-öğretimde kadın da eğitime dahil edilmiş bizzat Hz. Peygamber kadınlara eğitim vermiştir. Toplu yapılan ibadetlerde kadının bu ibadetlere katıldıkları görülmüştür. Hz. Peygamberin Müslümanlara son hitabı olan Veda Hutbesinde can ve mal emniyetinden sonra üzerinde durduğu konu kadın hakları olmuştur. İslamiyet'te ayrıca kadının mülkiyet hakkı da bulunmakta bunun önünde dini bir engel bulunmamaktadır. Kadın çeşitli haklara sahip olduğu gibi kendi haklarını koruma vasfına da sahiptir. Kadın evlilik hakkında da söz sahibi olup kadının istemediği evlilik dinen gerçekleşmemiş sayılmaktadır. Boşanma hakkı kadına da verilmiştir. Siyasi haklarda söz söyleme, siyasete katılma, kendi haklarını savunma, görüşlerini açık bir şekilde beyan etme gibi birçok hakka erkeğin sahip olduğu kadar sahiptir. Fakat kültürün din üzerindeki etkisi İslamiyet'te de görülmüştür. Açık bir şekilde kesin deliller ile kadına verilen haklar ataerkil düşüncenin saldırılarına maruz kalmıştır. Dini öğretiler yorumlanırken olması gerekenden farklı bir hal alabilir yani pratikte kültürün etkisi ile değişikliğe uğrayabilir. İslamiyet'te de bu durum gerçekleşmiş olup ataerkil düşünce İslam kadınının özgürlük alanını gasp ederek kadını sınırlamaya toplumdan dışlayarak ev içine sokmaya

¹⁸⁷ Feyizli, *Feyzû'l-Furkan Tefsirli Kur'an-ı Kerim Meali*, s.516 Hucurat/13.ayet.

¹⁸⁸ Kaval, “*İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi*”, s. 316-317.

çalışmıştır. Yapılan dini yorumlar ile İslamiyet'in özüne ters düşen uygulamalar yapılmış kadın erkeğe itaat eden, bağımlı, sosyal hakları kısıtlanan, sözden yoksun hale getirilmiştir. Kadının konumu olarak ev içi görülmüş öyle ki İslam düşünürü İmam Gazali İhyâu Ulûmi'd-din'de kadını tanımlarken: "Kadın... Kendine ait özel bölmede kalmalı ve iğinin başından ayrılmamalıdır. Dama gereğinden fazla çıkmamalı ve buradan sağa sola bakmamalıdır. Ayrıca komşularıyla çok az konuşmalı ve onların evine gitmemelidir" ¹⁸⁹ demiştir. İmam Gazalinin bu tanımı İslamiyet'in özünün kadına verdiği değer ve önemin sonraki aşamalarda nasıl değiştirildiğini göstermekte, ataerkil düşüncenin din üzerindeki etkisine örnek teşkil etmektedir.

Tek Tanrılı dinler dışındaki dinlerde de benzer durumlar daha vahim şekilde yaşanmaktadır. Nerede ise kadına yaşam şansı tanınmamaktadır. Totemizmde akrabası ölen kadın yas sürecini ağır bir şekilde yaşamakta, konuşma yasağı getirilerek kadın toplumdan soyutlanmaktadır. Hinduizm'de kadına karşı şiddet din ile meşrulaştırılmakta, uygulanan her türlü şiddet ibadet sayılmaktadır. Hiçbir sosyal hakkı bulunmayan kadın kutsal kitapları olan Vedaları okuyamamaktadır. Dul kaldığında ise kocasının ruhuyla birleşsin diye yakılmaktadır. Benzer durumların yaşandığı Budizm'de ise kadınlar yılan ve şeytan ile özdeşleştirilmiş, hainlikle suçlanmıştır. ¹⁹⁰

Ataerkil toplum yapısının dini yaşayışlarda açık bir şekilde etkisi görünmektedir. Helenistik ve Roma kültürünün etkisinin olduğu Hristiyanlık ve Yahudilikte kadına bakış tamamen menfi olup kadın toplum tarafından dışlanmaktadır. Yahudilikte ataerkil toplum geleneği olan kadının eve kapatılması, sosyal hayattan uzaklaştırılmasına bir de tapınaklara yaklaşmaması gerektiği eklenerek kutsal kitaplarda yer verilmiş ve bu düşünceye dini dayanaklar oluşturulmuştur. Benzer durum Yahudiliğin devamı niteliğinde olan Hristiyanlıkta da görülmektedir. Yahudilikte eve kapatılan kadın Hristiyanlıkta kiliseye kapatılmıştır. Bu iki dinde dini kaynaklar uzunca bir zaman yazıya geçirilmeyip daha sonra kişilerin kültür yansımalarını ön planda tutarak yazdığı kaynaklar oluşturulmuştur. Helenistik dönem ve Roma kültürünün kadına karşı ağır tutumları bu kaynaklarda da kendisini göstermiştir. İslamiyet'e bakıldığında ise İslamiyet'in doğduğu çevrede ataerkil kültürün zirvede yaşanmakta ve kadın bu sistemin dışlanmış karakteri olarak varlığını sürdürmektedir. Kadınların değer

¹⁸⁹ Gürhan, "*Toplumsal Cinsiyet ve Din*" s.74-75.

¹⁹⁰ Gürhan, "*Toplumsal Cinsiyet ve Din*" s.64.

görmediği, kız çocuklarının diri diri gömüldüğü bir toplumda İslamiyet'in başlaması kadına ve kadının toplum içerisindeki konumuna yönelik iyileştirmelere yönlendirmiştir. Kız çocuklarına yapılan muamelenin kınandığı, kadın ve erkeğin eşitliğinin vurgulandığı bir din olan İslamiyet cinsiyetten dolayı bir kesime üstünlük vermemiş olup üstünlüğü din ve dini yaşayışa konumlandırmıştır.¹⁹¹ Burada dikkat edilmesi gereken husus, İslam kaynaklarının peygamberin döneminde yazıya geçirilmiş olup sonradan müdahaleye imkân vermemiş olmasıdır. Din ilk halini koruduğundan diğer dinlere oranla kültürün yansımaları ve kişilerin müdahalesi temel kaynakta yaşanmayıp uygulamalarda kendisini göstermiştir. Ataerkil düzen kültürün, kendisi olduğundan kültür unsurlarını da etkilemiş varlığını din üzerinden yüzyıllar boyu sürdürmüştür.

Bir iktidar alanı olarak eril düşünce, yasa belirleyicileri olan din adamları, yazarlar, felsefeciler ile iş birliği içerisine girmiş kadının erkeğe bağımlılığını Tanrı isteği olduğunu ve bunu yeryüzüne fayda sağlayıcı bir durum olarak göstermeye çalışmışlardır.¹⁹² Bu amaçlarını gerçekleştirmek için dini, mitolojiyi, dili, kültürü ve birçok kaynağı kullanmışlardır. Havva'yı Pandora'yı, Helen'i bunlarla ilgili efsaneleri kullanarak eril hakimiyet alanını genişletmeye, kadını kamusal alandan özel alan olan ev içiyle sınırlandırmaya çalışmışlardır. Kadının yaratılışta erkeğin bir parçası olarak yaratılması erkeğe kadın üzerinde hükmetmeye delil olarak gösterilmiştir. Beauvor, kadınların dış dünyanın erkek iktidar alanı olduğunu doğar doğmaz kabullendiklerini ifade etmektedir. Erkek yönetimini kabullenen kadın, bu yönetimi doğal karşılayarak kendisini kamusal alanın dışında tutar ve var olan düzeni devam ettirerek kendini özel alana hapsedmektedir. Foucault iktidarı bedene indirgeyerek iktidar gücünü bedeni kullanan, bu türü çoğaltan, insan gücünü elinde bulunduran kişinin kontrolü altında olduğunun altını çizmektedir. Erkeğin üremedeki rolü üzerinden mülkiyet edinme anlayışı ile birlikte iktidar alanı resmileşen erkek bu alanı koruma ve genişletmeye yönelmiştir.¹⁹³ Mülkiyet sahibi erkek olarak görüldüğünden bu iktidarını koruması için kadını ikinci plana itmiş, kadının varlığı erkek çocuk doğurması istenen ve eve hapsedilen ikincil insan olarak kategorize edilmiştir.

¹⁹¹ Kaval, *"İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi"*, s.318-320.

¹⁹² Karakaya, *"Toplumsal Cinsiyet Algısı, Din ve Kadın"*, s.44.

¹⁹³ Karakaya, *"Toplumsal Cinsiyet Algısı, Din ve Kadın"*, s.46-47.

Modernizm ile birlikte kadın erkek eşitliğinin savunulması kadının problemlerini azaltmak yerine kadının konumlandırıldığı iş hayatı, eğitim, hukuki düzenlemeler, sosyo-politik gibi alanlarda yeni problemler ile uğraşmasına sebep olmuştur. Geleneksel anlayış çerçevesinde toplumdaki varlığını sürdüren kadın iş hayatına atılması ile birlikte daha fazla sorumluluğun altına girmiş bulunmaktadır. Geleneksel anlayışın bu kadar uzun dönemlerde baskın bir şekilde yaşanması kadına modern dönemde verilmek istenen statü ve sorumluluklarda eskinin yerine yenisini getirmeyip eskinin yanına yeni sorumluluklar eklenmesine sebep olmuştur. Bu durumun sosyopolitik, ekonomik birçok sebebi bulunmaktadır.¹⁹⁴

Ataerkil toplumlarda iktidar alanının korunması ve devam ettirilmesi için çocuk sahibi olmak gerekmektedir. Çocuk, toplumda statü kazanmaya sebep iken erkek çocuğu kız çocuğuna tercih edilmektedir. Ataerkil toplumlarda erkekler evin direği olarak görülürken, kızlar evlendirilerek kontrol altında tutulması gereken biri olarak ya da bir meta olarak görülmektedir.¹⁹⁵ Soyun devamı olarak gücün sahibi olan erkek görüldüğünden erkek çocuğu istenmektedir.

Ataerkilliğin ne zaman başladığı bilinmese de eril düşünce tarihsel süreç içerisinde sürekli varlığını göstermiştir. Eril menfaatlerinin ön planda tutulduğu bu düzende kadının ikincil konumunu muhafaza etme çabaları yine tarihsel süreç içerisinde sık sık gözlemlenmiştir. Toplum içerisindeki gelenekler ile aileden başlayan ve okulda devam eden eğitimlerle, yazılan eserler ve söylenen söz ürünleri ile eril sistem yaşatılmaya ve sürdürülmeye çalışılmıştır. Bu konudaki en önemli alan şüphesiz eğitim olmuştur. Kadına verilen eğitim taraflı ve eksik olup kadın bilincinin uyandırılmasının önüne geçilmek istenmiştir.

2.2. Ataerkil Toplumlarda Kadının Eğitim Durumu

Ataerkil toplumlar kadın ve eğitim konularını birbirinden uzak tutmaya çalışmıştır. Kadına verilen eğitim daha çok erkeğe itaat etmesi, evde kalması, erkeğe hizmet etmesi, erkeğin tüm ihtiyaçlarını karşılamasıdır. Kadına verilen eğitimler daha çok bu görevleri en iyi şekilde yapmasını sağlayacak eğitimlerdir. Söz konusu eğitimler okulda değil daha çok gelenek içerisinde yapılan uygulamalarla verilmiş, kadın bu zihniyet ile eğitilmiştir. Yazılan birçok kitap kadına erkeğin hizmetkarı olduklarını,

¹⁹⁴ Kaval, *“İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi”* s.307.

¹⁹⁵ Ersöz, *“Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Roller”*, s.175.

erkeğe en iyi şekilde hizmet etmesi gerektiğini öğretmek amaçlı yazılmıştır. “*M.S. 43’te ölen Ovidius’un Ars Amatoria* (Sevme Sanatı)” adlı kitap serisi öğretici olup ilk kitapları kadını elde etme üzerine yazılmışken sonraki kitapları ise kadının erkeği elinde tutması üzerine yazılmıştır. Bu eserlerde kadına verilen eğitim tamamen erkek merkezli olup kadın bu amaçla eğitime çalışılmıştır. Kadın eğitimi üzerine “*The Ancrene Riwe* (Yalnız Kadınlar İçin El Kitabı)”¹⁹⁶ İngiltere’de 1200’lü yıllarda yazılan bu kitap bir erkeğin hakimiyetinde olmayıp, yalnız yaşayan kadına da müdahale etmiştir. Yazarı erkek olan bu kitapta kadına hiçbir şekilde özgürlük alanı tanınmayıp kadını ev hayatında da yönlendirmeye çalışmış, erkeğin çıkarlarına uygun yaşamaya yönelik yönlendirmelerde bulunulmuştur. Kitapta “Hiçbir erkeğe vaaz verme... ne de bir erkeğin sana vaaz vermesine, sende akıl istemesine izin ver. Sadece kadınlara telkinde ve tavsiyede bulun”¹⁹⁷ denilerek kadının arzu, istek ve ihtirasları dizginlenmeye, kadının bu huylarının erkeğe zarar vermemesi yönünde kadını eğitmeye çalışılmıştır. Kadın eğitiminde kullanılan bu kitap kadında bir bilinç uyandırmak yerine yine erkek merkezli bir eğitimi öncelemiştir. Kadın yalnız yaşasa dahi bir tehdit olarak görülmüş, alanı daraltılarak ev ve sosyal hayatı yine erkeğe göre düzenlenmeye çalışılmıştır.

Dört yüz yıl kadar sonra Shakespeare’in ünlü komedilerinden biri olan ve 1590’lı yıllarda yazılan *Taming of the Shrew* (Hırçın Kızın Evcilleştirilmesi)’de kadın eğitiminin kadının vahşi tabiatının evcilleştirilmesi ve evde yaşanacak hale getirilmesi üzerine yazılmıştır. Bir diğer eserde ise 18. yüzyıl Fransız Devrimi yazarlarından olan Jean Jacques Rousseau, insan eşitliğini savunurken, kadınlara yönelik düşünceleri ise ataerkil bir bakış açısının yansımaları şeklindedir. Bu düşünce yapısını eserlerinde belirgin bir şekilde yansıtan Rousseau, kadın eğitiminin tamamen erkek merkezli yapılması gerektiğini savunmaktadır. Rousseau’un görüşlerini destekleyen yazar Thomas Gisborne’in “*An Enquiry into the Duties of the Female Sex* (Kadın Cinsinin Görevlerine Dair Bir Araştırma)” başlıklı 1797 tarihli eserinde de ataerkil düşünce yaşatılmaktadır.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Çelik, “*Cennetteki Kadından ‘Evdeki Melek’e; Ataerkil Toplumda İdeal Bir Kadın Yaratmanın/Eğitmenin Şifreleri*” s.127.

¹⁹⁷ Çelik, “*Cennetteki Kadından ‘Evdeki Melek’e; Ataerkil Toplumda İdeal Bir Kadın Yaratmanın/Eğitmenin Şifreleri*”, s.129.

¹⁹⁸ Çelik, “*Cennetteki Kadından ‘Evdeki Melek’e; Ataerkil Toplumda İdeal Bir Kadın Yaratmanın/Eğitmenin Şifreleri*”, s.128.

Bahsi geçen kaynaklarda kadının yerinin ev olduğu, vahşi, meraklı, itaatsiz, ayartıcı olan kadının evcilleştirilmesini ve kadını ev hayatına hapsedilmesi gerektiğini öğreten kitaplardır. Bu kitapların yazarları erkekler olup ataerkil toplum değerlerini olması gereken normlarmış gibi sosyal hayata geçirmeye çalışmışlardır. Kadın erkeğe hizmet eden, erkek için çocuk doğuran, kocalarına her zaman sadık ve itaatkâr olan, kocası olmadan bağımsız hareket etmeyen, bedensel ve duygusal zayıflıklara sahip olan bir birey olarak erkeklerin koruması altında eve hapsedilmesi gereken bir varlık olarak algılanmıştır. Kadın insan olmaktan ziyade erkeğe bağımlı, varlığı erkek için olan bir canlı olarak görülmüş ve ataerkil toplumun kadına biçtiği rolleri yerine getirilmesinin zorunluluğu dayatılmıştır. Bu sebeple sürekli yönlendirilmesi, denetim altında tutulması, neyi ne kadar ve nasıl yapması gerektiğinin söylenmesi gerekmektedir. Böylece erkek kadından gelebilecek kötülüklerden korunmuş ve erkeğin menfaatleri sürdürülmüş olacaktır.

Kadının eğitimi uzun bir süre sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitimli kadının istenmediği ataerkil toplumlar dini kaynakları da bu amaç ile oluşturup topluma benimsetmişlerdir. Yaşam alanı kısıtlanmaya çalışılan kadın ne kadar az bilirse o kadar itaatkâr olur düşüncesi ile eğitimi kısıtlanmış ve bilinçli yönlendirmeler yapılmıştır. Budizm’de “Cehalet, kör bir kadın olarak resmedilir.”¹⁹⁹ Özellikle eril düşünce tarafından sonradan yazıya geçirilen dini kaynaklarda kadının eğitimi olmasından itina ile kaçınılmış sistemli bir şekilde kadının eğitimi engellenmeye çalışılmıştır. Yahudilikte Tora eğitimi baba tarafından sadece erkeklere verilmektedir. Kız çocukları bu eğitimi kesinlikle alamamaktadır. Hristiyanlıkta ise Hristiyanlıkta hâkim olan düşüncede de kadının bilgiye sahip olması ve erkeğin üzerinde söz sahibi olması istenmemektedir. İslam dininde ise kadın arka planda pasif bir bekleyiş içerisinde olmayıp toplum içerisinde etkin bir role kavuşturulmuştur. Hz. Peygamberin hem eşlerine hem de kadınlara özel eğitim verdiği bilinmektedir.²⁰⁰ İslamiyet’te bilgiye değer verilmiş ve kadın erkek herkese ilim öğrenmek zorunlu kılınmıştır. Erkeğin ilgilendiği tüm alanlarda kadın da etkinlik göstermiştir. Fakat ataerkil toplum zihniyeti bu kadar kesin emirlerin olmasına rağmen dinin yorumlanması ve pratiğinde bu durumu kendi lehine çevirmek için çaba sarf etmiş kısmen başarılı olmuştur. Eski Yunan

¹⁹⁹ Hacer Tokyürek, “*Eski Uygur Budist Metinlerinde Şeytan, Yılan, Kadın İlişkisi*”, Journal of Turkology, 26(1), 2016, s.305.

²⁰⁰ Kaval, “*İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi*”, s. 319.

medeniyetinde de benzer bir durum olarak kadınların eğitimi söz konusu dahi değildi ve gereksiz olarak görülürdü.²⁰¹

Eğitimden uzak tutulması gerektiğine inanılan kadınlar için kullanılan “Kadının saçı uzun, aklı kısa”, kız çocuğuna verilen eğitimin beyhudeliğine vurgu yapan “erkek evlat büyüten altın dokur, kız çocuk büyüten dertleri ipe dizer” atasözleri hâkim düşünce yapısını anlaşılır kılmaktadır.²⁰²

Ataerkil toplumlarda bahsi geçen eserler eril düşünce ile yazılmış olup kadın eğitimden uzak tutulmaya çalışılmıştır. Yapılmaya çalışılan bu durum uzunca bir zaman başarılı olmuş kadın üretimden, bilgiden uzak tutulup sorgulamadan itaat eden, cehalete mahkûm edilen bir varlık haline getirilmiştir. Kadının yok sayıldığı eril toplumlarda kadın sahip olduğu bilgiyi yazıya dökme ve aktarma noktasında ayrımcılığa maruz kalmış, erkeğin sahip olduğu imkanlardan mahrum bırakılmıştır. Felsefe ile sorgulamanın yapıldığı Antik Yunan döneminde bu durum kadının felsefi mirasının olmamasına sebep olmuştur.²⁰³ Kadın konusundaki sınırlı bilgiye eril düşünce ile yazılmış eserler üzerinden ulaşılmaktadır. Kadınlar üzerinden aktarılan mirasın azlığı, ataerkil düşüncenin nesilden nesile aktararak sorgulanmadan devam etmesine sebep olmuştur.

2.3. Doğu Anadolu’Da Kadın

Kadın ve erkek rolleri toplumsallaşmanın bir ürünü olarak kültürün yeniden ürettiği ve ortaya koyduğu zaman ve mekân bağlamında toplumdan topluma farklılık gösterdiği rollerdir. Bu roller, toplumun kültür ve yaratılış düşüncesi çerçevesinde şekillenmektedir. Semavi dinlerde, hatta daha da eskiye dayanan “tohum ve toprak” metaforunun kullanıldığı toplumsal düzen içerisinde belirlenen roller ataerkillik kavramını işaret etmektedir.²⁰⁴ Erkek iktidarının hâkim olduğu bu sistem, zaman içerisinde kültüre bağlı olarak farklılıklar göstererek “baba”, “aile reisi” gibi isimler ile yüceltilerek eril düşüncenin hakimiyetini koruduğu aile sistemlerini kurmuştur. Ataerkil sistemin kadını ev ile sınırlandırıp erkeği kamusal alana yönlendirmesi kadını pasifize

²⁰¹ Gürhan, “*Toplumsal Cinsiyet ve Din*” s.73.

²⁰² Kaval, “*İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi*”, s.318.

²⁰³ Derya Karaaslan, “*Antik Yunanda Kadın Olmak*”, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(2), s.161.

²⁰⁴ Şevket ÖKTEN, “*Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, (2009), s.303.

edip erkeğin etken konuma getirilmesi cinsiyetler arası güç dengesizliğine sebep olmuştur. Bu durum çalışma hayatı, sosyal yaşam, siyaset, eğitim gibi alanlarda kadının ikincil konumda olmasına sebebiyet vermiştir. Eril düşünce ile yetiştirilen kız çocuklarının toplumsal, ekonomik, siyasal alanın tüm aşamalarında bağımlı birey olarak yetiştirmeleri sağlanmaktadır. Tüm bu durumlar kadının sadece dişiliği ile ön plana çıkmasına ve kadına bu yönde roller verilmesine sebep olmaktadır. Kadın her şeyden önce anne ve eş rollerine bürünüp tüm hayatını bu iki rol üzerine şekillendirmektedir. Kamusal alanda değeri olmayan, ekonomik getirisi bulunmayan bu roller, kadının görünürlüğünü azaltıp ikincil konumunu pekiştirmektedir. Bu şekilde yetiştirilen kadınlar zaman içerisinde toplumda yaşanan gelişmeler ile çalışma hayatına atıldıklarında bile bu rollerinden sıyrılamamaktadır. Bu durum yaşamı kadınlar için daha karmaşık bir hale getirmektedir. Kadın kamusal alana girse dahi ev içi rollerinden sıyrılamadığı için bu durum kadının daha çok yıpranmasına sebep olmaktadır.

Anadolu’da kadının konumu Cumhuriyet’in kuruluşundan başlayıp hızlı bir değişim ve dönüşüme uğramıştır. Osmanlı devletinden kalan kanunlarda, aile içerisinde kadının hakları tartışma konusu olmaya başlamış, 1926’da kabul edilen Medeni Kanun ile birlikte laikleştirilmeye çalışılan aile yasası ile tek eşlilik ilkesi ve birçok alanda cinsiyetler arasında eşitlik getirilerek ‘modern aile’ oluşturulmaya çalışılmıştır. Modern aile yapılarının oluşması ile özellikle doğu bölgelerindeki cinsiyet eşitsizliklerinin önüne geçileceği düşünülerek farklı uygulamalar yapılmamıştır. Sanayileşmenin bölgeden bölgeye farklılık göstermesi, ekonomik koşulların, kültürlerin, gelenek göreneklerin bölgeler arası farklılıkları sebepleri ile Medeni Kanun devlet otoritesince geçerli olan tek yasa olmasına rağmen her bölgede eşit şekilde uygulanamamıştır. Özellikle kırsalın yoğun olduğu ve modernleşmenin az olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde Medeni Kanun’la çelişen dini ve geleneksel yasalar aile içerisinde uygulanmaya devam etmiştir. Ekonomiye, dine ve etnik kimliklere göre bölgeden bölgeye farklılık gösteren bu yasalar, Cumhuriyet ile birlikte karmaşık bir hal alarak özellikle aile içerisinde yerel toplulukların hakimiyetinde işlerliklerini sürdürmüşlerdir.²⁰⁵

²⁰⁵ Pınar İLKKARACAN, “*Doğu Anadolu’da Kadın ve Aile*” İstanbul, s.173.

Medeni Kanun ile birlikte modernleştirilmeye çalışılan yasalar ile pratikte uygulanan dini ve geleneksel yasaların önüne geçileceği düşünülmüş fakat uzun yıllar geçmesine rağmen hala bu yasalar özellikle doğu ve kırsal kesimlerde varlığını sürdürmektedir. Ortaya çıkan bu ikilik aile içerisindeki kadının konumunu daha karmaşık bir hale getirmektedir. Çok eşliliğin yaşandığı bir ailede, resmi nikah çok evliliğe müsaade etmediğinden, kadın, evlilik kurumundaki haklarını istese de talep edememektedir. Bunun yanı sıra kadının resmi nikahı olsa bile geleneksel ve dini nikaha göre boşanmalar daha geçerli kabul edilmektedir. Bu yasalar ise eril düşüncenin hâkim olduğu yasalar olduğundan kadının boşanmasını zorlaştırmaktır. Modern aile sistemi kırsal bölgelerde uygulanamadığından kırsaldaki kadının sorunlarına çözüm olamamış, bu sistem var olan yasaları değiştirememiştir. Kadının konumu, yerel toplulukların yasaları çerçevesinde eril düşünce sisteminin hakimiyetinde kalmıştır. Kadının konumunu, süreç içerisinde bu konumun değişimini anlayabilmek için bölgedeki ailelerin yapısını ve rol dağılımlarını tanımak gerekmektedir.

Günümüzde Doğu Anadolu bölgesinde ataeril düzen sistemi baskın olarak varlığını devam ettirmektedir. Toplum düzeni, üzerinden yüzyıllar geçmesine ve yaşanan sayısız gelişim, değişim ve dönüşüme rağmen bu kalıplaşmış yargılarını sürdürmektedir. Bu çalışma için yapılan saha çalışmalarında da gözlemlendiği üzere, çalışma hayatında, evlilikte eşler arasındaki görev dağılımında, aile içi söz söylemede, eğitimde, sosyal hayatta bu eşitsizlikler çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Doğu Anadolu bölgesinde sürdürülen geleneksel toplum düzeninde yaş ve cinsiyet belirleyici konumdur. Yaşa göre erkekler sıralandıktan sonra, kadınlar kendi yaş aralıklarına göre sıralanır. Kadının konumu erkekten sonra gelir. Aile içerisinde kadının konumu çeşitli isimlendirmelerle sınıflandırılmıştır. Kadınlar arasında yapılan bu isimlendirmeler gelin, kaynana, görümce, elti şeklindedir. Bunlar arasında mücadeleler olup en belirgin olan gelin kaynana arasında yaşanmaktadır. “Kaynana pamuk ipliği olup, raftan düşse gelinin başını yarar”²⁰⁶ gibi atasözlerine yansıyan bu çatışma, ataeril toplum düzenine sahip aile yapılarında görülmekte olup günümüzde değişime uğrasa da hala varlığını farklı şekillerde korumaktadır.

²⁰⁶ Ersöz, “*Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Roller*”, s.177.

Evlilikler

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde evlilikler erken yaşta yapılmaktadır. 2022 yılında yapılan ve ilk doğumdaki ortalama anne yaşının tespit edildiği bir araştırma incelendiğinde, çalışma bölgemiz olan Ağrı ilinin ilk doğumdaki ortalama anne yaşının tüm iller arasında en düşük il olduğu görülmüştür. 23,8 oranı ile Ağrı, 26,8 olan Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Bu durum ataerkilliğe bağlı olarak bölgede erken yaşta evliliklerin yapıldığının bir göstergesi olarak yorumlanabilmektedir.²⁰⁷

Bölgede yapılan evliliklerde resmi nikahtan önce dini nikah kısılmaktadır. Medeni Kanun'a göre resmi nikah olmadan dini nikah kıymak suçtur ve resmi nikah için kız çocuğunun 15 yaşını doldurmuş olması gerekmektedir. Zorunlu hallerde mahkeme kararı ile bu yaş 14'e kadar düşmektedir. Bu bölgelerde ise Medeni Kanun'a aykırı olarak evlilikler erken yaşta olup dini nikahla evlilikler gerçekleştirilmektedir.²⁰⁸ Sadece imam nikahı kısılması kadınların ekonomik ve sosyal haklarından yoksun kalmasına sebep olmaktadır. Dini nikah kıyılırken kadına maddi güvence olması için mehir verilse de bu hüküm çoğu zaman sadece görünürde kalmakta ve ertelenmektedir. Diğer bölgelere oranla çok eşlilik en fazla Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde olup bu durum imam nikahı ile gerçekleştirilmektedir. Bu durumların temelinde ise dinin buna müsaade ettiği düşüncesi vardır.

Evlilikte uygulanan bir diğer yöntem ise görücü usulü evliliklerdir. Genellikle akraba arasında gerçekleşen bu evliliklerde söz sahibi kişiler aile büyükleridirler. Aile büyüklerinin istekleri doğrultusunda bu evlilikler gerçekleşmektedir. Türk Medeni Kanunu'nda evliliğin gerçekleşmesi için her iki tarafın da rızası gerekirken bölgede yapılan evliliklerde akraba evlilikleri görücü usulü ile yapılarak mevcut mal varlıkların aile içerisinde kalması sağlanmaktadır. Ataerkil düzen ile yapılan bu uygulama kadının evlilikteki haklarını kullanmasının önünde engel teşkil etmektedir. Kadının evlilikteki iradesini ortadan kaldıran diğer iki uygulama ise berdel ve beşik kертmesidir. Doğu Anadolu'ya oranla Güneydoğu Anadolu'da yaygın olan bu uygulamalara günümüzde dahi rastlanmaktadır. İki ailenin karşılıklı kızlarını gelin olarak diğer aileye verdikleri uygulama olan berdel, toplum içerisindeki kan davası benzeri bir durumu bitirmek amacıyla yapılmaktadır. Evlenen tarafların rızası alınmayıp söz sahibi kişiler aile

²⁰⁷ TÜİK, Doğum İstatistikleri, 2022, <https://data.tuik.gov.tr/>, Erişim (18 Nisan 2024)

²⁰⁸ İlkaracan, "*Doğu Anadolu'da Kadın ve Aile*", s.76.

büyükleridir. Beşik kertmesi durumu ise küçük yaştaki çocukların ailelerinin ilerleyen zamanlarda çocuklarını birbirleri ile evlendireceklerine dair verdikleri sözdür. Bu uygulama sıklıkla görülmese de gelenek olarak bilinmektedir.²⁰⁹ Toplum içerisinde yazılı olmayan yasalarla yapılan bu evliliklerden kişiler ailelerini geride bırakarak, kaçarak kurtulabilmektedirler. Bunu yapmayanlar ise toplumun isteği doğrultusunda evliliğini gerçekleştirmektedir.

Ev İçi İşler

Ataerkil toplum yapısının yansıması olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kadına özgürlük alanı olarak verilen ev içinde kadının yerine getirmesi gereken sorumluluklar keskin bir şekilde belirlenmiştir. Kadına ev içerisinde annelik ve ev hanımlığı görevleri yüklenmiştir. Toplumda ev içi işler, çocuk bakımı, eşin ve eşin ailesinin her türlü isteklerinin yerine getirilmesi gibi sorumluluklar kadının asli görevi olarak görülmekte ve kadının varlığının sebebi bu işler olduğu algısı bulunmaktadır. Kırsaldan uzaklaştıkça toplum içerisinde görünmeye başlayan kadın, eril düşüncenin şekil değiştirmesi ile yeni uygulamalara tabi olmak durumunda kalmıştır. Ev içine yönlendirilen kadın dışarı çıkmak istediğinde bekar ise babasından evli ise kocasından izin alarak dışarı çıkabilmektedir.²¹⁰ Bu durum ise kadının olabildiğince ev içerisinde tutulmaya çalışıldığını göstermektedir.

Bölgede kadının emeği ev içi ile sınırlandırılmakta, çalışma yaşamındaki varlığı görülmemektedir. Bu durum, kadının aile içerisindeki konumunu etkilemektedir. Değişen koşullar ile birlikte kadınların ücretli işlerde çalışmaya başlaması kendilerine olan güvenlerini arttırmış, kendi bireysel güçlerinin farkına varmalarını sağlamıştır. Fakat bu değişim esaslı bir değişiklik olmayıp var olan eril düşünce ile kadının arada kalmışlığına sebep olmaktadır. Toplumun kültür kodlarının hala sürdürülmekte olması kadının hem iş yaşamında çalışması hem de ev içerisindeki rollerine yetismeye çalışması ile zor bir yaşam halini almaktadır. Kadının ev dışındaki emeği eril düşünce kontrolünde olup gelir hane reisi olarak görülen erkek hâkimiyetindedir.²¹¹ Kadın kır ve kent yaşamında benzer sorunları farklı mekanlarda yaşamaktadır. Kırsal bölgelerdeki

²⁰⁹ İlkaracan, “Doğu Anadolu’da Kadın ve Aile”, s.280.

²¹⁰ Ökten, “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni”, s.308.

²¹¹ Ökten, “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni”, s.310.

kadın ev işlerini yapan kişi olarak nitelendirilirken aynı zamanda tarlada da çalışması gerekmektedir. Bu emek herhangi bir ücrete tabi olmayıp gelir tamamen aile reisi olan erkeğe aittir. Kent yaşamında kamusal alana katılan kadında ise yine benzer bir durum yaşanmaktadır. Kadın ücretli çalışsa dahi erkeğin gölgesinde olmaktan kurtulamamıştır. Bunun yanında ev içi işler yine kadının yapması gereken vazifeler olarak görülmektedir. Değişen koşullar sadece kadına daha fazla sorumluluk alanı oluşturmuştur.

Kız Çocuklarının Okutulma Oranları

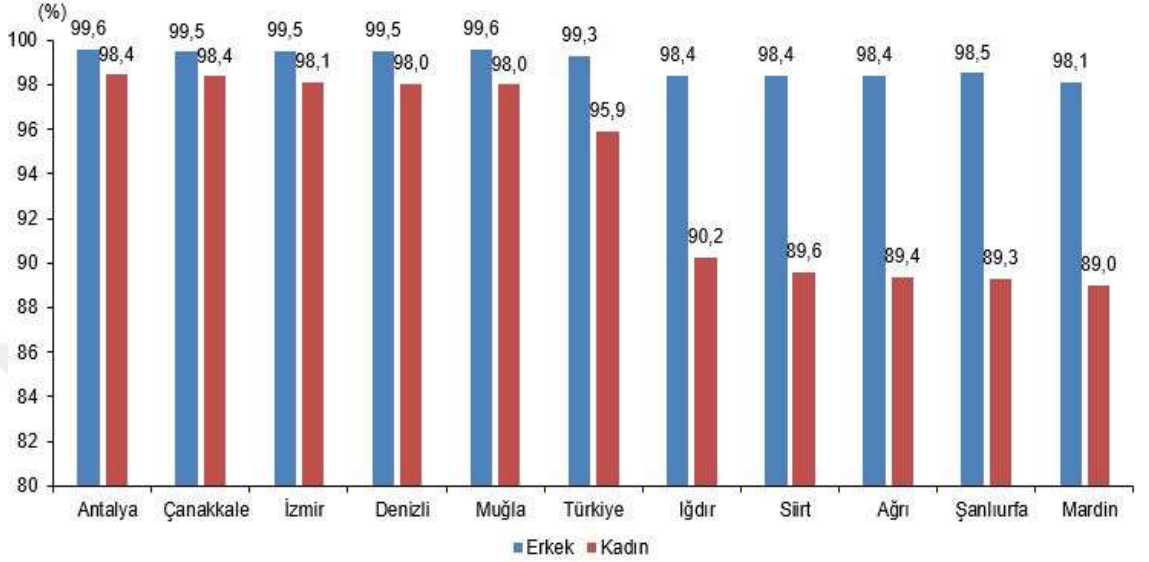
Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri eğitim hakkının kullanılmasında da kendisini göstermektedir. Eğitim kişinin toplumda kendini var edebilmesini, toplum içerisinde görünür olabilmesini sağlayan temel haklardandır. Kız çocukları eğitim haklarını kullanabilmek için uzun süreçlerden geçmiş olup günümüzde dahi eğitim haklarına eşit düzeyde sahip değildirler. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bu eşitsizlik ülkenin diğer bölgelerine göre daha belirgindir. Kız çocuğu baba evinde emanet olarak görüldüğünden erkenden evlendirilmek için eğitimi yarım bırakılır ya da hiç başlanmaz.²¹²

Ülkenin doğusu ve batısı arasında ekonomik, kültürel, sosyal alanlar gibi birçok yönden belirgin farklılıklar görülmektedir. Eğitim noktasında da bu fark gözle görülür düzeydedir. Eğitim seviyesinin düşük olduğu bu bölgelerde ataerkillik anlayışı sosyal alan başta olmak üzere birçok alanda belirgin bir şekilde yaşanmaktadır. 2022 yılında yapılan araştırmalarda okuma yazma bilen oranı %99,0 ile en yüksek ile olan Antalya Türkiye ortalaması olan %97,6'nın üzerinde iken bu oranın en düşük olduğu şehirler sırasıyla Mardin (%93,6), Şanlıurfa (%93,9), Siirt (94,1), Ağrı (94,5) ve Iğdır (94,5) olmuştur. Verilerde de görüldüğü gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu da eğitim oranı Anadolu'nun batısına göre belirgin bir düşüşe sahiptir.²¹³

²¹² Gizem Tan EREN Merve Tuna Uysal- Esmâ ŞİMŞEK, “*Toplumsalın Doğallaştırılması: Erken Evliliklerde Toplumsal Cinsiyet Algısı*” Stü Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 47, 2019, s.199.

²¹³ TÜİK, Ulusal eğitim İstatistikleri, 2022, <https://data.tuik.gov.tr/>, (18 Nisan 2024).

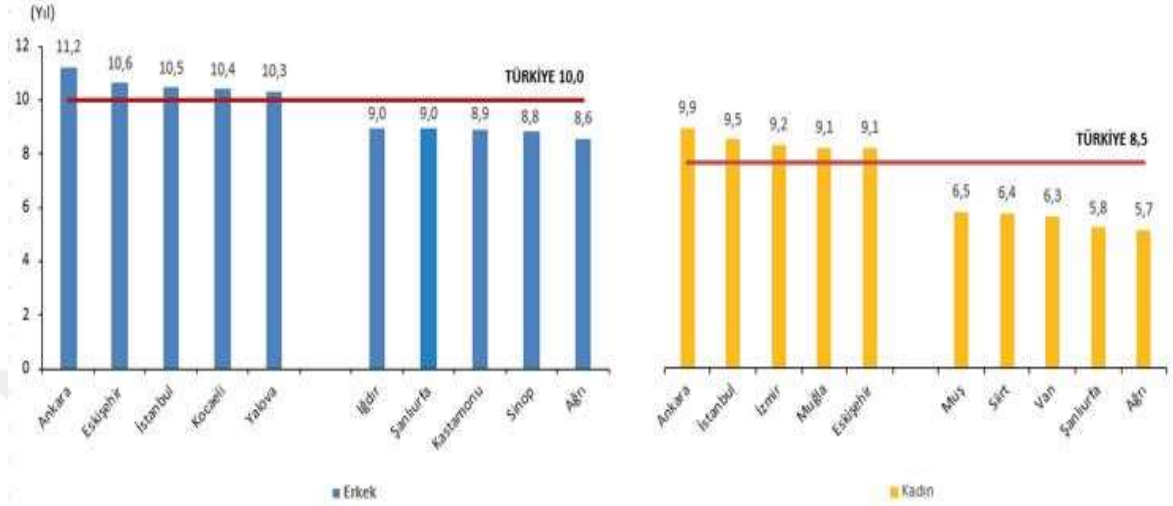
Tablo 2: Cinsiyete göre okuma yazma bilen oranının en yüksek ve en düşük olduğu 10 il, 2022²¹⁴

Ataerkilliğin eşitsiz cinsiyetçi anlayışı kadının eğitimi üzerinde de görülmektedir. 2022 yılında yapılan bir diğer araştırma sonuçlarına göre, eğitim oranları ile orantılı olarak kadınlarda okuma yazma bilen oranının en yüksek olduğu iller batıda yer alan sırasıyla Antalya, Çanakkale, İzmir, Denizli, Muğla olurken Türkiye ortalaması olan %95,9' un altında kalan beş şehir Doğu ve Güneydoğu Anadolu şehirleri olan sırasıyla Mardin, Şanlıurfa, Ağrı, Siirt ve Iğdır'dır. Kadınlarda görülen bu eşitsiz cinsiyet anlayışı yapılan aynı araştırmada erkekler düzeyinde bölgeler arasında okuma yazma bilen oranında belirgin bir fark görülmemiştir. Araştırmanın sonucu bölgede ataerkillik anlayışının eğitime olan yansımaları olarak okunabilmektedir.

²¹⁴ TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri, 2022, <https://data.tuik.gov.tr/>, (18 Nisan 2024).

Tablo 3: Cinsiyete göre ortalama eğitim süresinin en yüksek ve en düşük olduğu 10 il, 2022²¹⁵

Çalışma bölgemiz olan Ağrı ilinde benzer tablolar karşımıza çıkmaktadır. Kadın ve erkek arasındaki eğitim oranları bizlere Ağrı ilinde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin belirgin bir şekilde yaşandığını ve ataerkil anlayışın günümüzde devam ettiğini göstermektedir. 2022 yılında yapılan cinsiyetlere göre eğitim süresinin araştırma sonuçlarına göre 25 yaş ve üzeri nüfusun aldığı ortalama eğitim süresinin en düşük olduğu il, 7,2 ile Ağrı olmuştur. Ağrı ilinde erkekler 8,6 ile Türkiye ortalaması olan 10.0' ın altında kalırken, bu oran kadınlarda 5,7'i oranı ile Türkiye oranının çok altında kalmaktadır. Ağrı ilinin okuma yazma bilen oranında en düşük dört şehrin içinde olması, cinsiyete göre okuma yazma bilen oranında en düşük üç şehir arasında olması ve cinsiyete göre ortalama eğitim süresinin en düşük olduğu iller sıralamasında ilk şehir olması ve bu araştırmaların hepsinde kadın ve erkek arasında belirgin farkın olması eril anlayışın bölgede hâkim olduğunu göstermektedir.

Cinsiyet eşitsizliklerin yoğun yaşandığı bölgede, özellikle kırsal alanlarda kız çocuğunun okullaşma oranı erkek çocuklara göre oldukça düşüktür. Kız çocuğunun eğitimi erken yaşta yapılan evlilikler, maddi olanakların yetersizliği, okulun bir getirisinin olmayacağı düşüncesi gibi sebeplerle önemsenmemektedir. Eğitimin sosyal,

²¹⁵ TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri, 2022 , <https://data.tuik.gov.tr/>, (18 Nisan 2024)

siyasal ve ekonomik hayatta kişinin var olabilmesinde önemli bir rolü olması, yaşanan eşitsizliğin kadının tüm bu alanlarda ikincil konuma getirilmesine neden olmaktadır.²¹⁶

Aile İçi Fiziksel ve Psikolojik Şiddet

Doğu ve Güneydoğuda yaşayan aileler geniş yapıda olup akrabalık ilişkileri kuvvetlidir. Bu ilişkiler şeref, onur, namus kavramları üzerinde birleşmektedir. Aileler soyu temsil etmektedirler. Erkeğin yaratıcı konumda olduğu ve kadının ise erkeğin bu özelliğini ortaya çıkarmasına vasıta olarak görülmesi, kadını erkek tarafından korunması gereken bir nesne haline getirmektedir. Namus kavramının kadın üzerinden şekillenmesine neden olan bu düşünce temelde erkek soyunun sorunsuz bir şekilde aktarılması için yapılmaktadır. Aileler bireysel olmayıp birlikte hareket etmektedirler. Namus kavramı korunmaya çalışılırken kadının özgürlük alanı kısıtlanmaktadır. Eril düşüncede bu kavram kadına yönelik şiddeti meşru hale getirmektedir. Namus, töre başlığı altında kadına her türlü psikolojik ve fiziksel şiddet toplum tarafından normalleştirilmektedir. Namus kavramı kadının evlenme, sevdiği adam ile kaçma, evliliğinde söz sahibi olma, bekaret, boşanma gibi birçok sorunu bünyesinde taşımaktadır. Namus kavramı ile kadın her türlü baskıya maruz bırakılarak erkek egemenliğinde yaşamını sürdürmek zorunda kalmaktadır. Erkeğin söz sahibi olduğu bu toplumlarda kadın berdel olarak verilebilmekte, erkeğin ikinci eşi olarak kumaya razı gelmek zorunda kalmakta ya da resmi nikah olmadan tanımadığı bir erkek ile nikahlanabilmektedir.

Toplum tarafından verilen bu roller kadını ağır baskılar altına almakla kalmayıp erkek de bu durumdan üstüne düşeni almaktadır. Bu toplumlarda erkek kadının namus bekçiliğini yapmak zorunda bırakılmaktadır. Kendi eşi, kız kardeşi ve aile üyelerindeki diğer tüm kadınları korumak olumsuz bir durum karşısında namus cinayetine varan şiddeti uygulamak zorunda bırakılmaktadır.²¹⁷ Durum erkek için de zor olmasına karşın toplum tarafından kadına uygulanan baskı ve şiddet her dönem daha fazla yaşanmıştır. Değişen toplum koşulları ile birlikte kadına yönelik geleneksel uygulamaların değiştiği gözlemlense de şiddetin ve baskının sadece boyutunun değiştiği görülmektedir. Kadın

²¹⁶ Uysal- Esmâ ŞİMŞEK, “*Toplumsalın Doğallaştırılması: Erken Evliliklerde Toplumsal Cinsiyet Algısı*”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 2019, s.210.

²¹⁷ Ökten, “*Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni*”, s.307.

evliliğinde kendisine Medeni Kanun tarafından verilen boşanma hakkını kullanırken de toplum tarafından baskı görmektedir. Toplum boşanmaya karşı çıkmakta ve evliliğin sürdürülmesi gerekliliğini kabul etmektedir. Toplum içerisinde boşanmış kadın savunmasız ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere açık olarak görüldüğünden hem tacizlere uğramakta hem de toplum tarafından baskılanmaktadır. Kadın bu durumdan kaçınabilmek adına ya şiddet gördüğü evliliğine devam etmekte ya da boşanma halini gizlemeye çalışmaktadır.²¹⁸

Boşanma

Türkiye’de boşanma oranlarına bakıldığında bu oranlar Avrupa ülkelerine göre düşüktür. Boşanma oranlarının düşük olma sebepleri arasında kadının ekonomik bağımsızlığının yeterli düzeyde olmayıp herhangi bir güvencesinin bulunmaması, toplum tarafından baskı ve şiddete maruz kalmaları, çocuklarından ayrılmak zorunda bırakılmaları gibi sebepler gösterilebilir. Kadınlar, aile içerisinde şiddete varan muamelelerle karşılaşmalarına rağmen boşanmak istememektedirler. Medeni Kanun iki eşe de eşit boşanma hakkı verilmesine rağmen toplum içerisinde erkeğin hakkı olduğu genel kanısı mevcuttur. Erkek istediği zaman kadından boşanabilir. Boşanma erkek istediğinde gerçekleşen bir durum olarak görülür. Boşanmak isteyenlerin ise bu süreçte aileler tarafından vazgeçirilmesi sebebi ile boşanma oranları düşüktür. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da ise boşanma oranları diğer bölgelere göre çok daha düşüktür. Bu bölgelerde evlilikler daha katı kurallara göre yapılmaktadır. Boşanmak isteyen kadın ailesi ve toplum tarafından kötü muameleye uğramaktadır. Diğer bölgelerden farklı olarak bu iki bölgede her evlilik resmi nikah ile yapılmamaktadır. Sadece dini nikahı olan çiftlerde ise erkeğin “boş ol” demesiyle evlilikler sonlandırılmaktadır. Kadın dine ve Medeni Kanun’a göre haklarını bilmediğinden evlilikteki tüm kötü muamelelere katlanmaktadır.²¹⁹

Bu bölgelerde zina toplumsal cinsiyetlere göre farklılık göstermektedir. Kadın ve erkeğe göre bu suçun karşılığı Medeni kanun ve yasalar arasında farklılık varken sonradan yapılan düzenlemelerle bu sorun giderilmiştir. Fakat dini ve geleneksel yasalar ayrımcılıklarını devam ettirmektedirler. Zina yapan erkek dinen çokeşli olabileceğinden

²¹⁸ Uysal- Esmâ ŞİMŞEK, “*Toplumsalın Doğallaştırılması: Erken Evliliklerde Toplumsal Cinsiyet Algısı*”205.

²¹⁹ İlkaracan, *Doğu Anadolu’da Kadın ve Aile*, s.13.

erkek için bu durum meşrulaştırılmaktadır. Kadın için ise bu fiil ölüm, koca tarafından ölesiye dövülmek, ailesinin evine geri gönderilmek, evden atılmak, toplum içerisinde hakarete uğramak gibi ağır sonuçları vardır. Kadınlar eşlerinin sözel, fiziksel, cinsel baskı ve şiddetine maruz kalmalarına rağmen uğradıkları ayrımcılıklar yüzünden haklarını savunamamakta ve şiddeti engelleyememektedirler.²²⁰

Mülkiyet Hakları ve Miras

Medeni Kanun ile birlikte Türkiye’de kadına boşanma, oy verme, partiye üye olma, kendi işini kurma, eğitim alma gibi mirasta eşit pay hakkı da verilmiştir. Fakat bu haklar toplumun eril düşünce anlayışı ile oluşturduğu töreler, gelenekler ve dini yorumlamalar ile kısıtlanmaktadır. Mirasta pay sahibi olan kadının baskı ile mirastan feragat etmeleri sağlanmaktadır.²²¹

Kentsel gelişmenin az, eğitimin düşük olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde kırsal nüfus fazla olup kadın ev içi sorumluluklarının yanında tarlada işçi olarak çalışmaktadır. İşletmeler aile işletmeleri olduğundan aile bireyleri ücretsiz işçi olarak bu işletmelerde çalışmaktadırlar. Aile reisi erkek olup kadının kazancı erkek hakimiyetinde olduğundan kadın ücretsiz işçi konumundadır. Kadınların sosyo-ekonomik statüleri eril düşüncenin tahakkümü altındadır. Bu durum toplum içerisinde kadının evlenirken işçi kaybı olarak görülmesinden kaynaklı “başlık parası” adı altında kadının eşi ve ailesinden ekonomik çıkar elde edilmeye çalışılmaktadır.²²² Kaybedilen iş gücü bu şekilde telafi edilmek istenmektedir. Kadının meta olarak görüldüğü bu gelenek çeşitli sebepler ile toplum içerisinde meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Kız babasının mağdur edilmemesine dayanan bu gelenek, babanın hakkı olduğu, kızın ve ailesinin toplum içerisindeki konumunu gösterdiği, kadının boşanma halinde güvencesi olduğuna dair söylemler eril düşünceye dayanmaktadır. Pratikte kadına herhangi bir fayda sağlamamaktadır.²²³

²²⁰ İlkaracan, *Doğu Anadolu’da Kadın ve Aile*, s.18.

²²¹ İpek İlkaracan Pınar İlkaracan, *Kuldan Yuurttaş: Kadınlar Neresinde?*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998 s.80.

²²² Gülay ARIKAN, “Kırsal Kesimde Kadın Olmak” 5/2 (1988), s.3.

²²³ İlkaracan, *Doğu Anadolu’da Kadın ve Aile*, s.283.

Medeni Kanun'a paralel olarak oluşturulan dini ve geleneksel yasalar erkeğin egemenliğini öne çıkarmaya yönelik eril düşünce ile uygulandığından bu yasaların hükmü kadın aleyhine olabilecek en ayrımcı olanı uygulamaktadır. Nikah sözleşmesi yapılmamakta, yapılsa dahi başlık parası çerçevesinde aile bireylerinin çıkarları doğrultusunda geleneksel yasalar göz önüne alınarak yapılmaktadır. Hem dini hem geleneksel yasalarda ayrımcılığa gidilerek kadın mağdur edilmektedir.

Doğurganlık Oranları

Erkek egemen düşüncenin baskın olduğu toplumlarda erken evliliklere bağlı olarak doğurganlık seviyesi yüksek olup çocuk sayısı fazladır. 2022 yılında yapılan araştırmaya göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin doğurganlık oranlarının diğer bölgelere göre yüksek olduğu görülmektedir. Araştırmaya göre toplam doğurganlık hızının en yüksek olduğu iller sırasıyla 3,59 ile Şanlıurfa, 2,94 ile Şırnak, 2,62 ile Mardin, 2,53 ile Muş, 2,51 ile Ağrı illeri olmuştur. Bu oranlar 1,62 oranı olan Türkiye ortalamasının çok üstünde kalmışlardır. Bu illerin tamamı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunmaktadır. Yapılan araştırmada doğurganlık hızı verilerinin bölgedeki ataerkil anlayışa paralellik arz ettiğini göstermektedir. Ağrı'nın toplam doğurganlık hızının en yüksek olduğu ilk beş il arasında yer alması ataerkilliğin ilde sürdürülmekte olduğunu göstermektedir.²²⁴

Ekonomi tarım, hayvancılık ve aile işletmelerine dayandığından çok çocuk olması geleneksel olarak sürdürülen bu iş kollarında iş gücünün karşılanması anlamına gelir. Yani çocuk iş gücü olarak görülmektedir. Bu sebep ile çok çocuk istenmektedir. Bir diğer sebep ise erkek çocukların aile işletmelerinin doğal varisleri olarak görülmeleridir.²²⁵ Doğu toplumlarında erkek soyun taşıyıcısı olarak görüldüğünden erkek evlat öncelik kazanmaktadır. Ataerkil toplumlarda kadınların statüleri ile doğurganlıkları aynı doğrultudadır. Kadının statü kazanması için sadece çocuk doğurması yeterli değildir aynı zamanda erkek çocuk doğurması gerekmektedir. Kadının çok çocuk doğurması ve özellikle erkek çocuk doğurması toplum içerisinde varlığını görünür kılmakta kadına statü kazandırmaktadır. Kadının temel işlevi çocuk doğurması olarak görülür. Kadının kendisi de bu durumu benimseyerek özellikle erkek

²²⁴ TÜİK, Doğum İstatistikleri, 2022, <https://data.tuik.gov.tr/>, (18 Nisan 2024)

²²⁵ Ökten, *“Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni”*, s.305.

çocuk doğurmak için bir mücadele içerisinde.²²⁶ Varlığını görünür kılmaya çalışan kadının kendi bedeni üzerinde söz söyleme hakkı toplum tarafından yönlendirilmekte, kadının doğurganlığı toplumun isteği doğrultusunda gerçekleşmektedir.

Değişime bağlı olarak kadınların statüsünde değişimler gözlenmektedir. Bu değişimler eğitimle orantılı olarak artmaktadır. Kadınların eğitim seviyesi arttıkça toplumda ev dışı ve kamusal alanda görünür hale gelmektedirler. Kendi giyimlerine, nereye gideceklerine, nerede çalışacaklarına, sosyal ortamlarına kendileri karar verebilmektedirler. Bu değişim henüz erkek ile eşit düzeyde olmayıp geleneksel anlayışın etkilerinin azılmasından kaynaklı ortaya çıkmaktadır. Bu değişimlerin kalıcı ve köklü olabilmesi için kadınların günlük yaşam içerisindeki haklarının ihlalinin önüne geçilmesi, kanunların kâğıt üstünde kalmayıp pratiğe dökülmesi gerekmektedir.²²⁷

Eğitim düzeyi arttıkça kadının haklarını savunma oranı artmaktadır fakat toplumun dinamik pratikleri olan geleneksel ve dini yasaların sadece eğitim ile kısa sürede değiştirilmesi mümkün değildir. Günümüzde eğitilmiş kadınların da halen bu yasalar çerçevesinde hareket ettikleri bilinen bir gerçektir.

²²⁶ Ökten, “*Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni*”, s.306.

²²⁷ Pınar İlkaracan, “*Kuldan Yuırttaşı: Kadınlar Neresinde?*”, s.89”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ANALİZ VE TARTIŞMA: AĞRI HALK HİKAYELERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET ÖRÜNTÜLERİ

Sözlü kültür ve sözlü kültür ürünleri toplumun kültürel kodlarını barındıran zengin içeriğe sahiptir. Söz konusu çalışma kültür kodlarını taşıyan sözlü kültür ürünlerinden yola çıkarak toplumun hayat tarzı, yaşayışı, düşüncesi, topluma dair gerçekliklerini keşfetmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Sözlü kültür ürünlerinden olan masallar/hikayeler içinden çıktığı toplumun sosyal yaşamını, ekonomisini, eğitimi, toplumsal rolleri, toplumun tüm yönlerini yansıtmaktadırlar. Benzer şekilde kültürlerin yansıması olan masallarda yer alan kadın temsillerinin toplumun kadına olan bakışını yansıttığı düşünülmektedir. Bu durum sadece dünya masallarında değil Anadolu masallarında da görülmektedir.²²⁸ Ağrı ili üzerinde yapılan söz konusu çalışmada kadın temasının ağır bastığı toplam 76 hikâye toplanarak analiz edilmiştir. Hikayelerin toplanmasında görüşme tekniği kullanılmış olup, kişilerden sözlü biçimde toplanan hikayeler sonrasında analiz edilmiştir.

Hikayeler toplumsal cinsiyet örüntüleri açısından incelenmiş ve analize tabi tutulmuştur. Toplum içerisinden çıkan ve toplumsal kurgu ile oluşturulan sözlü kültür ürünleri yine toplumun çeşitli sebeplerden oluşturduğu, toplum tarafından şekillenmiş ve ‘kurgulanmış’ bir gerçeklik olan toplumsal cinsiyet kavramı, bu ürünler incelenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Bahsi geçen bölgede hikayeler toplanmış, toplanan hikayeler incelenmeden önce konu ile alakalı olanlar ayrıştırılmış ve tercümeleri yapılmıştır. Çeşitli konularda anlatılan bu hikayelerden çalışmada kullanmak amacıyla toplamda sekiz temel hikâye seçilmiştir. Bu hikayeler Korkak Ali, Söylemez Hanım, Tembel Ahmet, Biblican Hatun, Şahmeran ve Camusab 1, Şahmeran ve Camusab 2, Ali ve Tek Gözlü Dev, Sabırlı Ahmet’tir. Çalışmamıza yardımcı olacak hikayelerin tercümeleri yapıldıktan sonra bu hikayelerin ortak temaları oluşturulmuştur. Bu ortak temaların her biri ayrı başlıklar halinde incelenmiştir.

²²⁸ Burcu Tekin, “*Toplumsal Cinsiyette Masalların Etkisi*”, 1-10.

Çıkarılan bu ortak temalar üç ana başlık altında incelenmiştir. Belirlediğimiz ilk tema ‘Ağrı Halk Hikayelerinde Kadına Yüklenen Cinsiyet Roller’ olup altı alt tema etrafında incelenmiştir. Bu temalar şunlardır; “Kadın: Akılsız, Baştan Çıkarıcı, Meraklı” (1) “Kadına verilen ev içi roller” (2) “Kadına ait mekân” (3) “Kadının kabulü” (4) “Kadının İkindilliği” (5) “Kadının meta olarak görülmesi” (6) temaları etrafında analizi yapılmıştır.

İkinci başlık “Ağrı Halk Hikayelerinde Kadına Yüklenen Cinsiyet Roller” olup dört tema etrafında incelenmiştir. Bu temalar şunlardır; “Erkeğe Verilen Roller” (1), “Erkeğe ait Mekân/Kamusal alan” (2), “Halk Hikayelerinde Erkekler: Akıllı, Güçlü ve Cesur” (3), Erkeğin özellikleri,” (3), “Hakimiyetin/Sözün Erkekde Olması” (4) temaları etrafında analizi yapılmıştır.

Üçüncü başlık ise “Ağrı Halk Hikayelerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerine Karşı Aykırılıklar” olup iki tema etrafında incelenmiştir. “Ataerkilliğe Direnen Kadın” (1) ve “Ataerkilliğe Direnen Erkek” (2) temaları etrafında analizler yapılmıştır. Bu ortak temalar ile oluşturulan başlıklar altında toplumsal cinsiyet merkeze alınarak incelemeler yapılmıştır.

3.1 Ağrı Halk Hikayelerinde Kadına Yüklenen Cinsiyet Roller

3.1.1. Kadın: Akılsız, Baştan Çıkarıcı ve Meraklı

Mitoloji ve dinlerde kadın şeytan, yılan ve kötülük kavramları birbirleri ile anılmakta ve kötülüğün kaynağı olarak görülen şeytan, kadın ile özdeşleştirilmektedir. Yunan mitolojisinde bulunan Medusa, bir kadın olup yeraltında yaşayan üç şeytandan en korkunç olanıdır. Hint kültüründe ise yılan doğurganlık yönüyle toprağı simgeler ve ataerkil toplumlarda benzer simge kadın için kullanılır. Hint kültüründe hayatın devamlılığını temsil eden yılan, şeytanın doğurganlığı ile eşleştirilmiştir. Böylelikle şeytan/yılan/kadın kavramları benzer özellikler taşıyan birbirlerini çağrıştıran, özdeş kavramlar olarak sunulmuştur. Budizm’de kötülüğün kaynağı olarak kadın görülür ve kadın, erkekleri baştan çıkaran zehirleriyle zehirleyen bir kobradır. Ayrıca Budizm’de başı ve kolları kadın vücudu yılan olan bir şeytan sınıfı vardır. Benzer bir figür Anadolu’da da karşımıza çıkmaktadır. ‘Yılanların şahı’ olarak görülen Şahmeran adındaki bu figür başı ve kolları kadın gövdesi ise yılan şeklinde resmedilerek anlatılır.

²²⁹ Halk hikayelerinde kadınlar, güzel olma yönleriyle ön plana çıkmışlardır ve bu güzelliklerini kullanarak erkekleri baştan çıkaran onları günahlara, yasak olana yönlendiren günahın sebebi olarak görülürler. Bunların örnekleri daha da çoğaltılabilir. Divan edebiyatındaki eserlerde yılan saçlı kadınların olması gibi.

Ataerkil toplumların bilinç altında yılan kötü bir varlık olarak bilinir ve bu varlık sık sık doğurganlık, şeytanın bir yansıması olarak ve sinsilik gibi birçok yönden kadın ile özdeşleştirilmiştir. Tek tanrılı dinlerde yılan karanlığın, kötülüğün, fitnenin sembolüdür. Yılanların şahı olarak bilinen Şahmeran ise günümüz Mardin yöresinde tasvir edilirken yarı insan yarı yılan olarak tasvir edilir. Baş kısmı kadın başı olup boynuzları vardır. Gövde, ayak ve kuyruk kısımları ise yılan olarak tasvir edilmiştir. Bu tasvirin sebebi ise insanların iki yüzlülüklerini, ihanetini sembolleştirmektir. Yılan figürü hem Doğu hem de Batı kültüründe var olan bir figürdür. Hint, Yunan, İran, Arap, İbrani kaynaklarında rastlanan Şahmeran, bilgeliğin, erdemlerin, şifanın kaynağı ve çift cinsiyetli olarak betimlenirken ataerkil toplum düşüncesinin etkileriyle önce ‘yılan insan’ olarak tanımlanmış daha sonra Şahmeranın yılan olması sebebi ile kadın ile özdeşleştirilip ‘yılan kadın’ tabiri kullanılmıştır.²³⁰

Ataerkil toplumlarda kadın, merakı ile ön plana çıkarılmakta ve bu merak sonucu “kötülüğün kaynağı” olarak görülmektedir. Kadının merakı yüzünden erkek toplum içerisinde zor durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Yaşanan birçok felaketin sebebi olarak kadın merakı gösterilir. İlk insan olan Âdem’in cennetten kovulma sebebi olarak Havva gösterilir. Şeytan Havva’nın merakını kullanarak Âdem’e yasak meyveyi yedirmiş ve ikisi cennetten kovulmuşlardır. Kadının merakı mitolojide de Pandora’nın kutusu ile karşımıza çıkmaktadır. Pandora’nın kutusu mitolojisindeki Pandora’nın merakı ile Havva’nın yasak elmadaki merakı benzerlik göstermektedir. Zeus Pandora’ya bir kutu verir ve bu kutuyu kesinlikle açmaması gerektiğini söyler fakat Pandora merakına yenilir, kutuyu açar ve yeryüzüne kötülük yayılır.²³¹ Kadınların fitratında olan merak duygusu sebep gösterilerek sıklıkla kadın yaşanan kötülük veya felaketin kaynağı, yaşanan olumsuzlukların suçlusu olarak gösterilmektedir. Kötülüğün kaynağı

²²⁹ Hacer Tokyürek, “*Eski Uygur Budist Metinlerinde Şeytan, Yılan, Kadın İlişkisi*” *Journal of Turkology*, 26(1), 2016, 305.

²³⁰ Birkan KARGI, “‘*Yılan Kadın*’ Söyleninin Alman ve Türk Yazınındaki Kimi İzdeşimleri” 9/42 (2016), s.222.

²³¹ Detaylı bilgi için bakınız. Çelik, “*Cennetteki Kadından ‘Evdeki Melek’e; Ataerkil Toplumda İdeal Bir Kadın Yaratmanın/Eğitiminin Şifreleri*” s.126.

olarak görülen Pandora kadındır ve Hesiodos tarafından tarif edilirken “bir fahişenin düşünce tarzı ve bir hırsızın doğal yapısına sahip”²³² ifadeleri kullanılır. Çünkü Pandora yüzünden yeryüzüne kötülük yayılmış yeryüzü hastalık ve sıkıntıların içine düşmüştür. Bunun bir başka örneği Helen ile yaşanmıştır. Helen güzelliğini kullanarak Paris’i kendisine aşık edip aklını çelmiş ve iki ülkenin arasını açmıştır. Helen’in sebep olduğu savaşlar sebep gösterilerek felaketlerin kaynağı görülmesi Antik Yunanda kadına yönelik ataerkil bakışı temellendirmelerini sağlamıştır.²³³

Kadın merakı ve bu merak sonucunda erkeği zor duruma düşürmesi Anadolu masallarında da karşımıza çıkmaktadır. Bu tema erkek anlatıcı tarafından anlatılan Şahmeran ve Camusab 2 ve Biblican Hatun hikâyelerinde belirgin olarak gözlenmiştir. Şahmeran ve Camusab 2 hikayesinde Lokman Hekim’in karısı merak duygusu ile ön plana çıkmıştır. Kadının bilinçsiz bir merak içerisinde olması erkek karakteri zor duruma düşürmektedir. Kadın karakterin merakı ileri düzeyde olup erkeğin felaketine sebep olacak durumlara kadar varır.

“Camusab bu bilgi ile Lokman Hekim olmuştur. Tüm hayvan ve bitkinin diline sahiptir ve her derdin dermanını bu sayede bulabilmektedir. Camusab’ın karısı Camusab’ın bu bilgiye nasıl sahip olduğunu için için merak eder. Sürekli Camusab’a sormasına rağmen Camusab sırrını açıklayamaz çünkü Şahmeran olur da bu sırrını birine verecek olursa öleceğini söylemiştir. Zaman geçtikçe kadın daha çok meraka düşer. İlla da Camusab’ın bu durumu kendisine açıklamasını ister. Artık dayanamayan Camusab eğer olur da sırrını açıklayacak olursa öleceğini söylemiştir. Camusab’ın ölümü dahi kadının merakının önüne geçememiştir. Sırrı mutlaka öğrenmek istediğini söyler.” (Şahmeran ve Camusab 2)

Kadın merakının kocasının felaketine sebep olacağını bilmesine rağmen merakından vazgeçmemiştir. Hikayelerde vurgulanan başka bir tema ise kadının erkeği yaptıkları ile zor durumda bırakmasıdır. Hikayelerde kadın kamusal alanda görünür olduğu zamanlarda erkeği zor duruma düşürecek davranışlar sergilemektedir. Biblican Hatun hikayesinde bu durum görülmektedir. Biblican Hatun davranışları ile erkek kardeşlerinin başına felaketler gelmesine sebep olmaktadır. Erkek kardeşleri Biblican

²³² Karaaslan, “*Antik Yunanda Kadın Olmak*”, s.163.

²³³ Karaaslan, “*Antik Yunanda Kadın Olmak*”, s.162.

Hatun’a hediye boncuk alırlar. Fakat Biblican Hatun boncuklarla oynarken günlük işlerini yapmayı unuttur. Bu durumu düzeltmek ister. Yemek yapmak için ateş aramaya çıkar. Uzak durması gereken devlerin evine gider ve onlardan ateş ve bulgur alır. Bu da yetmezmiş gibi bulguru yolda dökerek eve gelir ve evin yolunu devlere göstermiş olur. Küçük erkek kardeşi devle mücadele etmek zorunda kalır. Aynı hikâyede küçük kardeş devin küllerini nehre döksün diye Biblican Hatun’a verdiği görevi Biblican Hatun yerine getirememiştir. Kırık testideki küller yol boyunca dökülmüş ve zehirli kekik yetişmesine neden olmuştur. Biblican Hatun bu kekikler ile yemek pişirerek kardeşlerinin birer koça dönüşmesine sebep olmuştur. Hikayelerde anlatılan bu olaylarda göz önüne alınarak kadının merakının her yerde erkeğin felaketine kadar sebebiyet verebildiği ayrıca kadının kamusal alan ya da ev içi fark etmeksizin davranışları ile erkeği zor durumda bıraktığı görülmektedir. Bunların yanı sıra kadın ‘fitne’ yayıcı ve ‘ayartıcı’ olarak da anlatılmıştır.

Kadına atfedilen aşağılayıcı özellikler Havva’dan bu yana sürmektedir. Kadına karşı duyulan kin nefret söylemleri ataerkil toplumda kadına yaklaşımı da şekillendirmiştir. Kadına yönelik bu söylemlerin en şiddetlisinin yaşandığı Roma Katolik Kilisesi’nde kadın güvenilmez, aşağılık, erkeği baştan çıkaran olarak görülmüştür. Roma Katolik Kilisesi kurucusu Tertillian kadını şeytanı davet eden, Tanrı’nın buyruğunu çalan, şeytanın bile uzak durduğu, kişileri uyuşturan, hatta Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi olan erkeği bile yoldan çıkaran kişi olarak suçlamaktadır. Ataerkil toplumun bir başka yansımasının olduğu yazar A. Schopenhauer Aşka ve Kadınlara Dair adlı eserinde “kadınlar konumları gereği kuvvete değil, kurnazlığa bağımlıdırlar... İkiyüzlülük ve riyakârlık kadınlarda doğuştandır” diyerek kadının iki yüzlü, güvenilmez ve kurnaz olduğunu söylenmektedir.²³⁴ Sözlü kültür ürünlerinde de eril düşüncenin bu anlayışı yansıtılmaktadır. Şahmeran ve Camusab 2 hikayesinde erkek karakter yerine geçen koçun “Ben Camusab kadar akılsız mıyım ki bir kadının akıyla canımı vereyim. Bu koyunların hepsi benim için eş demek. Ben bir eş için neden canımı vereyim” sözleri kadının aklı küçümsenmekte ve kadın aklı ile hareket edilmemesi gerektiği söylenmektedir. Kadının sözüne güvenilmemesine yönelik olarak kadın aptal olarak da yansıtılmaktadır. Özellikle sabırlı Ahmet hikayesinde kadının aptal olması vurgulanmaktadır.

²³⁴ Demir, “*Günahkar Lanetlenmiş Kadından Kutsal kadına*”, s.88.

Ahmet adında bir adam varmış. Sadece bir öküzü varmış. Çift sürmek için bir tane daha almak istiyormuş. Pazara gitmiş. Ahmet'in karısı ise evde hamur yapacaktı. Hamur için kullanacağı su çok sıcak olduğundan kızından köy çeşmesinden su getirmesini istemiş. Kadının kızı çeşme başına gelince yeşilliğin arasında dinlenmek için uzanmış ve oracıkta uyuyakalmış ve rüya görmüş. Rüyasında evlenmiş ve bir de oğlu olmuştur. Kız ve kızın oğlu, kızın babasının evine gelmiştir. Kızın oğlu çeşmenin yanındaki gülleri koparmak isterken çeşmenin yanındaki nehre düşmüş, boğulmuştur. Rüyasından uyanan kız çeşme başında ağlamaya başlamıştır. Saatler geçmesine rağmen eve gelmeyen kızın annesi endişelenmeye başlamıştır. Kızının ardından çeşme başına giden anne kızını perişan bir halde bulur. Kızına neden bu halde olduğunu sorar. Kızı rüyasını annesine anlatıp ölen oğlu için ağladığını söyler. Kızın annesi de demek torunum öldü deyip kız ile beraber oturup saatlerce ağlar. Bir süre sonra kendini toparlayıp kızına “Yapacak bir şey yok. Takdiri ilahi. Biz kalkıp üzerimize düşeni yapalım. Öküzü kesip cenaze yemeği verelim” der. Kızıyla beraber kalkar yoldan geçen bir gence öküzü kestirip yemek yapar dağıtırlar. Öküzün bir budunu da kapıya asarlar. Akşam olup da adam eve dönünce karısını, kızını ve kestikleri öküzü o halde görünce telaş ile ne olduğunu sorar. Kadın başlar olanları anlatmaya. Kızının rüyasını, ölen torununu, kestikleri öküzü anlatır. Asılı budu da kendisi için ayırdıklarını söyler. Adam çılgına döner ne yapacağını bilemez halde bağırır çağırır. Karısına ve kızına dönerek: “Ben başımı alıp gidiyorum. Sizden daha salağını görmediğim müddetçe geri dönmeyeceğim” der.

Hikayedeki tüm kadın karakterler aptallıkları ile öne çıkmaktadır; Ahmet'in karısı, kızı, yoldan geçerken Ahmet'in karşılaştığı kadın... Erkek karakter olan Ahmet “Ben başımı alıp gidiyorum. Sizden daha salağını görmediğim müddetçe geri dönmeyeceğim” demesi erkek egemen anlayışın kadına atfettiği akılsızlığa vurgu yapmaktadır. Hikâyenin devamında ise Ahmet çok geçmeden karısından ve kızından daha akılsız olarak gördüğü bir kadın ile karşılaşır. Bu durumun toplum içerisinde akılsız olarak tanımlanan kadının kolay bulunabileceği gizli anlamına sahiptir.

3.1.2. Kadına Verilen Ev İçi Roller

Ataerkil toplumda görev dağılımı toplumsal cinsiyetler üzerinden yapılır. Geleneksel görüşe göre sağlıklı bir erkek veya kadın, cinsiyetlerinin özelliklerini taşıyan ve buna göre hareket eden kişilerdir. Onlara göre “sağlıklı” bir erkeğin yararcı, saldırgan ve erkeksi, “sağlıklı” bir kadının ise etkileyici, sosyal ve kadınsı” özelliklere sahip olması beklenir.²³⁵ Bu anlayış ile oluşturulan roller kişilerin üstlendikleri görevlerin keskin bir şekilde belirlenmesini sağlamıştır. Buna göre sağlıklı bireyler bu özelliklerine uygun görevler üstlenmelidir. Çünkü bu özellikler onların doğasında bulunan özelliklerdir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin belirgin olarak yaşandığı ve rol dağılımlarının yapıldığı temel kurum ailedir. Ataerkil toplum düzeni içerisinde aile kavramı kadın ve kadına özgü olan annelik rolleri üzerinden oluşturulmaktadır. Kadının aile içerisindeki rolleri iyi bir eş olması ile başlar ve bu onun ilk görevidir. Koşullar ne olursa olsun iyi bir eş olmalı, eşine iyi bakmalı, eşinin her sözünü eksiksiz dinlemeli ve her dediğini yapmalıdır. Daha sonraki rolü ise anneliktir. Kadının doğurganlık özelliğinden kaynaklı annelik görevi yüklenmiş, kadının bu özelliği kendisinin temel görevi olarak görülmüştür. Kadın, ataerkil toplum içerisinde erkeğin neslini devam ettirebilmesi ve hakimiyetini sürdürebilmesi için doğurganlığını kullanmalı ve iyi bir anne olmaya çalışmalıdır. Kadın, kimliğinden sıyrılarak annelik rolü ile görevlendirilmiştir. Ataerkil toplumun kadına verdiği bu görev üzerinden kadının doğurganlığı tarihsel süreç içerisinde kontrol altına alınmaya çalışılmış, kadına bu durum kutsiyet atfedilerek kabul ettirilmiştir. “Cennet annenin ayakları altındadır”²³⁶ bu ve benzeri söylemler kadını bu görevin önemine ikna etmeye yönelik söylemler olup kadına annelik görevi zorunlu tutulmuştur. “*Aşka ve Kadınlara Dair*” adlı eserinde Arthur Schopenhauer’ ın: “Kadınlar gerçekte bütünüyle insan soyunun sürdürülmesi için var olduklarından ve kaderleri onunla özdeş olduğundan genellikle bireyden ziyade tür için yaşarlar”²³⁷ ifadesi kadının annelik rolüne vurgu yaparak ataerkil düşüncenin kadına verdiği annelik rolünü özetler niteliktedir. Ve bu toplumlarda kadına verilen değer sadece bu rol üzerinden görülmektedir. Kadına aile içerisinde verilen roller ile kadın ev içinde birçok görevi de üstlenmiş bulunmaktadır. Kadının aktif olduğu alan ev içi ile sınırlıdır. Evde

²³⁵ Can ve Büyükbayraktar, “Erkeklerin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumlar”, s.357.

²³⁶ Demir, “*Günahkar Lanetlenmiş Kadından Kutsal kadına*”, s.92.

²³⁷ Demir, “*Günahkar Lanetlenmiş Kadından Kutsal kadına*”, s.95.

yerine getirilmesi gereken temizlik, yemek, çocuk bakımı gibi ev içi roller kadına verilmiştir. Evine en iyi şekilde bakmalı, çocuklarını en iyi şekilde yetiştirmeli, eşinin ve ailesinin her isteğini yerine getirmelidir.

Kadına verilen bu roller ataerkil toplum tarafından kadının doğasında olduğu söylene de konar göçer toplumlar incelendiğinde iş bölümü kadın ve erkek arasında neredeyse eşit düzeyde yapılmaktaydı. Bu toplumlarda kadın ve erkek arasında statü olarak da belirgin farklar olmayıp kadın erkek kadar değer görmekteydi. Toplumların yerleşik hayata geçmesi ile beraber tarım toplumu haline gelen bu toplumlarda da güç gerektiren işleri erkeklerin yapmasına karşın kadın, ev içerisinde daha çok vakit geçirmeye başlamış kadının iş çeşitliliği ev ortamı ile sınırlanmıştır. Çocuk doğurmak bakmak, ev işleri ile ilgilenmek, yemek yapmak, eşine hizmet etmek gibi sorumlulukları üstlenmişlerdir.²³⁸ Konar göçer toplumlarda görüldüğü üzere toplumun ihtiyaçları göz önüne alınarak kadına değer ve sorumluluklar verilmiştir. Kadın kamusal alanda da varlık gösterebilecek donanıma sahipken ataerkil toplum yapısının bir gereği olarak ev içerisinde sınırlandırılmıştır.

Hikayelerin ortak temalarından biri olan ev içi roller Anadolu masallarında da karşımıza sık sık çıkmaktadır. Çalışmamızda işleyeceğimiz bu roller eril düşüncenin sözlü kültür ürünlerine yansımaları bizlere göstermektedir. Hikayelerde kadının içerisinde bulunduğu bölümlerde kadın ataerkil toplum rolleriyle paralellik arz eder şekilde karşımıza çıkmaktadır. Neredeyse her hikâyede karşımıza çıkan bu tema Korkak Ali, Tembel Ahmet, Biblican Hatun, Sabırlı Ahmet hikayelerinde belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu hikayelerde kadın, ev içi rolleri temel görevi olarak yerine getirmektedir.

Korkak Ali hikayesinde karı-koca ilişkisi içerisinde ve ev ortamında anlatılan kadın, eş rolü ile karşımıza çıkmaktadır. Evin dirlik ve düzenini düşünen kadın toplumsal cinsiyet yapısına aykırı olduğunu düşündüğü bir durumu düzeltmek adına kendisine verilen rollerden biri ile çözüm arayışına girmiş ve çözüm olarak kendisine verilen ev içi rolleri kullanmıştır. Kocasını evden uzaklaştırmak için kete pişirmiş ve bunun sonucunda isteğine kavuşmuştur. Tembel Ahmet hikayesinde ise tembel Ahmet'in annesi yaşlı kadın kendisini oğluna adanmış bir anne figürüdür. Kendisini

²³⁸ Kübra Yıldız Altın, “*Kadın ve Şeytan: Güney Sibirya Sahası Türk Halk Anlatıları Üzerine Bir İnceleme*”, Folklor/Edebiyat, 27(106), 2021 s.145.

oğluna adamakta ve ev içi sorumluluklarını yerine getirmektedir. Hikâyede anlatılan bir diğer kadın kahraman ise padişahın kızıdır. Padişahın kızı statü olarak yüksek bir konumda olsa dahi ev içindeki sorumluluklarının değişmediği görülmüştür. Eve girer girmez “Yaşlı kadına dönerek: “Teyze gel gidip odun toplayalım. Ocağımızı yakıp yemek pişirelim” der. Hikâyenin diğer bir bölümünde ise padişahın kızı Ahmet’e pazarda satması için örgü örür, nakışlar yapar verir. Bu davranışlarda klasikleşmiş toplumsal cinsiyet örüntüleri göze çarpmaktadır. Ayrıca padişahın sorduğu “Bir evi kadın mı kurar, erkek mi?” sorusu ve padişahın kızının “Evi kadın kurar” deyip “Erkek ev kurmaktan ne anlar. Evin içi kadına aittir. Erkek isterse nehirleri eve taşısın, kadın onu korumazsa nehir bile kurur” diye yaptığı açıklama etrafında şekillenen hikâyede kadına verilen toplumsal cinsiyet rolleri belirgin bir şekilde görülmektedir. Yemeği yapan, ocağı yakan, evi çekip çeviren ve bir arada tutan kadındır. Bu görevler kadına verilmiş ve kadının en iyi şekilde yapmak zorunda olduğu rollerdir.

Biblican Hatun hikayesinde de benzer cinsiyetçi roller işlenmektedir. Hikâyede Biblican’ın annesi ve Biblican hikâyenin neredeyse tamamında ev içi roller ile anlatılmaktadır. Ayrıca hikâyenin olay örgüsünde adı geçen materyaller de toplumsal cinsiyetçi anlayışa uygun olarak seçilmiştir. Kız çocuğunun doğduğunu haber vermek için kapı girişine eğirmeç asılması, hediye olarak Biblican’a erkek kardeşlerinin boncuk getirmesi vs. Hikayelerin genel yapısı incelendiğinde toplumsal cinsiyet rolleri olarak iki taraflı bir kabulleniş mevcuttur. Abilerine kavuşan Biblican’ın yaptığı ilk iş yemek yapmak, evi temizlemek, evi çekip çevirmek olmuştur. Sözlü ya da yazılı herhangi bir rol paylaşımı yapılmadan kadın ev içi sorumlulukları üstlenirken erkek ise avcılık gibi ev dışı sorumluluklarla öne çıkmıştır. Benzer durum Sabırlı Ahmet hikayesinde de karşımıza çıkmaktadır. Kadın hamur yapma, yemek pişirme, çocuk doğurma sorumlulukları ile anılmaktadır.

Tüm bunlara ek olarak ataerkil toplum anlayışında kadın merhameti ile de ön plana çıkmaktadır. Kadının fitratında görülen merhamet, naiflik, yumuşak huylar hikayelerde kadının rollerine yansıtılmıştır. Kadına bu duyguların bir yansıması olarak fedakârlık görevi de verilmiştir. Hikayelerde sık sık karşımıza çıkan fedakârlık, kadın ile özdeşleştirilerek kadından beklenmektedir. Biblican Hatun hikayesinde kardeşleri koça dönüşen Biblican, kardeşlerini kurtarmak için fedakârlık yapmış ve yaşlı adamlarla evlenmiştir. Şahmeran ve Camusab 2 hikayesinde Şahmeran fedakârlık yaparak

Camusab için ölümü göze almıştır. Analizi yapılan bu hikayelerde görülen fedakarlığın kökeninde kendini feda etmek vardır. Ataerkil toplum yapısında kadının varlığının erkek için olduğu anlayışı da fedakarlığı kadına yüklemektedir.

3.1.3. Kadına Ait Mekân

Mekân olgusu toplumsal ilişkilerin şekillenmesinde önemli işlevler barındırmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri ev içi ve ev dışı (kamusal alan) mekanlarda farklı şekillerde görünürlük kazanmaktadır. Toplumsal cinsiyet açısından kadının rolünün belirlendiği en önemli mekân ev içidir. Masallarda anlatılan iç mekân, geleneksel toplumların sistematik bir biçimde değer yargılarını yeniden üretildiği alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın evli ise, ailenin bütünlüğünü korumak ve devamlılığını sağlamak için kocasına yardım etmeli ve ev içerisindeki bu değer yargıyı kızına aktarmalıdır. Bu şekilde ev içinde oluşan değer yargıları mekân üzerinden sürdürülebilir hale getirilmiştir.²³⁹ Toplumsal cinsiyetin kalıplaşmış yargıları ile ev içinde tutulan kadın, erkeğin himayesi altına alınmıştır.

Ataerkil toplumlarda kadın, “ayartıcı”²⁴⁰ olarak görülmektedir. Yasak elmayı Adem’in kendisi de yemesine rağmen ayartıcı olarak Havva görülmüş, İncil’de bu durumun cezası Havva’ya kesilmiştir. İncil’de Havva’ya “çocuk doğururken acılarını çok şiddetli kılacağım; acı dolu bir çabayla doğuracaksın çocukları.”²⁴¹ denilerek kadın erkeğin ayartıcısı olarak cezalandırılmıştır. Ayrıca kadının kendisine en uygun yer olarak aile içerisinde kalması ve günahlarına kefarete olarak çocuk doğurması gerektiği söylenmektedir.²⁴² Mitolojide, dinlerde, halk eserlerinde ve daha birçok yerde şeytan ile özdeşleştirilen kadın şehvetiyle erkeği baştan çıkarıp günaha sevk eden olarak görülmektedir. Musevilik, Hristiyanlık, Maniheizm’de de kadın erkeğin ayartıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴³ Pavlus ve diğer kilise mensupları kadınların melekleri dahi baştan çıkardığını söylemişlerdir.²⁴⁴ Ataerkil toplumlarda bu durum dayanak gösterilerek erkeğin zayıflıkları kadınlara mal edilmiş, kadın üzerinden tedbirler

²³⁹ Evrim Ölçer Özünel, *Masal Mekânında Kadın Olmak: Masallarda Toplumsal Cinsiyet ve Mekan İlişkisi*, Geleneksel Yayıncılık, 2006, s.41.

²⁴⁰ Çelik, “Cennetteki Kadından ‘Evdeki Melek’e; Ataerkil Toplumda İdeal Bir Kadın Yaratmanın/Eğitmenin Şifreleri”, s.126.

²⁴¹ Çelik, “Cennetteki Kadından ‘Evdeki Melek’e; Ataerkil Toplumda İdeal Bir Kadın Yaratmanın/Eğitmenin Şifreleri”, s.124.

²⁴² Kaval, “İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi”, s.310.

²⁴³ Tokyürek, “Eski Uygur Budist Metinlerinde Şeytan, Yılan, Kadın İlişkisi”, s.307.

²⁴⁴ Kaval, “İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi”, s.319.

alınmaya çalışılmıştır. Erkek kadını gördüğünde zayıflık göstereceğinden kadın eve hapsedilip erkeğin iradesizliğinin faturası kadına kesilmiştir. Kadın ayartıcı olmasının yanı sıra ayartılan olarak da görülmektedir. Kadının duygusal ve beden zayıflığı sebebiyle dış güçler ve şeytan tarafından kolay kandırılabilen bir varlık olarak görülür. Bu durumların yaşanmaması için kadın sınırlamalara maruz kalmakta ve eve hapsedilmektedir.

Bu durumun bir benzeri olarak İslami kültürde kadın şehvet ile ön plana çıkmaktadır. Kadın bedenini kullanarak erkeği baştan çıkarmaktadır ve “fitne” yaymaktadır. Bu sebep ile kadının sürekli denetim altında tutulması gerektiği söylenir. “Kadınların akılları şehvetlerindedir.”, “Eğer bir insanın, diğer bir insana secde etmesini buyuracak olsaydım, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim.”, “Kadınları Allah-u Teala geride bıraktığı gibi siz de geride bırakın” gibi ataerkil kültür etkisi ile hadis uydurmaları yapılmış kadın yaşanan olumsuzlukların sebebi olarak görülmüş ve din temel gösterilerek kadın denetim altında tutulmaya çalışılmıştır. Erkeğin ön plana çıkarılmaya çalışıldığı bu hadislerde kadın ötekileştirilmeye çalışılmış ataerkil düşünce yaşatılmaya devam ettirilmiştir.²⁴⁵

Masallarda iffet ve namus kavramları üzerinden ev içi roller meşrulaştırılmaktadır. Ev dışına çıkan kadın tehlikeye açık hale gelmektedir. Kadının ev dışına çıkması babanın otoritesi ve himayesini hak etmediği düşüncesi ile cezalandırmayı beraberinde getirmektedir.²⁴⁶ Kadının mekânsal konumlandırılışı teması hemen hemen tüm hikayelerde görülmekle birlikte Korkak Ali, Biblican Hatun, Tembel Ahmet, Sabırlı Ahmet, Söylemez Hanım hikayelerinde daha ön plandadır.

Kadının ev içerisinde görüldüğü hikayelerde kadının hareket alanı da ev ile sınırlandırılmaktadır. Kadının ev içerisinde olmasının doğru ve doğal olduğu sezdirilmektedir. Korkak Ali hikayesinde Korkak Ali’nin karısını sadece ev içerisinde görmekteyiz. Eril anlayışın hâkim olduğu bu hikâyede kadın sadece evde ve kapı eşiğinde görülmektedir. Biblican’ın annesi de benzer şekilde sadece kapı eşiğinde eğirmeç asarken görülmektedir. Biblican’ı ise her ne kadar kamusal alanda görsek de sonunda ev içinde ve toplumsal cinsiyet rollerini yerine getiriyorken buluruz. Biblican Hatun hikayesinde ayrıca Biblican abilerini aramak için ev dışına çıkmak istediğinde

²⁴⁵ Gürhan, “*Toplumsal Cinsiyet ve Din*”, s.76.

²⁴⁶ Özünel, *Masal Mekânında Kadın Olmak: Masallarda Toplumsal Cinsiyet ve Mekân İlişkisi*, s.45.

Biblican'ın annesi kızının ev dışına çıkmasını istemeyip bunun için elinden gelen çabayı göstermiştir. Tembel Ahmet hikayesinde ise statü olarak yüksekte bulunan bir kadın figürü olan padişahın kızı benzer yaklaşım ile sarayda görülmektedir. Saray dışında görmediğimiz padişahın kızı vezir ile konuşmalarını pencereden yapmaktadır. Aynı şekilde Söylemez Hanım hikayesinde de Söylemez Hanım padişahın kızıdır ve saray dışında görülmemektedir. Kadının toplum içindeki statüsü ne olursa olsun ev içi kadının mekânı olarak görülmektedir. Tembel Ahmet'te padişah kızını cezalandırırken de yine saray içinden alıp kocası olarak seçtiği adamın evine göndermiştir. Padişahın kızı yetenek ve zekasına rağmen kendisi kamusal alana çıkmak yerine kocasını kamusal alana çıkartarak kendisi ev içerisinde kalmıştır. Hikâyede kadının özgürlük alanı ev içi ile sınırlandırıldığı kadının sürekli saray ya da ev içerisinde olduğu görülmektedir. Kadının kamusal alandan ısrarla uzak tutulmamaya çalışılması ataerkil anlayışın kadını tehlike olarak görmesinden ve kadını gözetim altında tutmak istemesinden kaynaklıdır. Tembel Ahmet hikayesinde görüldüğü gibi padişah otoritesini kadını denetimi altında ve ev içerisinde tutmak için kullanmıştır. Kadının statüsü ne olursa olsun bu anlayış hikayelerin birçoğunda kendisini göstermektedir. Sabırlı Ahmet hikayesinde de Ahmet'in karısı evde hamur yapar, Ahmet'in yoldan geçerken gördüğü kadın tandır başındadır, adam gider dolanır eve gelir karısı hala evdedir. Kadın için başka bir mekân düşünülmemektedir. Kadının evden en uzak gidebileceği yer ya çeşme başıdır ya da tandırdır.

3.1.4. Kadının Kabulü

Erkek egemen toplumlarda bakirelik, namus, sadakat, çocuk doğurma gibi kadına atfedilen bazı kavramlar vardır.²⁴⁷ Ataerkil toplumlarda kadının toplum içerisinde kendisine yer bulabilmesi için bu kavramların gerekliklerini yerine getirmesi gerekir. Ataerkil toplumlarda kadın ile özdeşleşen namus kavramı kadının toplum içerisindeki varlığının devamı için önemli bir kavramdır. Burada temel dayanak erkektir. Erkeğin toplum içerisindeki konumunun korunması için kadın namuslu olmak zorundadır. Erkek soyunun sağlığını devam ettirebilmek için kadını sıkı bir denetim altında tutmalı, soyunu bu şekilde koruyarak devam ettirmelidir. Buradaki erkeğin yaratıcılığı simgeleyen tohumken kadının ise sadece erkeğin yaratıcılığını ortaya

²⁴⁷ Dilek İMANÇER, “*Türk Sinemasında Suskun Kadın İmgesi*”, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(12), s.206.

koyduğu toprak olarak görülmekte ve simgelenmektedir. Erkek egemen toplumlarda kurulu olan düzenin, geleneklerin, kültürlerin dengesinin korunabilmesi için namus kavramının korunması zaruridir. Kadın bedeni, erkeğin soyunu, konumunu hatta dini temsil eden bir figürdür.²⁴⁸Yaratıcı özelliği verilen erkeğin bu vasfını toplum içerisinde kişisel olarak gösterebilmesi ve devam ettirebilmesi için kadının bedeni sadece kendine ait olması gerekmektedir. Roma imparatorluğunda kadın erken yaşta evlendirilir evlenmeyen kadın cezalandırılırdı. Evlenip çocuk doğuran kadın ise ödüllendirilirdi.²⁴⁹ Roma imparatorluğundaki bu uygulama kadının varlığını kabul ettirebilmesinin bir koşulu olarak uygulanmıştır.

Çocuksuz olduğu için çeşitli baskılara uğrayan ailelerde bu durumun sorumlusu olarak doğurganlığı ile toplum içerisinde konumlandırılan kadın görülmektedir. Ve bunun karşılığında kadın hor görülmekte söz ile tacizlere uğramak, kadına kuma getirilmesi vb. gibi toplumsal yaptırımlara maruz kalmaktadır. Kadının toplumda kabul görmesinin gereklerinden biri olan “doğurganlık” erkeğin yaratma özelliğini, gücünü temsil eder. Ataerkil toplumlarda, yaratıcı olan Tanrı erkek olarak görülür ve erkeği simgeler. “Yaşamı veren erkek”²⁵⁰ iken, bunun karşılığında kadına düşen ise çocuk doğurmaktır. Yaşamın kaynağı olarak erkek görülmesine karşın toplum içerisinde çocuk doğuramayan ve özellikle erkek çocuk doğuramayan kadın erkeğin çocuk sahibi olmasının önündeki engel olarak görülür. Erkeğin çocuk sahibi olmaması eksiklik ve kusur olarak görülür. Bu kusurun tek başına sebebi kadındır, eril toplumlarda erkek asla bu duruma sebep olarak görülmez. Doğurganlığı toprakla özdeşleştirilen kadın çocuk sahibi olamadığında “verimsiz toprak, kuruyan ağaç”²⁵¹a benzetilerek toplum içerisinde dışlanmakta, kusurlu olarak görülmektedir. Kadın ataerkil toplum tarafından o kadar baskı altında tutulmuştur ki çocuk sahibi olmak için birçok yöntem denemiş annelik duygusundan önce kendisine yüklenen sorumluluğu yerine getirme çabasına girmiştir. Masallara da yansıyan bu durumda kadın dua ederken “yılan da olsa çıyan da olsa yeter ki bir çocuk doğurayım demiştir.”²⁵² Bu duayı yaparken amacı anne olmak değil

²⁴⁸ İmançer, “*Türk Sinemasında Suskun Kadın İmgesi*”, s.206.

²⁴⁹ Demir, “*Günahkâr Lanetlenmiş Kadından Kutsal kadına*”, 91.

²⁵⁰ Altın, “*Kadın ve Şeytan: Güney Sibirya Sahası Türk Halk Anlatıları Üzerine Bir İnceleme*”, s. 137.

²⁵¹ Seda Gedik, “*Anadolu Sahası Masallarında Çocuksuzluk ve Yılan*”, Ege Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2), 2019, s.37.

²⁵² Gedik, “*Anadolu Sahası Masallarında Çocuksuzluk ve Yılan*”, s.3.

toplumun ona yüklediği sorumluluğu yerine getirmektir. Toplum içerisinde kadının yer bulabilmesi için öncelikle çocuk doğurması gerekir. Eşinin statüsünü arttırıp kendi toplumsal konumunu sağlamlaştırabilmesi için ise erkek çocuk doğurması gerekmektedir.

Ataerkil toplumlarda çocuk, erkeğin toplum içerisindeki statüsünü belirlemektedir. Hikayelerde/masallarda bu durum sık sık geçmektedir. Türk kültürünü yansıtan eserlerden olan Dede Korkut Hikayelerinde bu durumun güzel bir örneği anlatılmıştır. “Dirse Han Oğlu Boğaç Han” anlatısında Bayındır Han davet verir ve davet edilen misafirleri üç farklı renklerde olan otağlarda ağırlar. Bu otağlar kişinin çocuğu olmasına göre sınıflandırılmıştır. Beyaz otağı erkek çocuğu olanlara ayrılırken, kız çocuğu olanlara kırmızı ve çocuğu olmayanlara ise kara otağ uygun görülmüştür. Davet sahibi Bayındır Han bu durumu çocuğu olmayanlara Tanrının beddua ettiğini, kendisinin de aynı şekilde davrandığı, şeklinde açıklamıştır.²⁵³ Ataerkil toplumlarda ister bir köylü olun isterse zafer kazanmış bir ordu komutanı olun ya da üst makamlarda bir devlet adamı olun eğer çocuğunuz yoksa toplum içerisinde aşağı konumda görürsünüz. Bu durum ataerkil toplumların her kademesi için geçerlidir.

Anadolu’da anlatılan masallarda/hikayelerde bu durum ile sık sık karşılaşmaktadır. Analizini yaptığımız hikayelerde direkt bu tema verilmese de Biblican Hatun, Tembel Ahmet, Sabırlı Ahmet hikayelerde kadın anne olarak ve doğurganlığı ile karşımıza çıkmaktadır. Biblican Hatun’un annesinin yedi erkek evladı vardır ve sekizinciye hamiledir. Biblican Hatun ise evlenir evlenmez ikiz erkek çocuk doğurmuştur. Ataerkil toplum anlayışının görüldüğü bu hikâyede doğurganlık kadının temel görevi olarak öne çıkmıştır.

Adı geçen masallarda kadından beklenen çocuk sahibi olmasıyken asıl makbul olan bir erkek çocuk doğurmuş olmaktır. Her ne kadar Biblican Hatun hikayesinde kız çocuk istense de Biblican’ın annesi yedi erkek çocuk doğurduğu, Biblican’ ın ise ikiz erkek çocuk doğurduğu görülmektedir. Ataerkil anlayış erkek çocuk sayısındaki fazlalıktan anlaşılmaktadır. Biblican Hatun hikayesinde geçen bir bölümde kız çocuklarının kendi aralarında yaptıkları konuşma bu duruma delil teşkil etmektedir. “Biblican büyür sokaklarda kız arkadaşlarıyla oyunlar oynar. Oyunlarında birbiriyle

²⁵³ Gedik, “*Anadolu Sahası Masallarında Çocuksuzluk ve Yılan*” s.37.

şakalaşırken herkes övünçle kendi ağabeylerinin adını söyler. Biblican ise ağabeyi olduğunu bilmediği için büyüttüğü buzağının adını utanarak söyler. Kızlar Biblican’la dalga geçerler.” Erkek kardeşlerinin varlığını öğrendiğinde ise Biblican, sonucu ne olursa olsun gidip onları bulup getirmek ister. Biblican için bu durum hayati öneme sahiptir. Bu hikâyede geçtiği üzere aile için erkek çocuğu övünç kaynağıdır. Çünkü kadının toplum tarafından kabulü ve değer görmesi erkek çocuğunun varlığına ve sayısına bağlıdır. Sabırlı Ahmet hikayesinde ise Sabırlı Ahmet’in kızı rüyasında evlenir ve oğlu olur. Oğlu nehirde boğulur. Rüyasından uyanan kız çok üzülür ve sonraki olaylar bu durum üzerine yaşanır. Bu hikâyede de kız çocuğunun rüyası evlilik, doğurganlık ve erkek çocuğuna olan istek şeklinde resmedilmiştir.

3.1.5. Kadının İkincil Konumu

Analizini yaptığımız hikâyelerde en çok tekrar eden temalardan birisi de kadının ikincil konumudur. Analizini yaptığımız hemen hemen her hikâyede bu tema mevcutken Korkak Ali, Tembel Ahmet, Ali ve Tek Gözlü Dev, Sabırlı Ahmet hikayelerinde kadının ikincil konumu diğerlerinden daha fazla öne çıkmaktadır.

Ataerkil toplum düzeni incelendiğinde karşımıza bu ‘ikincillik’²⁵⁴ kavramı çıkmaktadır. Ataerkil sistem içerisinde kadının erkekten daha az öneme sahip olması anlamına gelen ikincillik kavramı ile kadın erkek karşısında eğitim, mülkiyet, sosyal yaşam, aile içi iletişim gibi sosyal yapı içerisinde eşitsizliğe maruz kalmaktadır. Gerda Lerner’a göre:

“Erkekler ve kadınlar, kendilerine verilmiş, eşit önemdeki rolleri oynadıkları bir sahnede yaşıyorlar. Oyun, her iki cinsten oyuncu olmaksızın devam edemez. Bunlardan hiçbiri bütüne daha az ya da daha çok “katkı” da bulunmaz; hiçbiri önemsiz ya da vazgeçilebilir değildir. Ama sahne düzeni erkekler tarafından tasarlanmış, boyanmış ve tanımlanmıştır. Erkekler oyunu yazmakta, gösteriyi yönetmekte ve hareketlerin anlamını yorumlamaktadır. Kadınlara yardımcı oyuncu rollerini, kendilerine de en ilginç, en cesur ve destansı rolleri verirler.”²⁵⁵

²⁵⁴ Abeda Sultana Trc. Saadet Altay “*Ataerkillik ve Kadının İkincilliği; Kuramsal Bir Analiz*”, s.420.

²⁵⁵ Bhasin, *Ataerkil Sistem” Erkeklerin Dünyasında Yaşamak*”, s.24.

Gerda lerner'in ifade ettiği gibi erkek eli ile yaratılmış bu düzen içerisinde baş karakter erkek iken kadın erkeğin ardında kalmak zorunda olan kişidir. Kadın ve erkek kendi başlarına birer bireyken ve birbirine tercih edilemezken erkek eliyle kurulmuş bu düzende kadın sıklıkla ötekileştirilerek erkeğe yardımcı, hizmetkar ya da erkeğe ait bir meta gibi konumlandırılmaktadır.

Ataerkil toplumlarda kadın ne kadar zeki ya da ne kadar yetenekli olursa olsun her zaman erkeğin ardında hareket etmek zorundadır. Kadının geri planda olduğu bu düzende kadının varlığı erkek içindir ve erkeğin hakimiyet alanından çıkmaması gerekir. Bu duruma örnek oluşturacak hikayelerimizden olan Tembel Ahmet'te padişahın kızı zeki, yetenekli ve güçlü bir kadındır. Padişah'ın vezirine sorduğu tüm soruların cevabını doğru bir şekilde vermiş ve veziri ölümden kurtarmıştır. Bu karakterin babası ise ataerkil düşünceye sahip bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sorulan soruların     nc s  olan "Evi kadın mı kurar erkek mi" sorusunda ısrarla erkek cevabını  ne çıkarmak ister. Padişah kadının erkeğe denk olmadığı, başarının erkeğe ait olduğu vurgusu yapmıştır. Padişah'ın kızı hikâyenin devamında kendi görüşünü yeteneği ve zek s  ile kanıtlasa da bunu Tembel Ahmet'in gölgesinde yapmıştır. Padişahın kızının yaptırdığı saraya dahi Tüccar Ahmet'in sarayı denilmiştir. Anlatılan hikâyede ısrarla kadın ikinci planda tutulmaya çalışılmıştır. Tüm bu durumlar ataerkilliğin toplumdaki yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu hikayelerinde kadın sıklıkla silik ve yan karakter olarak yer almaktadır. Birçok hikâyede kadın ya çok az görünür ya da varlığı sadece sezdirilir. Korkak Ali' in karısı neredeyse hikâyede hiç yoktur. Hikâyenin başında dinleyici kadının varlığından haberdar edilir, daha sonra erkek karakterin başından geçen olaylar anlatılmaya başlar. Hikâyenin sonunda ise yine kadının varlığı sadece kısa bir anlatıya sığdırılır. Özellikle anne rolünde olan tüm kadınların da hikayelerde silik bir role sahip olduğu gözlenmiştir; Biblican Hatun'un annesi, Tembel Ahmet'in annesi, Sabırlı Ahmet'in annesi. Söylemez Hanım hikayesinde ise kadının varlığı tüm hikâyede görülmesine rağmen erkeğin gölgesinde geri plandadır. Söylemez Hanım konuşmaz, hikâyede erkeklerin elleri ile yarattıkları kadının ise sesi hiç duyulmamıştır. Bu hikâyede ana karakter kadın gibi görünse de temelde erkek ön plandadır. Ali ve Tek Gözlü dev hikayesinde ise Ali'den intikam almaya çalışan dev kadındır ve kötüdür. Dev'in kızı

beceriksizdir ve dev tarafından mahkûm edilen kişiler yine kadınlardır. Ana karakter Ali'dir ve tüm hikâye boyunca o ön plandadır.

3.1.6. Kadının Meta Olarak Görülmesi

Hikayelerde yer alan bir diğer ortak tema ise kadının meta olarak görülmesidir. Erkek egemen toplum anlayışında kadının varlığı sadece sayıdan ibaret olup erkeklere hizmet ettiği sürece değerlidir. Şahmeran ve Camusab 2 hikayemizde de bu durum şu şekilde geçmektedir.

“Camusab nehir kıyısına oturmuş doğayı gözlemlemeye devam eder. Koyun sürüsü nehirden geçerken dişi koyunlar atlayarak nehri geçerler. Dişi koyunlardan biri koça seslenir ve nehirden atlamasını ister. Koç koyuna: “Ben sizin kadar hafif değilim. Ordan geçersen bacağım kırılır nehir beni alır götürür, ölüyorum” der. Dişi koç ısrarla bir şey olmaz geç artık dese de koç geçmez. “Ben Camusab kadar akılsız mıyım ki bir kadının aklıyla canımı vereyim. Bu koyunların hepsi benim için eş demek. Ben bir eş için neden canımı vereyim” der.” (Şahmeran ve Camusab2)

Hikâyede erkeği temsil eden koçun kadının aklının eksik olduğu ve bir erkeğin bu kısıtlı akıl ile hareket etmemesi, eşini dinlememesi gerektiği vurgulanmaktadır. Kadının bir sayıdan ibaret olduğu, herhangi bir vasfının olmadığı, tek vasfının erkeğe eş olduğu belirtilmektedir. Kadına herhangi bir değer verilmediği gibi kolay vazgeçilebilecek bir varlık olarak görülmektedir.

Aynı tema doğrultusunda Söylemez Hanım hikayesinde de benzer bir tema mevcuttur. Hikâyede gurbete çalışmaya giden bir marangoz, bir terzi ve bir imam gece olunca dinlenmek için ormanda mola verirler. Sırayla nöbet tutan bu arkadaşlardan ilk olarak marangoz can sıkıntısını gidermek için ağaçtan kendi estetik ölçütlerine göre bir kadın şekillendirir. Nöbeti devralan terzi ise yine kendi estetik anlayışına uygun olarak mesleğini icra eder, tahtadan kadına elbiseler diker. Son olarak da imam mesleğinin gereğini yerine getirip kadının Tanrı eli ile ruha kavuşmasını sağlar. Hikâyede görüldüğü üzere kadın madde olarak istenilen kriterlerde şekillendirilip hazır hale getirilmektedir. Kadının can bulması üzerine üç arkadaş kadını paylaşamayınca padişahın huzuruna çıkararak her biri kadının kendi hakkı olduğunu kanıtlamaya

çalışmıştır. Kadının meta olarak görülmesi bahsi geçen hikâyede açık bir biçimde işlenmiştir.

“...üç arkadaşın sırayla marangozun kadına şekil verdiğini, terzinin kadına eşsiz elbiseler diktğini, imamın ise dua ederek ruh verdiğini söylemiş. Sonrasında ise kadını paylaşamadıklarını, kimin hakkı olduğunu sormuş. Padişah ve huzurundakiler düşünmüş taşınmışlar, tartışıp durmuşlar. Kimi kadının marangozun hakkı olduğunu, kimi kadının terzinin hakkı olduğunu, kimi ise imamın olduğunu söylemiş. Tartışmaları o kadar şiddetli hale gelmiş ki sopalarla birbirlerine girmişler. Neredeyse birbirlerini öldüreceklermiş.”

Hikâyede kadın vitrinde satışa sunulacak bir ürün gibi erkek eliyle özenli bir şekilde hazırlanmaktadır. Kadın bu hikâyede alınıp verilebilen bir meta olarak işlenmiş, iradesi yok sayılmıştır. Kadınla ilgili kararlar erkek ve toplum üyeleri tarafından verilmektedir. Hikâye boyunca kadının kendi üzerinde hiçbir sözünün olmadığı ve kararın tamamen eril irade ile verildiği görülmektedir. Hikayedeki Söylemez Hanım karakterinin kadının kime ait olduğu problemini çözerken söylediği “marangoz tahtayı yontmuş, ücretini verirsiniz; terzi elbise dikmiş, onun da ücretini verirsiniz, imam ise kadına ruh verilmesini sağlamış bu yüzden kadın imamın hakkı” sözleri bunun çarpıcı bir örneğidir. Aynı şekilde diğer karakter olan yolcunun ise Söylemez Hanım’ın yanına gelerek: “Kadın imamın sen de benimsin, seni ben konuşturdum.” sözleri de benzer bir bakış açısını barındırmaktadır. Tembel Ahmet hikayesinde de padişah kızını cezalandırmak için onun iradesini yok sayarak Tembel Ahmet’e eş olarak vermiştir. Eril anlayışla yazılan bu hikayelerde görüldüğü gibi ataerkil toplumlarda kadın alınır, verilir ve kadın iradesi yok sayılır.

3.2. Ağrı Halk Hikayelerinde Erkeğe Yüklenen Roller

3.2.1. Erkeğe Verilen Ev Dışı Roller

Toplumsal yapı tarafından oluşturulan cinsiyet kalıpları kadına aile içerisinde birçok görev verdiği gibi erkeğe de bu kalıplar çerçevesinde roller belirlenmiştir. “Bir biyolojik cinsiyet olarak erkeğin toplumsal yaşamda nasıl duyup düşünüp davranacağını belirleyen, ondan salt erkek olduğu için beklenen rolleri ve tutumları içeren bir pratikler

toplamı”²⁵⁶ olarak tanımlayabileceğimiz erkeklik kavramı biyolojik özelliklerden yola çıkarak toplumun erkeğe yüklediği sorumlulukları ifade eder. Ataerkil toplumda erkek evin güç faktörü olup hane halkını dış dünyadan gelebilecek her türlü tehlikeye karşı koruyup kollayan, evin maddi olarak geçimini sağlayan kişidir. Aile içerisinde baba rolünü üstlenen erkek ailede otorite sahibidir. Babalık ve aile reisliği rolü erkeğin aile içerisindeki hakimiyet alanının sınırlarını çizen toplumsal cinsiyetçi anlayışın erkeğe yüklediği sorumluluklardır.

Korkak Ali, Biblican Hatun, Ali ve Tek Gözlü Dev hikayelerinde erkeğe ev dışı roller ataerkil düşünce ile paralellik arz etmektedir. Korkak Ali hikayesinde evin reisi olan Ali gücünü temsil eden kılıcını alarak ormanda karşılaştığı devlere karşı zekasını kullanmış ve elde ettiği altınlar ile evine geri dönmüştür. Ali hikâye boyunca kendisini tehdit eden devler ve tilki ile mücadele etmiştir. Bu mücadele sonucunda hem zafere ulaşmış hem de evin reisi olarak evin maddi geçimini sağlamak için altınlarla dönmüştür. Biblican Hatun hikayesinde evin geçimini sağlayan Biblican’ın yedi erkek kardeşidir. Avcılık yaparak evin geçimini üstlenmişlerdir. Biblican bekar iken erkek kardeşleri evin reisidir evlendiğinde ise kocası evin reisliğini üstlenmektedir.

Hikayelerde sıkça gördüğümüz bir diğer tekrar eden tema ise erkeğe kahramanlık görevi verilmesidir. Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının hikayelere yansımalarını erkek kahramanlaştırılmasında da görmekteyiz. Masallarda güçlü erkek, zayıf olan kadını korumak ile görevlendirilmiştir. Bu durumun başlıca iki temel sebebi vardır. İlki ataerkil toplumda kadının özellikleri bölümünde değinildiği gibi kadın kontrol altında tutulmak istenmektedir. Kadından erkeğin otoritesinde yaşaması beklenir. Kadın erkeğe itaatsizlik eder kendisi için belirlenen masal mekânından çıkarsa başı belaya girecektir. Kadının özgürlük düşüncesinden uzaklaştırmaya yönelik bu anlayışta kadının özgürlüğünün önüne geçilmeye çalışılmıştır. Tüm bu engellemelere rağmen kamusal alana çıkan kadın özgür bırakılmamakta koruyucu erkek, kahraman olarak yeni bir vasıf kazanmaktadır. Kadını bu zor durumdan ancak güçlü kuvvetli ve zeki olan erkek kurtarır.

²⁵⁶ Hacı Özdemir, “*Toplumsal Cinsiyet Perspektifinde Erkeklik ve Kadınlık Algısı: Bir Alan Araştırması*” 10 (2019), s.93.

Biblican Hatun hikayesinde kamusal alana çıkan Biblican' ı küçük erkek kardeşi devi öldürerek kurtarır. Biblican yüzünden koça dönüşen erkek kardeşlerini yaşlı adam kurtarır. Ayrıca Biblican hikâyesinin bir başka bölümünde yaşlı adamın cariyeleri tarafından kuyuya atılmaktadır. Onu bu durumdan kurtaran yine küçük erkek kardeş ve yaşlı adamdır. Ali ve Tek Gözlü Dev hikayesinde ise erkek benzer şekilde kadını eğiten ve kurtaran rolü ile karşımıza çıkmaktadır. Devlin eline düşen kadınları eğiten Ali kadınları öğrettiği sihir ile kurtarmıştır. Hikayelerde kurtarılan taraf her zaman kadın olup kurtaran taraf ise erkektir. Ataerkil anlayışla kurgulanan hikayelerde erkeğe sıklıkla kurtarıcı rolünün verildiği görülmüştür.

3.2.2. Erkeğe Ait Mekân/Kamusal Alan

Toplumsal cinsiyet kalıpları erkeğe mekân olarak evin dışındaki alanları belirlemiştir. Ataerkil toplumlarda kadın ev içine hapsedilirken erkek kamusal alanda görünür olmuştur. Hikayelerde erkek karakterler sık sık kamusal alanlarda görülmektedirler. Analizini yaptığımız tüm hikayelerde erkek ev dışında görülmektedir. Korkak olması sebebi ile ataerkilliğin erkek için belirlediği kamusal alana çıkamayan Ali'nin anlatıldığı Korkak Ali hikayesinde görüldüğü üzere toplum erkeği ev dışına konumlandırmıştır, aksi mümkün değildir. Biblican Hatun hikayesinde erkek kardeşler sürekli kamusal alanda ve avcılık yapmaktadırlar.

3.2.3. Halk Hikayelerinde Erkekler: Akıllı, Güçlü ve Cesur

Kadın olmanın sınırlarını belirleyen toplum, erkek için de cinsiyet kalıpları belirlemiştir. Ailenin kamusal alana açılan ferdi olan erkek dış dünyaya uygun özelliklerde yaratılmıştır. Ataerkil toplumda bu özelliklerin ilki erkeğin güçlü olmasıdır. Aileyi koruma sorumluluğu olduğundan güç faktörü erkek için hakimiyet alanını korumanın olmazsa olmaz özelliğidir.

Ataerkil toplumun erkeğe attığı özelliklerden biri de erkeğin zeki olmasıdır. Otoritenin erkekte toplandığı ataerkil toplumda erkek gücün yanında zekâsı ile de öne çıkmaktadır. Korkak Ali hikayesinde erkek zekâsı ile öne çıkmaktadır. Korkak Ali hikayesinde Ali, mağaradaki devlerle zekâsı sayesinde arkadaş olmuş, devlerin yaptığı her işi kendisinin daha iyi yapabileceğine devleri inandırmış, devlerin kendisine kurduğu tuzaktan kurtulmuş, devlerin altınlarına sahip olmuş ve ezeli düşmanı tilkiden yine zekâsı sayesinde kurtulmuştur. Ali ve Tek Gözlü Dev hikayesinde ise devlin eline

tutsak düşen Ali, Dev'in gücüne ve sihir yeteneğine rağmen zekâsı ile Dev'i yenmiştir. Dev sihirli güçlerini kızına aktarmak ister fakat kızı tembel olduğundan öğrenemez. Ali ise gizlice dinleyerek sihir ilmine vakıf olur ve bu sayede Dev2den kurtulur.

“Dev kapıyı açar açmaz herkes güvercine dönüşmüş uçmaya başlamış. Fakat oradaki tek erkek güvercin Ali'ymiş. Bunu gören dev kartal olup Ali'yi kovalamaya başlamış. Ali kaçamayacağını anlayınca sihir yapmış bir avuç darıya dönüşmüş. Bunu gören Dev, tavuk olup darıları yemeye başlamış. Son darı tanesini de yiyecekken Ali yeni bir sihir yapıp tilkiye dönüşmüş. Daha Dev kendini dönüştüremeden hızlı davranıp devin kafasını koparmış. Böylece Dev'den kurtulmayı başarmış.”

Benzer bir anlatı Biblican Hatun hikayesinde de bulunmaktadır. Biblican'ı kanını emen Dev'den Biblican'ın küçük erkek kardeşi Dev'e tuzak kurarak zekâsı ile kurtarmıştır. Anlatılan bu hikayelerde görüldüğü üzere erkek hikâye kahramanları zekâsı ile tüm zor durumlardan çıkmayı başarmakta, en imkânsız görünen zamanlarda dahi zekâsı ile çözümler bulabilmektedir.

3.2.4. Hakimiyetin/Sözün Erkekde Olması

Ataerkil toplum yapısının belirlediği toplumsal cinsiyet rolleri ile birlikte kadın sabırlı, merhametli, şefkatli gibi duyguları temsil ederken erkek gücü, otoriteyi, hakimiyeti temsil eden taraf olmuştur. Bu durum kadın ve erkeğin görevlerinin şekillenmesini ve üstlenen sorumlulukların belirlenmesini sağlamıştır. Aristoteles kadının ahlak ve akıl açısından erkekten zayıf olduğu ve erkeğin doğası gereği yöneten, kadının ise yönetilen taraf olduğunu iddia eder.²⁵⁷ Ataerkil toplum düzeni içerisinde kimi zaman aile kadını baskı altına almak amacıyla kullanılırken kadının annelik vasfı bu amaç doğrultusunda sıklıkla ön plana çıkarılmaktadır. Kadın annelik tanımı ile denetim altına alınarak politik bir eylem süreci olarak iktidar alanı dışına itilmektedir.²⁵⁸ Eril düşünce ile oluşturulan erkek ve kadın arasındaki toplumsal cinsiyetçi görev dağılımının temelinde erkeğin kendisini değişmez otorite olarak görmesi sonucu kadını aile içerisine hapsederek değersizleştirmeye çalışması yatmaktadır. Kadının görevleri daha çok ev içine sınırlandırılmış olup kadınlara zayıflığını niteleyen pasif roller

²⁵⁷ Demir, “*Günahkâr Lanetlenmiş Kadından Kutsal kadına*”, s.90.

²⁵⁸ Özdemir, “*Toplumsal Cinsiyet Perspektifinde Erkeklik ve Kadınlık Algısı: Bir Alan Araştırması*”, s.91.

verilmişken erkeğe gücünü ortaya çıkartacak ve hakimiyetini güçlendirecek aktif görevler verilmiştir.

Bazı toplumsal cinsiyet teorisyenlerine göre erkek kendini kadın üzerinde mutlak güç sahibi olarak görmektedir. Onlara göre ataerkil toplumun zihniyet yapısındaki bu anlayış Tanrının yaratılıştaki rolüne benzer doğrultudadır. Nasıl ki Tanrı yeryüzüne gönderdiği insanı kutsal kitaplarda belirlediği kurallar ile şekillendirme çabasına girdiyse, ataerkil toplumlarda da erkek, buna paralel olarak kadınları benzer bir çaba ile kısıtlamalar, yasaklar ve cezalar yoluyla şekillendirmeye çalışmıştır. Ataerkil toplumların bu çabası Yunan mitolojisindeki “Pygmalion” un eserlerinde beğenmediği kadınları kendi zevklerine göre şekillendirme, dönüştürme çabasına benzerdir.²⁵⁹

Yaptığımız görüşmelerde katılımcılardan dinlediğimiz Söylemez Hanım hikayesi benzer bir temaya sahiptir. Hikâyede erkek tarafından kadın istenilen özelliklerde şekillendirilmektedir. Erkek, kadını istediği özelliklere uygun olarak kendi eliyle bir Tanrı edası ile şekillendirip bedene kavuşturmaktadır. Marangoz kendi eliyle kadının bedenini istekleri doğrultusunda şekillendirmektedir. Marangozdan sonra terzi kadına, toplumun verdiği kadınlık özelliklerini ortaya çıkaracak, bu özellikleri fark ettirecek elbiseleri dikmiştir. Bu elbiseler sadece bir giysi olmayıp kadının toplumdaki yerini ve özelliklerini temsil etmektedirler. Son erkek karakter olan imam ise Tanrı eli ile kadına ruh verilmesini sağlamıştır. Adım adım kadın, erkek eli ile şekillenmiştir. Kadını şekillendiren erkek kadının sahibidir ve aralarındaki anlaşmazlık da kadının sahibinin kim olacağı üzerinedir. Kadın iradesinin tamamen yok sayıldığı bu hikâyede erkek kadının kendi malı olduğu, tüm haklarının kendisine ait olduğu iddiasındadır. Kadının paylaşılamaması üzerine yine toplumun farklı ve üst kesimini temsil eden padişah ve padişah meclisi kadının kime ait olması gerektiği üzerinde söz sahibi olarak görülmüş kadın iradesi bir kez daha ortadan kaldırılmıştır. Söylemez Hanım ise padişahın buyruğu ile onu konuşturacak kişiye eş olarak verilecektir. Hikâyenin sonunda Söylemez Hanım’ın konuşması üzerine yolcuya verilmiştir. Ataerkil toplum düzeninin bir temsili olan bu hikâyede farklı kesimlerden kişilerin bu düzeni benimsediği görülmektedir. Söylemez Hanım babasının eliyle, tahtadan şekillendirilen

²⁵⁹ Hayatın hemen hemen her alanında uzunca bir süre görülen Pygmalion’ un düşüncesine detaylı bilgi için bkz. Çelik, *“Cennetteki Kadından ‘Evdeki Melek’e; Ataerkil Toplumda İdeal Bir Kadın Yaratmanın/Eğitmenin Şifreleri”*, s.125.

kadın ise yönetimi temsil eden padişah, halkı temsil eden meclis ve hemcinsi olan Söylemez Hanım tarafından erkeğe verilmiştir. Yönetim ataerkil, halk ataerkil ve en önemlisi bu durumu kadınların kendisi de ataerkildir.

Erkeğin eşitsizliğe dayanan anlayışında tek otorite sahibi erkektir. Kadın koşulsuz itaat ile erkeğe bağımlıdır. Kadının sadece dış görünüşü erkeğe göre çekici bir özellik olarak görülmektedir. Kadının zeki olması ise güzellik özelliği ile itici bir hal alır. Ve bu durum erkeğin hakimiyet alanını tehlikeye düşürür.²⁶⁰ Eril düşüncenin isteği kadının güzelliği dışında erkekten her zaman alt konumda olmasıdır. Hakimiyetin her zaman erkekte olması gerektiği düşüncesi vardır. Bu sebep ile kadının zekâsının erkeğin hakimiyeti karşısında geri planda kalması gerekmektedir. Kadının zeki ve yetenekli olarak anlatılan Tembel Ahmet hikayesinde otorite padişaktır. Eril anlayışa sahip padişahın, kızının kendi otoritesine karşı gelmesi onu cezalandırmasına sebep olmuştur. Fakat cezalandırmanın altında yatan sebep farklıdır. Kızının “Evi kadın mı kurar erkek mi” sorusuna kadın cevabını verdiği için sinirlendiği ve kızını ülkenin en tembel adamına verdiğini görmekteyiz. “Madem kadın evi kurar git kur” demiş ve yapamayacağını görmek istemiştir ki hikâye hiç de padişahın beklediği gibi kadının başarısızlığı ile sonuçlanmamıştır. Öte yandan bu cümle kadının otorite sahibi olamayacağını, hakimiyetin erkekte olduğunu vurgulaması açısından önemlidir.

Bunlara ek olarak, erkek egemen toplumlarda erkeklerin kadın üzerinden hak iddia edip kadına sahip olma düşüncesi yaygın olarak bulunmaktadır. Ataerkil bir topluma doğan erkek kendisine içine doğduğu ataerkil toplum kalıplarıyla kadınları kendisinde hak olarak görmekte, kadın üzerinde mutlak güç sahibi olduğuna inanmaktadır. Kadının varlığı kendi varlığının yanında değersizdir. Eril zihniyetteki kişi bunun aksini düşünememektedir. Kadını kendine bağımlı olarak gören erkek bağımlılık durumunun azaldığını hissettiği anda kadın bedenine zarar verme, yok etme, benliğini ortadan kaldırma gibi tutumlar sergileyebilmektedir. Erkeğin kadına karşı şiddet kullanımının temel sebebi işte bu iktidarını kaybetme korkusunun dışavurumudur. Kadına karşı şiddet çok boyutlu olup kültürel, ekonomik, fiziksel, psikolojik vb. olarak doğrudan ya da dolaylı olarak uygulanmaktadır.²⁶¹ Anadolu’da anlatılan hikayelerde

²⁶⁰ Melek Özlem Sezer, *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2012 s.84.

²⁶¹ Demir, “*Günahkar Lanetlenmiş Kadından Kutsal Kadına*”, s.93.

benzer şekilde kadın üzerindeki eril hakimiyet ve sonrasında gelen çeşitli şiddete yönelik cezalandırmalarla sıklıkla karşılaşmaktadır.

Kadına yönelik cezalandırmaların şekli ve boyutu değişmekle birlikte içerik aynıdır. Analizini yaptığımız hikayelerde uygulanan cezalar tek taraflı ya da kadının aleyhine eşitsiz bir şekilde uygulanmaktadır. Örneğin Biblican Hatun hikayesinde kadının çokça cezalandırıldığı görülmektedir. Biblican'ın erkek kardeşleri annelerinin erkek çocuk doğurduğunu düşünmesi üzerine annelerini terk etmişlerdir. Kadının elinde olmayan bebeğin cinsiyeti için de kadın sorumlu tutularak cezalandırılmıştır. Aynı hikâyede Biblican'ın kız arkadaşları Biblican'ın erkek kardeşlerinin evi terk etmesinin sorumlusu olarak Biblican'ı görürler. Kızlar Biblican' la dalga geçerek “senin yedi abın var senin yüzünden gurbete gittiler sen de burada utanmadan buzağının adını söylüyorsun” derler. Halbuki Biblican'ın abilerinin gitmesinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Ama suçlu aranıyorsa en yakındaki kadın rahatça suçlanmaktadır.

Camusab ve Şahmeran 2 hikayesinde ise Lokman Hekim'in karısı meraklı oluşu sebep gösterilerek Lokman Hekim tarafından öldürülmüştür. Aynı hikâyede Şahmeran şifa kaynağı olarak görüldüğünden öldürülmüştür. Sabırlı Ahmet hikayesinde geçen kadın Ahmet tarafından kandırılarak kocasının altınlarını Ahmet'e vermiştir. Bunu duyan adam karısına sinirlenip azarlamıştır. Sabırlı Ahmet'in ardından giden kadının kocası Ahmet tarafından kandırılarak atı çalınmıştır. Adam karısına “sen altınları verdin bende at gönderdim. Senin baban benim babamla birlikte binsin ata cehennemde dolanıp dursunlar” diyerek kendisi de kandırılmasına rağmen kadın ile alay edip aşağılamaktadır. Tembel Ahmet hikayesinde de padişahın üçüncü sorusuna padişahın kızı doğru cevap vermesine rağmen kadının düşüncesi doğru dahi olsa kabul görmemiş bu düşüncesi için cezalandırılmıştır. Kızın zekâsı cezalandırılmış, ceza olarak da tembel bir adama hizmet için verilmiştir.

Kadının her hatasının cezalandırıldığı ataerkil toplumlarda kadını cezalandıran sadece erkek değildir. Toplumdaki diğer bireyler hatta kadının kendisi de ataerkil anlayış ile cezalandırıcı olabilmektedir. Biblican Hatun hikayesinde Biblican kendi yaptığı hataların karşılığında kaderine razı gelerek kendisini cezalandırma yoluna gitmiştir. Dev'e evin yolunu gösterdiği için Dev'in kanını emmesine, yavaş yavaş kendisini öldürmesine izin vermiştir. Yine hatası yüzünden koça dönüşen erkek

kardeşlerini iyileştirmesi karşılığında yaşlı adamın evlilik teklifini kabul ederek kaderine razı gelmiştir.

3.3. Kalıplara Sığmayanlar: Ağrı Halk Hikayelerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerine Karşı Gelişler

3.3.1. Ataerkilliğe Direnen Kadın

Ataerkil toplumlarda toplumsal cinsiyet kalıpları ile oluşturulan erkeklik ve kadınlık kavramları üzerinden birbirini dışlayan ve birbirinin zıddı olan sınıflandırmalar yapılmaktadır. Erkeğin etkin olduğu yerde kadın edilgen, erkeğin zeki olduğu yerde kadın aptal, erkeğin otorite olduğu yerde kadın itaatkâr olmak zorunda bırakılmaktadır.²⁶² Kadın ve erkek sürekli bir mücadele içerisine sürüklenmiştir. Bu düzende en fazla mücadele vermek zorunda olan kişi kadınlar ve çocuklar iken erkekler de bu düzenden nasibini almışlardır.

Toplumsal cinsiyet erkeği koruyan kadını ve çocukları ikinci planda tutan sonradan oluşturulmuş bir düzendir. Bu toplumlarda söz, iktidar, otorite erkeğe aittir. Söz dinlemek ise kadına düşmüş bir erdem olarak görülmektedir. Kadın ve çocuktan suskunluk ve söz dinleme erdemlerine sahip olması beklenmektedir. Erkeklerin olduğu yerde kadınların, yetişkinlerin olduğu yerde ise çocukların susup söz dinlemeleri beklenmektedir. ‘Sessizliğin taşıyıcısı’ olarak görülen kadına verilen bu görevin asıl amacı erkek egemenliğini, hakimiyetini ve onun yasalarını kabullenmesidir. Erkeğin otorite olduğu bu toplumlarda kadınlar ve çocuklar erkeklerin egemenliğinde ve onların otoritesine boyun eğmek zorunda olan kesimdir. Kadınlar bu düzen içerisinde kendilerine verilen kısıtlı söz hakkına karşı bir direniş olarak tamamen susmaya sığınmışlardır. Ataerkil toplum geleneklerinin yaşandığı kırsal kesimde kadınların sosyal ve ekonomik olarak ataerkil toplum yapısından kaynaklı yaşadıkları sorunların üstesinden gelebilmenin bir yolu olarak susmaları hikayelerde de göze çarpmaktadır. Kadın, yaşanan ezilmişliğinin, çaresizliğinin üstesinden gelebilme yolu olarak kendisini suskunluğa hapsedmektedir. Yaşadığı acıların üstesinden suskunluğa gömülerek gelmeye çalışmaktadır.

²⁶² Özdemir, “*Toplumsal Cinsiyet Perspektifinde Erkeklik ve Kadınlık Algısı: Bir Alan Araştırması*” s.96.

Kültürün önemli bir unsuru olan dil, kadın tarafından kullanılmayarak toplum içerisinde kendi varlığını fark ettirmeye çalışmaktadır. Bu suskunluk kadınlarda ‘söz görevi’ görmektedir. Suskunluğa sığınan kadınların bakışları anlam yüklü olup söylenmek istenen bakışlar ile anlatılır. Hikayelerde bu durum tasvirlerle bizlere anlatılır.²⁶³ Kadına toplumdaki varlığını sorgulatan ataerkil gelenekler kadının toplum içerisinde kendisini soyutlamasına neden olmaktadır. Bu sebeple kültürün temel ögesi olan dil, kadın için anlamsız hale gelir ve kadın dili yok sayarak eril anlayışa direnç gösterir. Bu kadının toplumdaki yok sayılışına karşı gösterdiği bir tepkidir. Analizini yaptığımız hikayelerde kadın benzer direnç örnekleri göstermiştir. Söylemez Hanım hikayesinde padişahın kızı olan Söylemez Hanım kendisini suskunluğa hapsetmiştir. Ataerkil toplumlarda sık sık görülen kadının suskunluğa sığınarak topluma direnmesi burada da görülmektedir. Kadın toplumda üst sınıfta olmasına rağmen suskunluğa sığınma gereği duymuştur. Bu da ataerkil toplumlarda kadına sadece alt kesimlerde değil üst tabakalarda da benzer olduğunu, farklı kesimlerden kadınların aynı kaderi yaşadıkları görülmektedir. Aynı hikâyede erkek eliyle yontulan kadının, tüm hikâye boyunca tek söz dahi etmemesi ilgi çekici bir başka durumdur. İki farklı toplumsal tabakadan gelen kadın, suskunluğa sığınmış ve hikâyenin sonunda bu iki kadın kaderlerine razı olmak zorunda kalarak erkeklerin hakimiyeti altına girmiştir. Hikayelerde görülen bu durum ataerkil düzen içerisinde kadının direncinin çoğu zaman karşılık bulamadığını göstermektedir.

Ataerkil toplumlarda kadın ya da erkek toplumsal kabullerin oluşturduğu rolleri yerine getirmekte ve toplumun kendilerinden yapılmasını istedikleri beklentilere cevap verdikleri ölçüde toplum içerisinde kabul görmektedirler. Ataerkil toplumlarda bu kabul çoğunlukla kadın üzerinden şekillenmektedir. Erkek egemen toplumlar kadınlara yükledikleri roller eşitsizlikler üzerine kuruludur. Kadının yükü ağır ve varlığı erkeğin toplumsal konumunu korumak üzerine kuruludur. Ataerkil anlayışın varlığını sürdürdüğü toplum yapısından çıkan Anadolu hikayeleri toplumun bu düşünce anlayışını yansıtmaktadır. Toplumun hafızası olan sözlü kültür ürünlerinde eril düşünce hikayelerin her karesine sinmiştir. Kadın ya da erkek ataerkil toplum içerisinde toplumsal cinsiyet yargılarına karşı ne kadar mücadele ederlerse etsinler hikâyelerin sonunda ataerkil düzene katılmak zorunda kalmışlardır. Tembel Ahmet hikayesinde

²⁶³ İMANÇER, “*Türk Sinemasında Suskun Kadın İmgesi*”, 206.

padişahın kızı vezire padişahın sorduğu soruların cevaplarını verirken kimliğini gizlemiştir. Kız ilk başta ataerkil sisteme karşı net bir tavır sergileyemezken sonrasında babasının görüşüne karşı kendi görüşünü kanıtlama çabasına girmiştir. Bu hikâyede kadının güçlü olduğu ve en kötü durumda bile istediği zafere ulaşabileceği görülmüştür. Ama bunu gizli bir biçimde yapmak zorunda kalmıştır. Gün sonunda padişahın kızı Ahmet'in sarayında kocasının gölgesinde kalmıştır. Öte yandan kadın ve erkek tarafından gösterilen bu direnç ataerkil düzenin değişmez olmadığını göstermektedir.

Hikayelerde toplumsal cinsiyet kalıplarına karşı gelişlerden biri de Biblican Hatun hikayesinde erkek çocuğunun yerine kız çocuğunun istenmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sebebi bilinmemekle birlikte toplumda kadının varlığı tamamen yok sayılamayacağından kadının varlığı istenmektedir. Aynı hikâyede yaşanan bir başka aykırılık ise Biblican Hatun'un kamusal alanda sık sık görülmesidir. Masal mekânı kadın için ataerkil anlayışla düzenlenmiştir. Hikayelerde çoğunlukla kadın evin içerisinde oturmakta, içerisinde bulunduğu düzene pek isyan etmemektedir. Burada kadınlara bu masallar üzerinden bir mesaj verilmekte ve kadınlara bu öğütleri dinlemesi gerektiği aksi takdirde başının belaya gireceği hissettirilmek istenmektedir. Toplanan hikayelerde kamusal alanda en çok gördüğümüz kadın karakter olan Biblican kamusal alan dışına çıkarak başını belaya sokar ve Dev'i ailesine musallat eder. Bu yaptığı sonucunu olarak Dev Biblican'ın kanını her gün emer. Biblican'ın kamusal alan dışına çıkması onun ve kardeşlerinin başına felaketler gelmesine sebep olur; yedi erkek kardeşi koça dönüşür. Ayrıca Biblican hikâyesinin bir başka bölümünde yaşlı adamın cariyeleri tarafından kuyuya atılmaktadır. Kamusal alanda en çok gördüğümüz kadın karakterin başına tüm bu felaketin gelmesi kamusal alana çıkan kadınların başına felaketler geleceğine yönelik anlayışı pekiştirmek için kullanılmaktadır.

Eril anlayışın kuruluşunda, kadınların rolünün araştırılması ihmal edilmiştir. Kadınlar, sadece ataerkil erkekliğin kurbanı olarak değil, bu insanın önemli bir kurucusu olarak da görülmelidir. Toplum kadını erkek üzerinden tanımlama yaparken kadın bu tanımlamaları kabullenerek bu sistemin devam etmesine izin vermektedir. Kadın kendi varlığını erkek varlığından ayırmaya çalışmak yerine toplum içerisinde varlığını kabul ettirebilmek için varlığını erkek varlığı ile tanımlamış ve olması gereken durumun bu olduğuna inanmış ya da inandırılmıştır. Bu durum kadını bağımlı kişilik

haline getirmiştir.²⁶⁴ Kadında oluşan bağımlı kimlik kendi varlığını bireysel özgürlüğünü kazanmaya çalışan diğer kadına yönelik düşmanca duygular geliştirmesine ve bu sistemi devam ettirebilmek için mücadele içerisine girmesine sebep olmaktadır. Kamusal alana çıkmak isteyen Biblican Hatun'a ilk tepki annesinden gelmiştir. Ataerkilliği benimseyen anne kızının ev dışına çıktığında başına felaket geleceğine inanmaktadır. Hikayelerdeki kadın karakterlerin çoğu ataerkil düzene ayak uydurmuş olup eril düşünceye hizmet etmektedirler. Korkak Ali'nin karısı, Biblican Hatun'un annesi, Tembel Ahmet'in annesi, Sabırlı Ahmet'in annesi ve karısı, Söylemez Hanım vb. tüm bu kadınlar toplumsal anlayış ile ezilmelerine ve ötekileştirilmelerine karşın bilinçli ya da bilinçsiz bu düzene hizmet etmektedirler. Her biri yanlış olan toplumsal kabullerin peşinden gitmektedirler.

Buna ek olarak, sözlü kültür aktarımında kadın önemli bir etkidir. Ataerkil düzen içerisinde kadın kısıtlanmışlara maruz kalsa da yerel söylem kadın hayal gücüyle şekillenmekte ve aktarılmaktadır. Kadın oluşturduğu öyküleme dünyasını en yakınında bulunan çocuğuna mâni, ağıt, ninni, türkü, atasözü gibi türleri kullanarak aktarmaktadır.²⁶⁵ Sözlü kültür ürünlerinin birçoğu “şehir görmemiş kadınlar”, “kültür ve tahsil yönünden zayıf insanlar” tarafından “kurgulanmış gerçeklik” olarak toplumun içinden yoğrulmuş kültür hazineleridirler.²⁶⁶ Sözlü kültür ürünlerinin aktarımında kadın ve erkek arasındaki ayrım da dikkat edilmesi gerek bir unsurdur. Camusab ve Şahmeran hikayesi yöre halkı tarafından farklı şekillerde anlatılmaktadır. Ana hatları aynı olmakla birlikte olay akışı içerisinde farklılıklar göze çarpmaktadır. İlk hikâye 78 yaşlarında bir erkek anlatıcı tarafından aktarılmıştır. İkinci hikâye ise 55 yaşlarında bir kadın tarafından aktarılmıştır. Anlatılan hikayelerde eril düşüncenin yansımaları görülmek ile erkek aktarıcı tarafından anlatılan hikâyede bu düşüncenin daha belirgin bir şekilde olduğu görülmektedir. İlk hikâyede bilginin kaynağı, zenginliklerin sahibi ve otoriteyi elinde bulunduran Şahmeran erkek olarak tasvir edilmiştir. Şahmeranın karısı beyaz, güzel ama kendisini korumak için yardıma ihtiyaç duyan bir yılanıdır. Bu yılanı kurtaran ise farklı türlerden de olsa yine erkektir. Kadını koruma görevi eril düşüncede erkeğe düşen bir sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünce ile Şahmeran'ın, karısına zarar veren yılanı bulup cezalandırdığı görülmektedir. İkinci hikâyede ise ilk

²⁶⁴ Demir, “*Günahkar Lanetlenmiş Kadından Kutsal kadına*”, s.92.

²⁶⁵ Gümüüş, “*Kültür Aktarımı ve Kadın: Sözlü Anlatı Türleri Üzerinden Bir Değerlendirme*”, s.14.

²⁶⁶ Özünel, *Masal Mekânında Kadın Olmak: Masallarda Toplumsal Cinsiyet ve Mekân İlişkisi*, s.20.

hikâyede olduğu gibi yine erkek ön plana çıkarılmıştır fakat anlatıcının cinsiyetinin de etkisiyle Şahmeran'ın cinsiyeti kadın olarak belirtilmiştir. Şahmeran mitolojisi incelendiğinde Şahmeran'ın kadın olduğu açıkça görülmesine rağmen bu durum farklı anlatıcıların anlattığı hikâyelerde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Aynı toplumda anlatılan aynı hikâyenin anlatıcıların bakış açılarına göre farklılıklar gösterdiği görülmüştür.

3.3.2. Ataerkilliğe Direnen Erkek

Toplumsal cinsiyet kalıplarına göre ideal erkek evin geçimini sağlayan, ailesini koruyan, kamusal alanda görünen, sert, duygularını göstermeyen, otoriter, sözünü dinleten ve çevresel olaylara hakimiyet kurabilen erkektir. Ataerkil toplumlar erkekten toplumsal cinsiyet kalıpları ile oluşturulan bu roller ve sorumlulukları yerine getirmelerini beklemekte, yerine getirilmediği takdirde tepki ile karşılanmaktadır. Bu durum hikayelerde de karşılığını bulmuştur; Korkak Ali hikayesinde Ali karakteri toplumsal cinsiyet kalıplarına aykırı davranması sonucu karısından tepki almaktadır;

“Bir varmış, bir yokmuş. Korkak Ali adında bir adam varmış. Korkak Ali çok korkak bir adammış. O kadar çok korkarmış ki kapının eşiğinden bile geçemezmiş. Eşi bu durumdan çok rahatsızmış. Çözüm arayıp duruyormuş. Ali'nin bu huyundan nefret eden karısı acaba ne yapsam da kocamı dışarı çıkarıp kapıyı üzerine kilitlesem diye düşünmüş.”

Hikâyede ataerkil toplum anlayışa göre cesur olması, kamusal alanda görünür olması beklenen erkeğin korkak olması ve ev ortamında olması eşi tarafından kabul görülmemektedir. Hikâyede kadının erkeğin bu durumundan nefret ettiği ve mevcut durumun değiştirilmesi için çare arayışına girdiği görülmektedir.

“Bir gün aklına bir fikir gelmiş. Eskiden bacalar evin tepesindeymiş. Kadın bir sürü kete pişirip birkaç tanesini evin bacasından aşağı atmış. Ketelerden birini de kapı eşiğine bırakmış. Kadın Korkak Ali'ye: Ali, Ali! Kalk bak gökten kete yağıyor herkes topluyor, kalk sende topla demiş. Bakmış ki Ali kalkmıyor bari kapının eşiğindeki al demiş. Ali kapının eşiğine çıkıp keteyi alırken karısı koşup kapıyı üzerine kapatmış. Korkak Ali karısına kendisini içeri alması için yalvarmış, yakarmış.” Beni kurtlara, kuşlara, aylara yem etme, beni içeri al demiş.” Yalvarmalarına rağmen karısı Korkak Ali'yi eve almamış. Çaresiz

durumda kalan Korkak Ali hiç değilse babamın kılıcını kilerden bana getir demiş. Âli korkak olduğu kadar akıllı biriymiş. Kılıcını kuşanmış yollara düşmüş.”

Öte yandan hikâyenin devamında ise erkek karakter başlangıçta bu kalıplaşmış rollere direnç gösterse de bir yerden sonra toplumun baskısı ile kendisinden beklenen cinsiyet kalıplarına uygun davranmaya başlamıştır. Hikâyede erkekte bulunmaması gereken korkaklığı Ali toplumsal baskılara maruz kalarak baskılamak zorunda kalır. Yapılan baskılara rağmen Ali'deki korkaklık değişmemektedir. Ali bu durum ile başa çıkmak için bir mücadele içerisine girmektedir. Kılıcını kuşanır ve zekasının yardımıyla kamusal alanda kendisine yer bulmaya çalışır. Hikâyede görüldüğü üzere toplumsal cinsiyet kavramı doğuştan gelmemekte sonradan kurgulanmaktadır.

SONUÇ

İnsan sosyal bir varlık olup toplum içerisinde kendini konumlandırmaya çalışmıştır. Geçmişten günümüze devam eden bu çaba bazen karşılık bulmuş bazen ise başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Tarihsel süreç incelendiğinde insanın kendini konumlandırma mücadelesini en yoğun şekilde veren, kadın olmuştur. Kadın sosyal, toplumsal, kültürel birçok etken ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kadının verdiği bu mücadelenin başlangıcı tam olarak bilinmemektedir. Var olan problem durumu hakkında farklı görüşler ortaya konsa da problem birçok sebepten kaynaklanmaktadır. Değişen zamanlar, insanlar, koşullar, medeniyetler, kültürler eril zihniyetin karşısında kadının konumu için verdiği mücadeleyi değiştirememiş eril zihniyet farklı şekillerde yeni problemlerle ortaya çıkmıştır. Kadının tarihsel süreç içerisinde konumlandırılmayışı bu mücadeleyi devamlı kılmıştır. Konunun güncel bir o kadar da geçmiş kökeninin olması çalışmamızı yürütmedeki isteğimizi sağlayan etkenlerdendir. Çalışmamız kadının verdiği mücadeleyi anlama ve anlamlandırma amacı taşımaktadır.

Bu çalışma, kültür ve kültür ürünlerinin insan ilişkileriyle olan bağlantısını tespit ederek toplumsal cinsiyet ve kadın ilişkisini aydınlatma amacı ile ayrıntılı incelenmesini, kültürün insani ilişkilerdeki rolü ve ardındaki sebepleri, kültürün sözlü alanda ortaya koyduğu ürünler üzerinden araştırılmak amacı ile nitel çalışma yöntemleri kullanılarak tasarlanmıştır. Kültür, sözlü ürünlerinin toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisinin devam ettiği, toplumun içerisinde varlığını koruduğu Ağrı ili çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Bu alanda amaca yönelik 19 kişi ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlara ek olarak saha notları ve sınırlı sayıdaki literatür kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler ayrıntılı analizler yapılarak temalar oluşturulmuştur. Belirlenen temalar ortak başlıklar altında toplanarak problem durumun toplum içerisindeki yansımaları, kişiler üzerindeki etkileri, pratikte uygulama alanları ve genişliği açılarından birçok açıklama elde edilmiştir.

Çalışmada belirlenen toplumsal cinsiyet ve kadının ikincil konumlandırılışı problem durumları incelendiğinde yaşanan problemlerin toplumun maddi ve manevi tüm değerlerini taşıyan kültür ve kültürü oluşturan, kültürü besleyen unsurlardan kaynaklandığı görülmüştür. Bu sebep ile kültürü tanımak ve analizini iyi yapmak

gerekmektedir. Problemin oluştuğu alan olan kùltùr, insanın ve doğanın tanışmasıyla başlayıp insanın olduğu her yerde varlık gösteren bir kavramdır. Kùltùr kavramı incelendiğinde sınırlarının geniş ve belirsiz olduğu görùlmüřtür. Toplumun uygarlık, eğitim, sanat, üretim alanlarını kapsadığı ve sosyo-kùltürel alanda etkinlik gösterdiği geniş alana sahiptir. Çalışmada kùltürün kadınlar için sorunsuz bir alan olmadığı görùlmüřtür. Kùltürel alanın kadınlar için kimi zaman kısıtlayıcı olabildiği, kadının kimlik kazanma ve bu süreçte yaşadığı baskının kaynağı olduğu belirlenmiştir.

İnsanın iletişim ve etkileşiminin olduğu her yerde kùltür vardır ve dil ile oluşmuştur. Bir topluluğa ait değerlerin geçmişten günümüze değin en etkili aktarım şekli dildir. Yazının varlık göstermeye başlaması, kùltür aktarıcısı haline gelmesini sağlasa da söz pratikte her zaman en etkili yöntem olmuştur. Bu sebep ile toplum içerisinde toplumsal cinsiyet rolleri ve kadına yönelik bu çalışma sözlü kùltür ve sözlü kùltür ürünleri üzerinden yapılmıştır. Kadının konumlandırılışında sözlü kùltür ürünleri önemli aktarıcılar olarak karşımıza çıkmıştır. Bu sebep ile sözlü kùltür ürünleri sınıflandırılarak açıklanmıştır. Yapılan araştırma sonucunda sözlü kùltür ürünlerinin kaynağının aynı olması sebebi ile iç içe geçtiği, ayrı isimlendirmeler yapılsa da birbirlerine kaynaklık ettikleri görùlmüřtür. Örneğin hikayelerdeki olaylar anlatılırken olayları desteklemek ya da daha etkileyici hale getirmek için atasözleri kullanılmış ya da bir dörtlük ile konuya dikkat çekilebilmiştir. Ya da kahramanlar hikâye içerisinde olayların kilit noktasında bir bilmece ile karşı karşıya kalmışlardır. Yaptığımız çalışmada tek tek sözlü kùltür ürünleri toplanmak yerine kapsayıcı olması sebebi ile halk hikayeleri üzerinden ilerlenmesi tercih edilmiştir.

Kùltür ve sözlü kùltür ürünleri üzerinden kadın ve kadının konumlandırılışını tespit etmek amacı ile yola çıkılan çalışmada toplumsal cinsiyet penceresinden devam edilmiştir. Yapılan araştırmalarda kadının değişmeyen ikincil konumunda toplum içerisinde kùltürel değerler ile oluşturulan toplumsal cinsiyet rollerinin temel sebep olduğu, toplumsal cinsiyet rolleri incelendiğinde ise eşitsizlikler üzerine kurulu eril anlayışın hâkim olduğu görùlmüřtür. Ataerkil toplum yapısının belirlediği rol dağılımları kadınlık ve erkeklik kavramlarını oluşturmuştur. Aile içerisinde keskin sınırları olan bu kavramlar üzerinden cinsiyetçi görev dağılımları yapılmakta ve kişiler bu roller ile toplum içerisinde konumlandırılmaktadır. Ataerkil anlayışın belirlediği kadınlık ve erkeklik kavramları aile içerisinde belirgin halde yaşatılmaktadır. Ataerkil

toplum içerisinde kadına tanımlanan roller nefret söylemleri, kadını aşağılama temelli olup kadını hakimiyet altında tutma amaçlanarak yapılmıştır. Kadın kamusal alandan uzaklaştırılmak maksadıyla ev içi görevlendirmeler yapılmış, yapılan bu görevlendirmelerin devamlılığı açısından annelik kavramı kutsallaştırılarak bu durumun sürdürülebilirliği arttırılmak istenmiştir. Aile içerisinde namus, bekaret, sadakat kavramları kadına atfedilerek kadın denetim altında tutulmaya çalışılmıştır. Ataerkil toplum anlayışının temel amacı kadının kamusal alandan uzaklaştırılarak tamamen erkek iktidarına dayalı olan bu sistemi korumak olduğu görülmüştür.

Halk hikayeleri toplum içerisinden üretilerek topluma ayna tutan ürünlerdir. Toplumun geçmişine ayna olup geleceğini şekillendirmesini sağlamaktadırlar. Toplumu eğitme ve kültürel değerleri geçmişten günümüze aktarma özellikleri vardır. Taşıdıkları kültürel değerler ile sonraki nesillere kaynaklık etmektedirler. Tarihsel kaynak olma özelliği ile toplumu yönlendirmektedirler. Yapılan incelemede sözlü kültür ürünlerinin toplumun eğitilmesi ve şekillendirilmesinde önemi görülmüştür. Bu sebep ile çalışmamızda konumunu öğrenmeye çalıştığımız kadın kavramı sözlü kültür ürünleri olan hikayelerden yola çıkarak detaylı incelenmiştir. Araştırma sonucunda sözün güçlü olduğu dönemler olan çocukluğumuzda dinlediğimiz; aile meclislerinde anlatılan, insanların bir araya toplanmasını sağlayan halk hikayelerinin kadınları tahakküm altında tutma eğilimindeki ataerkil anlayışı besledikleri görülmüştür. Analizini yaptığımız hikayeler incelendiğinde ataerkil anlayış ile yazıldıkları, kadının ikincilleştirildiği, toplumsal cinsiyet rollerinin yoğun bir şekilde hâkim olduğu görülmüştür. Anlatılan hikayeler biz farkında olmasak da kültür kodlarını örtük olarak öğretmektedirler. Bilinç altına yerleştirilen anlayış ile toplum şekillenmektedir. Günlük pratikler öğrenilen anlayış ile yürütülmektedir. Ataerkil anlayış bu şekilde varlığını koruduğu gibi aktarımını da sağlamaktadır.

Ataerkillik uzak bir maziye sahiptir. Başlangıcı tam olarak bilinemesi de kamusal alanda gücün öne çıkmaya başlamasıyla kadın geri planda kalmaya başlamıştır. Erkeğe atfedilen gücün kadında zayıf olması iktidarın erkekte toplanmasına sebep olmuştur. Toplum bu anlayış ile belirlediği rolleri kadına dayatarak sürdürmek istemiştir. Bu sebep ile farklı yollara başvurmuş kadın, kamusal alandan uzaklaştırılmıştır. Erilde toplanan iktidarın korunması için çeşitli dayanaklar kullanılmıştır. Çalışmada öne çıkan eril anlayışı meşrulaştırma yolları; dil, din, kültür,

sözlü kültür ürünleri, eğitim olarak belirlenmiştir. Ataerkil toplum kültürünü dil vasıtası ile oluşturup eril anlayışı öne çıkarmıştır. Toplumu en iyi şekilde yönlendiren din ise dayanak olarak kullanılmış ataerkil anlayış meşrulaştırılmıştır. Sözlü kültür ürünleri ile oluşturulan bu anlayış topluma benimsetilerek sonraki nesillere aktarılmıştır. Eril anlayışa göre verilen eğitim ile de kadının ikincil konumu pekiştirilmiş bu anlayış tek doğru olarak yaşatılmıştır. Yapılan analizlerde toplumun sistemli yürüttüğü bu anlayış kadın tarafından dahi uzun yıllar sorgulanmadan kabul edilmiştir.

Ataerkilliği besleyen, toplumsal cinsiyet rollerinin temellendirildiği en önemli unsur dindir. İnsanın yaşamına dair her alanı şekillendirme, insanı yönlendirme amacı taşıyan din, kültür üzerinde her daim etkili olmuştur. İnsanın kendini anlama ve anlamlandırmasına yardımcı olan din muhtevası itibari ile suiistimale açık bir konudur. Dinin meşrulaştırma özelliği toplum tarafından kullanılmış toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri din ile temellendirilmeye çalışılmıştır. Tek tanrılı dinlerin hümanist yapısı ataerkil toplumlarda değişime uğratarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortaya koyan dini yorumlamalar yapılmıştır. Din değişmez görünse de dini algılayış biçimleri ataerkil anlayışa hizmet etmiştir. Din dayanak gösterilerek kadının ikincil konumu pekiştirilmiştir. Ataerkilliğin dayanaklarından olan din; Âdem ve Havva'dan yola çıkarak kadını günahkâr, ayartıcı, fitnenin kaynağı olarak görmektedirler. Kadın şeytan ve kötülük ile özdeşleştirilmiş, erkek günahsız ve ayartılan olmuştur. Yahudilikte ve Hristiyanlıkta kadın tamamen ötekileştirilirken İslamiyet'te benzer durum dinin yorumlanışında karşımıza çıkmaktadır. Yahudiliğin ve Hristiyanlığın dini kaynakları Roma kültürünün etkisi ile sonradan yazıya geçirildiklerinden toplumsal cinsiyet eşitsizliği keskin ve acımasız olmuştur. İslamiyet'tin dini kaynağı yazılı olarak varlığını koruması sebebiyle özünde değişiklik yapılamasa da kaynakların yorumlanışında belirgin eşitsizlikler görülmüştür. Öz itibari ile dinler hümanist olmasına rağmen eril düşünce baskın gelerek dini ataerkil anlayış çerçevesinde değiştirmiş ya da yorumlayışını eril zihniyete göre yapmıştır. İnsanın varlığı ile var olduğu söylenen din bilinen tüm zamanlarda mevcut eşitsizliği sağlamıştır.

Çocuk doğar doğmaz içerisine doğduğu toplumun değer yargıları, kalıpları, yaşam düşünceleri ile şekillenmeye başlamaktadır. Toplumun kuralları çocuğa öğretilmekte ve toplumun değerleri çocuğa aşılanmaktadır. Ataerkil toplumda bu durum kız ve erkek çocuklara farklı şekillerde öğretilmektedir. Toplumsal cinsiyet kalıpları ile

öğretilen değerler çocuğu ataerkil düşüncenin uygulayıcısı ve aktarıcısı haline getirmektedir. Çocuk tüm kişi ve kurumlarda ‘toplumsal cinsiyet’ e maruz kalarak topluma göre olan gerçeği benimsemekte ve bu gerçek ile yaşamını sürdürmektedir. Çalışmamızın önemli bölümlerinden olan kadının eğitimi konusu incelendiğinde kadının bilinçli olarak eğitimden uzak tutulduğu görülmüştür. Kadına verilen eğitimin hem gelenek içerisinde hem de eril anlayışın hâkim olduğu eserler ile taraflı olarak verildiği görülmüştür. Verilen kısıtlı eğitimde kadına toplumsal cinsiyet rolleri öğretilmiştir. Yazılan birçok eserde eril düşüncenin hâkim olduğu, kadının erkeğin hizmetkarı olarak görüldüğü ve erkeğe en iyi şekilde hizmet etmesi gerektiği öğretilmiştir. Ataerkil anlayışın toplumlarda güçlü bir şekilde hakimiyet kurduğu görülmüştür. Eşitliğe dayanan Fransız Devriminin yazarı Jean Jacques Rousseau dahi bir taraftan insan eşitliğini savunurken diğer taraftan düşünceleri ve yazdıkları eserler ile ataerkilliğin zirvesini yaşatmıştır. Bu anlayış dönemin birçok erkek yazarında görülmüş yazılan eserlerde kadının vahşi, ayartıcı, itaatsiz olduğu ve kadının eğitilmesi, evcilleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yazılan bu eserler ile kadına verilen eğitim; kadının doğasının erkeğe hizmet etmek olduğu, bedensel ve duygusal olarak zayıf olduğundan erkeklerin koruması altında olması gerektiği ve her koşulda ev içerisinde kalarak ailesine kendisini adanması gerektiği yönünde öğretiler içermektedir. Kadının eğitiminde kullanılan kitaplar kadında bir bilinç uyandırmak yerine eril anlayışın korunduğu taraflı bir eğitim vermişlerdir. Dini eğitimde de benzer durumlar katı şekilde uygulanmıştır. Yahudilikte eğitim sadece erkeğe verilmiş, Hristiyanlıkta da kadının eğitimi istenmezken İslamiyet’te bilgiye değer verilmiş fakat eril düşünce tamamen olmasa da kısmen etkili olarak kadının eğitimden eşit derecede yararlanmasının önüne geçilmiştir. Başta Hintliler ve Eski Yunan medeniyetleri olmak üzere birçok dinde kadının eğitimi söz konusu olmamıştır. Verilen eğitimlerle ataerkil zihniyet ısrarla sürdürülmeye çalışılmış, kadın bilgiden, üretimden, sorgulamadan uzak tutularak itaat eden cehalete mahkûm bir varlık olması sağlanmıştır.

Ataerkil düzende eril zihniyet hâkim olmasına rağmen bu anlayışın tek kurbanı kadınlar değildir. Toplumsal cinsiyet rolleri kadına ve erkeğe ayrı ayrı roller verip bu roller çerçevesinde hareket etmeleri istenmiştir. Erkeğe verilen aile reisliği rolü ile erkek ailenin maddi ve manevi tüm sorumluluğunu tek başına almak zorunda bırakılmıştır. Erkek ailesini korumalı, kamusal alanda bulunmalı, dış dünyadaki tüm tehditlere karşı

ailesini korumalıdır. Toplumsal cinsiyet rollerinde erkek her zaman güçlü ve zeki olmak zorundadır. Ataerkil anlayışın hâkim olduğu toplumlarda erkeğin zayıflıkları kabul görmemektedir. İktidarın tamamen erkeğe verilmek istendiği bu toplumlarda erkek her ne olursa olsun iktidarını korumak zorunda bırakılmaktadır. Kadının namus bekçiliği, kadının cezalandırılması gibi sorumluluklar da erkeğe yüklenmiştir. Toplumsal cinsiyet rolleri kalıp yargıları ile erkeğe fazlaca psikososyal yük yüklemektedir. Toplanan hikayelerdeki kahramanlardan beklenen roller de benzerdir; erkek güçlü olmalı, erkek kahraman olmalı, erkek evi ve kadını korumalı, erkek her zaman becerikli ve zeki olmalı. Bu sorumlulukları her zaman ön planda ve en iyi şekilde yapması istenmektedir.

Anadolu'da Cumhuriyet ile kadının konumu hızlı bir değişime ve dönüşüme geçmiştir. 1926'da Medeni Kanun ile tek eşliliğe geçilmiş, birçok alanda cinsiyetler arasında eşitlik getirilerek 'modern aile' oluşturulmaya çalışılmıştır. Yapılan değişiklikler Anadolu'ya genellenerek uygulanmaya çalışılmıştır. Anadolu'da bölgeler arası sanayileşmenin farklı olması, ekonomik koşulların, kültürlerin, gelenek göreneklerin bölgeden bölgeye çeşitlilik göstermesi Medeni Kanun'un her bölgede eşit derecede uygulanamaması ile sonuçlanmıştır. Devlet otoritesinde tek yasa Medeni Kanun olmasına rağmen Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde medeni kanun ile çelişen dini ve geleneksel yasalar aile içerisinde uygulanmaya devam etmiştir. Etkin kimliğe, dine, ekonomiye bağlı olarak farklılık gösteren bu yasalar Medeni Kanun ile karmaşık bir hal almıştır. Medeni Kanun'un içerdiği yasalar hali hazırda toplumda uygulanan dini ve geleneksel yasaların önüne geçmekte yetersiz kalmıştır. Özellikle kırsal alanlarda bu yasalar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu durum kadın için daha karmaşık bir hal almıştır. Evlilik, boşanma gibi konularda kadın Medeni Kanun ve geleneksel yasalar arasında kalmıştır. Modern aile sistemi kırsaldaki kadının sorunlarına çözüm olamamıştır. Bölge, eril düşünce çerçevesinde geleneksel yasalar hakimiyetinde kalmıştır. Günümüzde bu durum devam etmekle birlikte özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ataerkil sistem diğer bölgelere oranla daha fazla varlığını sürdürmektedir.

Ataerkilliğin hâkim olduğu bölgede evlilikler; erken yaşta olmaktadır, resmi nikahtan önce dini nikah kıyılmaktadır, görücü usulü yapılan evliliklerde söz önceliği ailelere verilmektedir. Ev içinde; kadına annelik ve eş olma rolü verilerek eşin ve eşin ailesinin her türlü isteğinin yerine getirilmesi, çocuk bakımı, ev içi işler kadının

sorumluluğuna verilmiştir. Kız çocuklarının okutulması; kız çocuklarının eğitimi erkek ile eşit düzeyde olmayıp okuma oranı düşüktür. Bölgede doğurganlık kadının temel görevi olarak görülmekte bu sebep ile erken yaşta evlilikler gerçekleştirilerek çok çocuk sahibi olunmaktadır. Kadına ait mülkiyet ve miras hakları kısıtlanarak baskı ile özellikle mirastan faydalanması engellenmektedir.

Öte yandan kadın aile içi fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmaktadır. Namus, bekaret, şeref, onur kavramları üzerinden kadına şiddet meşru hale getirilmektedir. Kadına yapılan bu cezalandırmada toplum hâkim, erkek ise hükmü uygulayan olarak karşımıza çıkmıştır. Dinin ve Medeni kanunun kadına verdiği boşanma hakkı ataerkil anlayışın hâkim olduğu bu toplumlarda kadın için içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Tüm bu durumlar günümüzde eril anlayışın sürdürülmekte olduğunu göstermektedir. Kadın yalnız başına yaşadığında dahi erkeğe göre hayatını şekillendirmek zorunda bırakılmıştır. Zaman değişse de anlayışın değişmediği gözlemlenmiştir.

Çalışma yürütülürken ataerkilliğin sosyal hayat içerisinde kişiler tarafından farkında olmadan yaşatılıyor olması hikayelerin toplandığı Doğu Anadolu bölgesinde gözlemlenmiştir. Toplumsal kabul olarak yaşadıkları ataerkil anlayış saha araştırmaları esnasında kişilerin aile hayatı yakından incelenerek gözlenmiştir. Günümüz koşullarında eril düzenin devam ettirildiği hikâyeyi anlatan kişilerin bu düzenin birer parçası olduğu görülmüştür. Çalışma hayatında, aile içi söz söylemede, eğitimde, evlilikte eşler arasındaki görev dağılımında, sosyal hayatta bu eşitsizliklerin çeşitli şekilleri ile karşılaşmıştır. Ama araştırmanın asıl bulguları bu sistemin sözlü kültür ürünlerine nasıl yansındıkları ve sistemin devamlılığını nasıl sağladıkları ile ilgilidir.

Kişilerle yapılan mülakatlardan 80'e yakın hikâye toplanmış olup bu hikayelerin benzerlikler göstermesi göz önüne alınarak ve daha işlevsel olacağı düşünüldüğünden içeriklerinden 8 tanesi incelemeye alınmıştır. İncelenen hikayelerdeki ortak temalar belirlenmiş ve toplumsal cinsiyet örüntüleri açısından ortaklaşan temalar incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda sözlü kültür ürünlerinden olan halk hikayelerinin erkek egemen toplum yapısındaki birtakım örüntüleri devam ettirme işlevlerine sahip oldukları hem kadın hem erkek kahramanlar üzerinden toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesine katkı sundukları anlaşılmıştır. Kadınların ev içi rollerde -kamusal

alanın dışında-, çoğunlukla güçsüz, saf ve erkeğin koruması altında betimlendiği hikayelerde erkekler ise güçlü, kahraman ve zeki olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar bu rollere direnen kadın ve erkek figürlere rastlanıyor olsa da bu durum hikayelerde nadiren karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak bu hikayeler kalıplaşmış cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesinde incelenmeye değer kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretiminde etkili olan bu mekanizmalara rağmen kadının toplum içerisindeki konumu her daim mevcuttur. Ataerkil toplumlar, kadınların varlığının bilincinde olup erkek otoritelerini kurmak, erkekleri mutlak güç sahibi olarak kabul ettirmek adına kadını ikincil konuma düşürmeye çalışmışlardır. Gelenekleri, inançları, toplumsal uygulamaları bu amaç etrafında şekillendirmeye çalışmış, amaçlarını bunlarla temellendirmişlerdir. Kadının varlığını silikleştirip kendilerini öne çıkarmaya çalışmışlardır. Kadının varlık problemi uzun zaman zarfına yayılmış olup mücadelesi sürekliliğini korumaktadır. Kadının toplumun her alanında verdiği bu mücadelede öncelikle sorunu iyi analiz etmeli, kaynağını keşfederek bilinçlenmeli, benzer düşüncelere sahip olanlarla birlikte hareket edilmelidir. Kadının varlık probleminin yapay olduğu, mücadelesinin biyolojik cinsiyeti ile değil toplumsal cinsiyet ile olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Agitoğlu, N. (2019). *Kültürel Bağlam Çerçevesinde Sözlü Kültürün Hadislere Etkisi*. The Journal of Turk-İslam World Social Studies, 6(23), 17-28.
- Akbalık, E. (2014). *Halk Hikayelerinde Bir İmaj Olarak Bağ ve Bahçenin Kadın ve Bedeni ile İlişkisi*. Milli Folklor, 26(101), 113-124.
- Altın, K.Y. (2021). *Kadın ve Şeytan: Güney Sibiryasahası Türk Halk Anlatıları Üzerine Bir İnceleme*. Folklor/Edebiyat, 27/106, 129-146.
- ARIK, E. (2023). *Kültürlerarası İletişim Bağlamında Atasözlerinin Evrenselliği Üzerine Bir İnceleme*. Atatürk İletişim Dergisi, (5), 11-24.
- Arıkan, G. (1988). *Kırsal Kesimde Kadın Olmak*. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 5(2), 1-16.
- Arslanoğlu, İ. (2013). *Kültür ve Medeniyet Kavramları*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 1-21.
- Artun, E. *Aşık Hüseyin Araştırmalarına Katkıları Aşık Hüseyin'den Güzellere Hikayeli Türküler*. Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi, 2(3-4), 187-200.
- Aykaç, O. (2021). *Televizyonda Sözlü Kültürün Yeniden-Üretimi: 'Hangimiz Sevmedik' Dizisindeki İcat Edilmiş Atasözleri*. Milli Folklor, 17(132), 150-165.
- Bahadır, S. (2017). *Sözlü Kültür Ortamında Derlenen Mukaddem Ali Destanındaki Tarihi Gerçeklik*. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), 251-274.
- Bars, M.E. *"Türk Anlatı Geleneğinde Anlatıcı Merkezli Değişim/Dönüşüm: Geleneksel Hikayecilerden Medyatik Hikayecilere"*. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 12(25), 1-20.
- Bars, M.E. *Sözlü Gelenekten Elektronik Döneme Bilgelik Dönüşümü: İrkül Ata'dan Şahin Ağa'ya*. Milli Folklor, 30/117, 120-130.
- Bayram, E. (2013). *Kültürlerarası İletişim Bağlamında Atasözlerinin Evrenselliği Üzerine Bir İnceleme*. Atatürk İletişim Dergisi, (5), 11-24.

- Bhasin, K. (2014). *Ataerkil Sistem Erkeklerin Dünyasında Yaşamak*. Çev. Ayşe Coşkun, Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 88.
- Bhasin, K. (2014). *Toplumsal Cinsiyet “Bize Yüklenen Roller”*. Çev. Kader Ay ve Zeycan Sarıhacıoğlu, Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları, İstanbul, 50.
- Birsen Akpınar, Ruhi Ersoy. (2009). *Dede Korkut Metinlerinden Hareketle Sivas’ta Yaşayan Atasözleri, Deyimler, Alkış ve Kargışlar Üzerine Bir Araştırma*. Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi, (18), 103-121.
- Bunsuz, H. (2021). *Sözlü Kültür Geleneğinde İslami Unsurlar*. Selçuk Üniversitesi, 772.
- Can, İ., Büyükbayraktar, Ç. G. (2018). *Erkeklerin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumlar*. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (39), 355-372.
- Çam, A. (2022). Şahseven Türklerinden Bilmece, Mâni ve Ninni Örnekleri. Milli Folklor, 17(135), 213-228.
- Çelik, Y. “*Cennetteki Kadından ‘Evdeki Melek’e; Ataerkil Toplumda İdeal Bir Kadın Yaratmanın/Eğitmenin Şifreleri*”. *Edebiyatta Kadın ve Eğitim*, 123-143.
- Çevik, M. (2014). *Kültürel Değişim, Gelenek ve Türk Halk Hikayeciliği*. 9(12), 113-123.
- Çevik, M. (2016). *Sözlü, Yazılı ve Elektronik Kültür Ortamlarında Bilmecedan Bulmaca ve Bilgi Yarışmasına Dönüşüm*. Folklor/Edebiyat, 22(86), 109-126.
- Çobanoğlu, Ö., ve Çobanoğlu, S. (2015). *Türk Halk Kültüründe Konuşmalık Türler Bağlamında Sözel Nasihatler, Dua ve Beddualar*. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3(7), 1-32.
- Çüçen, A. K. (2005). *Kültür, Uygarlık, Evrensellik ve Çok-Kültürlülük*. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 4, 111-115.
- Dağtaşoğlu, A.E. (2015). *Sözlü Kültür ve Aşık Veysel*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(2), 171-194.
- Demir, A. *Günahkâr Lanetlenmiş Kadından Kutsal kadına*. İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, 25, 85-98.

- Dikici, E. (2016). *Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marksistve Radikal Feminizm Teorileri*. The Journal of Academic Social Science Studies, 43, 523-532.
- Dinç, M. (2020). *Türkülerin Başına Gelenler: Politik-İdeolojik Sebeplerle Değiştirilen Türküler Üzerine*. Folklor/Edebiyat, 26(3), 483-508.
- Doğaner, A., ve Türkeri, Z. (2022). *Günümüzde Halk Hikâyeleri ile Türkülü Aşk Hikayelerinin İcra ve Dokusundaki Değişmeler*. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 6/2, 1049-1063.
- Doğruer, N., Uçar, İ. (2016). *Kazak Türkçesinde Aile Bireyleriyle İlgili Atasözleri Üzerine Bir Çalışma*. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5(1), 2016, 94-107.
- Erbay, H. (2019). *Tarihsel Süreçte Dünyada ve Türk Toplumunda Kadın Algısı ve Hakların Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme*. Ege Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2), 1-25.
- Ersoy, R. (2009). *Sözlü Tarih Folklor İlişkisi Baraklar Örneği Disiplinler Arası Bir*
- Ersöz, A.G. (2010). *Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Roller*. Gazi Türkiyat, 1(6), 167-182.
- Fedakâr, S. (2005). *Özbek Sözlü Destan Geleneğinde Değişim ve Tür Sorunu*. Halk Kültüründe Değişim Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, 216-228.
- Feyizli, Dr. H.T. (2014). *Feyzû'l-Furkan Tefsirli Kur'an-ı Kerim Meali*. Server İletişim, 1. Basım.
- Fidan, S. (2011). *Sözlü Kültür- Sözlü Tarih İlişkisi Bağlamında Niş Türküleri*. Electronic Turkish Studies, 6(4), 139-148.
- Filiz, Ş. (2016). *İnanç ve Sözlü Kültür Bağlamında Dilin Yetersizliği Sorunu*. Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi, 1(1), 21-29.
- Gedik, S. (2019). *Anadolu Sahası Masallarında Çocuksuzluk ve Yılan*. Ege Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2), 35-42.
- Goody, J. (2013). *Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim Okur-Yazarlık, Aile, Kültür ve Devlet Üzerine İncelemeler*. Çev. Osman Bulut, Pinhan Yayıncılık, 376.

- Göçer, A. (2012). *Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine*. *Türk Dili*, 729(1), 50-57.
- Gümüş, T. (2021). *Kültür Aktarımı ve Kadın: Sözlü Anlatı Türleri Üzerinden Bir Değerlendirme*. *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi*, 1(1), 10-17.
- Gürçayır, S. (2008). *Kuşaktan Foruma Geçiş ve Bilgisayar Atasözleri*. *Milli Folklor* 20(79), 71-77.
- Gürhan, N. (2010). *Toplumsal Cinsiyet ve Din*. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 4, 58-80.
- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür*. Remzi Kitabevi, İstanbul, 3. Basım.
- Güvenç, B. (2020). *İnsan ve Kültür*. Boyut Yayınları, İstanbul, 534.
- Hikmet, A. ve Agvan, Ö. (2018). *Bir Anti-masal Örneği Olarak Cam Ayakkabıları Reddeden Vejeteryan Kulkedisi*. *Humanitas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 6(11), 225-238.
- İlkkaracan, P. (2018). *Doğu Anadolu'da Kadın ve Aile*. İstanbul .173-192.
- İlkkaracan, P. ve İlkkaracan, İ. (1998). *Kuldan Yurttaş: Kadınlar Neresinde?*. İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 77-90.
- İmançer, D. (2004). *Türk Sinemasında Suskun Kadın İmgesi*. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 204-211.
- Kairanbayeva, N. ve Shadkam, Z. (2022). *Kazak Sözlü Geleneğinde Hz. Ali Cenknamaları*. *Türk Kültür ve Hacıbektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 101, 169-185.
- Kanca, E. (2020). *Sözlü Kültür ve Yazı Takıntısı*. *Journal of Awareness*, 5(4), 535-546.
- Kara, R. (2019). *Erzincan Folklorunda Hikayeli Türküler*. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 177-210.
- Karaaslan, D. (2016). *Antik Yunanda Kadın Olmak*. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 159-174.
- Karakaya, H. (2018). *Toplumsal Cinsiyet Algısı, Din ve Kadın*. *Journal of Analytic Divinity*, 2(2), 36-62.

- Karakuş, N. (2019). *Türk ve Alman Masallarında Yer Alan İletilerin Kişisel Gelişime Katkı Sağlayıcılık Yönünden Karşılaştırılması*. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 8(3), 1666-1686.
- Karapınar, Z.M. (2022). *Feminist Kuramlarda Kadın Kimliği ve Kendilik Feminizmi*. Ankara, Ankara Üniversitesi, 176.
- Karataş, Z. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Manevi Temelli Sosyal Hizmetler Araştırmaları Dergisi, 1(1), 62-79.
- Kargi, B. (2016). “*Yılan Kadın’ Söyleninin Alman ve Türk Yazınındaki Kimi İzdüşümleri*”, Journal of International Social Research, 9(42), 220-229.
- Kaval, M. (2016). *İlahi Dinlerde Kadın’ın Kıymet Problemi*. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 55, 306-324.
- Kaya, M. (2020). *Umrandan Uygarlığa Kültürden İrfana: Cemil MERİÇ*. Türk Dünyası Araştırmaları, 126/246, 397-408.
- Kayabekir, T. (2019). *Mitler, Masallar ve Resimli Kitaplar*. İdil Sanat ve Dil Dergisi, 61, 1083-1090.
- Keskin, A. (2012). *Oğuz Kağan Destan Metninde Kahramanın Takdimi*. Milli Folklor 24(96).
- Korkmaz, R. (2008). *Aytmatov Anlatılarında Ritmin Büyülü Gücü; Türküler*. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 26, 41-48.
- Mardin, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.
- Mete, F. (2023). *Sözlü Kültür Belleğinde Antep Savunmasının Türkülere Yansıması*. Milli Folklor, 18(137), 214-226.
- Oğuz, E.S. (2011). *Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı*. Edebiyat Fakültesi Dergisi, 28(2), 123-139.
- Ong W.J. (2018). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojileşmesi*. Çev. Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yayınları, İstanbul, 230.
- Ökten, Ş. (2009). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin*

Toplumsal Cinsiyet Düzeni. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(8) 303-312.

Özdemir, H. (2019). **Toplumsal Cinsiyet Perspektifinde Erkeklik ve Kadınlık Algısı: Bir Alan Araştırması.** Asya Studies, 4(10), 90-107.

Özünel, E.Ö. (2006). **Masal Mekânında Kadın Olmak: Masallarda Toplumsal Cinsiyet ve Mekan İlişkisi.** Geleneksel Yayıncılık, Ankara, 152.

R. Aslıhan Aksoy Sheridan. (2008). **Köroğlu, Karacaoğlu ve Pir Sultan Abdal Şiirine Birincil Sözlü Kültür Bağlamında Bakmak: Tarihsel Kişiler mi Sözlü Kültür Tipler mi?.** Milli Folklor, 20, 50-58.

Saraç, S., (2013). **Toplumsal Cinsiyet. Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları,** Lerzan Gültekin vd. Ankara, Atılım Üniversitesi Yayınları, 27-34.

Sezer, M. Ö. (2012). **Masallar ve Toplumsal Cinsiyet.** İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 3. Basım, 399.

Sultana, A., Altay, Trc. S. (2019). **Ataerkillik ve Kadının İkincilliği; Kuramsal Bir Analiz.** Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 11/1, 417-427.

Şahin, O. ve Çağrı, S. (2020). **Masal Anlatıcılarına Göre Masal Anlatıcılarında Olması Gereken Özellikler.** İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2), 707-723.

Şen, S. (2008). **Anadolu Masallarında Kadının Yeri.** s.1-162.

TDK, 'kültür',2024, <https://sozluk.gov.tr/> (10 Ocak 2024)

TDK," Sözlü Kültür", <https://sozluk.gov.tr/> (23 Haziran 2023)

Tekin, B. "**Toplumsal Cinsiyette Masalların Etkisi**", 1-10.

Tokyürek, H. (2016). **Eski Uygur Budist Metinlerinde Şeytan, Yılan, Kadın İlişkisi.** Journal of Turkology, 26(1), 301-310.

Tokyürek, H. (2016). **Eski Uygur Budist Metinlerinde Şeytan, Yılan, Kadın İlişkisi.** Journal of Turkology, 26(1), 301-310.

Töret, A.B. (2018). **Bilmecelerin Oluşumu ve Aktarımında Yeni Bir Ortam: Bilmece Siteleri.** Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 11(23), 32-49.

- Tunç, İ. (2020). *Sözlü Kültürün Dinsel Kaynaklardaki Yansımaları*. Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, Bartın 1(3), 39-56.
- Tuzcu, G. (2019). *Günümüzde Masal Anlatıcıları ve Yeni Masalların Üretilmemesi Sorunu*. Gazi Türkiyat, 24, 199-207.
- TÜİK, Doğum İstatistikleri, 2022, <https://data.tuik.gov.tr/>, Erişim (18 Nisan 2024).
- Türkyılmaz, D. (2009). *Masal Bilmece İlişkisi Bağlamında Türk Masallarında Bilmece Unsurları*. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, 10(10), 155-160.
- Türkyılmaz, D. (2009). *Ortak Sır Kalıplarımız: Türk Dünyası Bilmeceleri Üzerine*. Milli Folklor, 21(81), 40-53.
- Uludağ E. ve Kara, R. (2023). *Halk Hikayelerinde Erzincan*. Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi, 70, 1-14.
- Uysal, M. T., Eren, G. T., & Şimşek, E. (2019). *Toplumsalın doğallaştırılması: Erken evliliklerde toplumsal cinsiyet algısı*. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(47), 196-220.
- Uysal, M.T., Gizem, T.A.N., & Şimşek, E. (2019). *Toplumsalın Doğallaştırılması: Erken Evliliklerde Toplumsal Cinsiyet Algısı*. Stü Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(47), 196-220.
- Uysal, Y. (2022). *Grimm ve Türk Masallarındaki Benzer Anlatılar Hakkında Bir İnceleme*. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 7, 80-90.
- Uzundağ, M.S. (2021). *Din ve Sözlü Kültür Bağlamında Atasözlerin Hadislerdeki İzdüşümü*. Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 24, 35-42.
- Vural, F.G. (2011). *Türk Kültürünün Aynası: Türküler*. Fine Arts, 6(3), 397-411. *Yaklaşım Denemesi*. Akçağ Yayınları, Ankara, 1. Basım, 251.
- Yıldırım, D. *Sözlü Kültür ve Folklor Üzerine Düşünceler*. 16-17.

EKLER:

HİKAYELER/MASALLAR

Ek: 1. Korkak Ali

Bir varmış, bir yokmuş. Korkak Ali adında bir adam varmış. Korkak Ali çok korkak bir adammış. O kadar çok korkarmış ki kapının eşiğinden bile geçemezmiş. Eşi bu durumdan çok rahatsızmış. Çözüm arayıp duruyormuş. Bu huyundan nefret eden karısı acaba ne yapsam da kocamı dışarı çıkarıp kapıyı üzerine kilitlesem diye düşünmüş. Bir gün aklına bir fikir gelmiş. Eskiden bacalar evin tepesindeymiş. Kadın bir sürü kete pişirip birkaç tanesini evin bacasından aşağı atmış. Ketelerden birini de kapı eşiğine bırakmış. Kadın Korkak Ali'ye: Ali, Ali! Kalk bak gökten kete yağıyor herkes topluyor, kalk sende topla demiş. Bakmış ki Ali kalkmıyor bari kapının eşiğindeki al demiş. Ali kapının eşiğine çıkıp keteyi alırken karısı koşup kapıyı üzerine kapatmış. Korkak Ali karısına kendisini içeri alması için yalvarmış, yakarmış.” Beni kurtlara, kuşlara, ayılara yem etme, beni içeri al demiş.” Yalvarmalarına rağmen karısı Korkak Ali'yi eve almamış. Çaresiz durumda kalan Korkak Ali hiç değilse babamın kılıcını kilerden bana getir demiş. Âli korkak olduğu kadar akıllı biriymiş. Kılıcını kuşanmış yollara düşmüş. Saatlerce yürüdükten sonra bir ormana varmış ormanda sığınacak bir yer aramış. Tüm gün yaptığı aramaların sonucunda ormanda bir sığınak bulmuş. Sığınak mağaranın içerisinde bir evmiş. Ev dayalı döşeliymiş. Ali eve girmeden önce kılıcını avladığı tavşanın kanına bulayıp evin bir köşesine bırakmış. Korkak Ali çok yorulduğundan baş köşeye geçip kurulmuş, uyumaya başlamış. Akşam olunca içeriye üç tane dev girmiş. Korkak Ali'yi karşılarında gören devler “sen de kimsin?” diye haykırmışlar. Devleri karşısında gören Korkak Ali korkusunu belli etmeden kendinden emin bir şekilde ayağa kalkmış biraz da kızarak beni tanımıyor musun? Ben Pehlivan Ali demiş. Dev kana bulanmış kılıcı görünce hemen toparlanmış, tabi tanıdım ben seni de bilirim babanı da bilirim demiş. Devler kendi aralarında fısıldaştıktan sonra Ali'ye dönüp “Pehlivan Ali biz kardeşiz. Gel sende bizim dördüncü kardeşimiz ol. Birlikte burada yaşayalım demişler. Korkak Ali teklifi çok istekli olmayan bir eda ile kabul etmiş. Devler bu mağarada yaşar yapılacak işleri sıra ile yaparlarmış ama Ali'yi bu sıradan muaf tutmak istemişlerse de Ali: “Hayır bende size yardım edeceğim, demiş. Devleri kandırmayı başaran Korkak Ali ekmek elden su

gölden yaşamaya başlamış. Tüm devler sırasıyla odun kesip su taşıyorlarmış. Sıra korkak Ali'ye geldiğinde Korkak Ali odun halatını yüklenmiş ormana doğru gitmiş. Saatler geçmesine rağmen Korkak Ali dönmeyince devlerden biri Ali'nin ardından gitmiş bir de ne görsün Ali halata tüm ormanı dolamaya çalışıyormuş. Devi görür görmez bağırmaya başlamış: "Nedir her gün her gün yaptığınız bu iş, ben tüm ormanı bir kere de kaldıracam." demiş. Bunu duyan dev telaşa kapılmış. "Ali kardeş kışın ortasında odunsuz mu bırakacaksın bizi? Aman Pehlivan Ali yapma ne olur! Biz azar azar kesiyoruz kökünden toplarsan bir daha odunu nerden buluruz?" Sen taşıma biz halimizden memnunuz biz taşırız" demişler. Ali'nin planı işe yaramıştır. Ertesi gün su taşıma görevi Ali'deymiş. Ali "sıra benim suya ben gidicim" demiş. Almış kocaman su tulumunu sürükleye sürükleye nehre doğru gitmiş. Ali bakmış ki bu suyu taşıyamayacağını biliyormuş. Hemen su tulumunu üfleyip şişirmiş. Omzuna attığı gibi eve doğru gitmiş. Uzaktan Ali'yi gören devler Ali'nin hiç zorlanmadan su tulumunu taşıdığını hayretler içerisinde izlemişler. Ali devlerin onu izlediğinden emin olunca su tulumunu kafasına dikip havasını yavaş yavaş serbest bırakıp su içer gibi yapmış. Başlamış bağırmaya: "Bu bana verdiğiniz de nedir daha beni doyurmuyor bununla su mu taşınır?" diye devlere kızmaya başlamış. Devler endişe ile: "Aman Pehlivan Ali sen gölü mü kurutacaksın? Bırak sen yorulma biz suyu taşırız." demişler. Böylece Ali su taşıma görevinden de kurtulmuş. Gece olunca devler Ali'nin uyuduğunu düşünerek kendi aralarında konuşmaya başlamışlar. Tabi devlerin sesi yüksek çıktığından Ali devlerin konuşmalarını rahatlıkla duyuyormuş. Devler kendi aralarında bu işe bir çözüm bulmaları gerektiğini bir gün Pehlivan Ali'nin sinirlenip hepsinin kafasını keseceğini söylemişler. Ormanı bir seferde taşıyan, bizim zorlanarak taşıdığımız su tulumunu bir yastık gibi omzunda taşıyan adamın kendilerini tek seferde öldürebileceğini bu durumdan kurtulmak için tek çarenin Ali'yi tuzağa düşürüp öldürmek olduğunu söylemişler. Pehlivan Ali'yi ancak tuzak kurarak öldürebileceklerini söyleyerek bir plan yapmışlar. Ali uyurken Ali'yi baltalarla paramparça yapıp öldüreceklermiş. Ertesi gece planlarını uygulamak için beklemişler. Ali devler görmeden yatağını odunlarla doldurmuş. Gece karanlığında devler Ali'nin yatakta uyuduğunu zannederek baltalarla odunları paramparça etmişler ve hava aydınlanıncaya kadar uyumaya gitmişler. Ali devler uyuduktan sonra gizlendiği yerden çıkmış. Yatağındaki kırılmış odunları temizleyip hiçbir şey olmamış gibi yatağına girmiş. Sabah olduğunda devler bir de ne

görsünler Ali esneyerek uyanmış. Devler sabah olup da Ali'yi karşılarında görünce ne yapacaklarını bilememişler. Ali: “Kardeşlerim dün pireler beni uyutmadı tüm gece her yerimi ısıtıp durdu demiş. “Şaşkınlıktan dili tutulan devler kendilerini toplayıp küçük deve kızmışlar. Sen Ali kardeşimizin yatağını yanlış yere kurmuşsun bak uyuyamamış demişler. Devler bu durum karşısında ne yapacaklarını şaşırılmışlar. Yine bir araya gelip yeni bir çözüm bulmaya çalışmışlar. Birbirlerinden ayrılacaklarını söyleyip Ali gittikten sonra yine bir araya gelmeyi kararlaştırmışlar. Korkak Ali yine onları gizlice dinliyormuş. Devler Ali'ye gidip birbirimizden artık ayrılalım tüm hazinemizi dörde bölelim demişler. Büyük bir parçasını Ali'ye vermişler. Devlerden biri Ali'yi omzuna almış diğer omzuna ise Ali'ye düşen altınları alıp Ali'yi evine götürmek için yola koyulmuş. Bir süre sonra dev “Pehlivan Ali hani sen hiç ağır değilsin. Nasıl bir pehlivansın? demiş. Ali “Ben ağırlığımı vermiyorum yoksa beni taşıyamazsın” demiş. Dev merak etmiş. “Lütfen ağırlığını ver.” demiş. Bu ısrar üzerine korkak Ali cebinden bir çuvaldız çıkarmış ve devin omzuna batırmış. Dev acı ile bağırarak. Korkak Ali:” Ne oldu, niye bağırıyorsun bu ağırlık daha bir serçe parmağımın ağırlığıydı.” demiş. Dev söylediğine pişman olmuş ve yola devam etmişler. Korkak Ali'nin bulunduğu köye varmak üzerelermiş bunu gören korkak Ali devin tüm yalanlarını öğreneceğinden korkmuş. Köyün girişinde deve kendisini bırakmasını ve gitmesini söylemiş. O köyde bir tilki yaşarmış tilki Korkak Ali'yi sürekli korkutur bununla eğlenirmiş. Dev dönerken tilki ile karşı karşıya gelmiş. Kısa bir sohbetten sonra Korkak Ali'nin devi kandırdığını öğrenmiş, deve gerçeği anlatmış fakat dev hala çok korkuyor tilkiye inanmıyormuş. Tilki deve bir teklifte bulunmuş. “O halde benimle gel Korkak Ali nasıl korkutacağımı gör” demiş. Dev hala çok korkuyormuş.” Bir şartla gelirim sen beni bırakır kaçarsın. Ama ayaklarımızı birbirine bağlarsak kaçamazsın. Beni pehlivan Ali'den sen koruyacaksın. “ demiş. Tilki bunu kabul etmiş. Korkak Ali'nin evine varmışlar tilki kapıyı çalmış. Pencereden tilkiyi ve devi gören Korkak Ali bağırarak başlamış Çabuk kılıcımı getir hatun demiş. Ali'nin bağırımlarını duyan dev tilkiyi unutup kaçmaya başlamış tilkinin tüm yalvarmalarını yakarmalarını dev duymamış. Devin hızına yetişemeyen zavallı tilki paramparça olmuş Ali de karısıyla beraber altınlarıyla mutlu mesut yaşamış.

Ek: 2. Biblican Hatun

Bir varmış bir yokmuş yedi oğul sahibi bir kadın varmış. Hiç kızı olmayan bu kadın hamileymiş. Kadının oğulları hep bir kız kardeşlerinin olmasını istiyorlarmış. Annelerinin doğum yapacağını anladıklarında annelerinin yanına gelip eğer kız doğurmuşsa kapıya eğirmeç asmasını, erkek doğurmuş ise yay asmasını istemişler. Eğer kız çocuğu olursa eve gelecekler erkek çocuğu olursa küsüp bir daha eve gelmeyeceklermiş. Kadını evde bırakıp avlanmaya gitmişler. Kadın bir süre sonra doğum yapar, bir kızı olur. Çok sevinen kadın yanlışlıkla kapıya eğirmeç yerine yay asar.

Erkek çocuklar avdan dönüp de kapıda yayı görünce annelerinin yine bir erkek çocuk doğurduğunu zannedip küserler ve bilinmez diyarlara doğru giderler. Anneleri yaptığı hatanın farkına varır ama çok geç olmuştur. Kızına Biblican adını verir. Biblican büyür sokaklarda kız arkadaşlarıyla oyunlar oynar. Oyunlarında birbiriyle şakalaşırken herkes övünçle kendi ağabeylerinin adını söyler. Biblican ise ağabeyi olduğunu bilmediği için büyüttüğü buzağının adını utanarak söyler. Kızlar Biblican' la dalga geçerler. Senin yedi abin var senin yüzünden gurbete gittiler sen de burada utanmadan buzağının adını söylüyorsun derler. Bunun üzerine Biblican annesine gider ve durumu anlatmasını ister. Annesi tek tek olayları anlatır. Biblican ağlamaya başlar. Annesine ne olursa olsun gidip abilerini bulup getireceğini söyler. Annesi Biblican'ı vazgeçirmek için elinden ne gelirse yapar: kızar, yalvarır, dil döker... Ne yaparsa yapsın Biblican'ın vazgeçmeyeceğini anlar ve ona yardım edeceğini söyler. Çamurdan bir eşek yapar ama asla ona 'dur' diye seslenmemesi gerektiğini söyler. Biblican eşiği ile dere tepe düz gider uzunca bir zaman sonra unutarak eşiğe "dur" der. Eşek oracıkta toza toprağa karışır. Biblican yaptığı hatayı anlar fakat artık çok geçtir. Etrafına bakınmaya başlar. Bakar ki uzakta bir mağara var. Hemen tırmanır mağaraya ulaşır. Bir de bakar ki mağaradaki tüm eşyalardan yedi tane var. Bunlar benim abilerim diye sevinmeye başlar. Gerçekten de abilerini bulmuştur. Ve başlar mağarayı temizlemeye yemekler yapmaya evi çekip çevirmeye. Erkek kardeşlerinin geleceğini anladığı vakitte ise hemen saklanır. Kardeşler mağaraya girdiklerinde gözlerine inanamazlar. Her yer derli toplu tertemizdir ve mis gibi yemek kokuları vardır. Bu duruma anlam veremezler ve birkaç gün bu şekilde geçer. En küçük erkek kardeş bu böyle olmaz bu işin sırrını öğrenmem gerek deyip ava gitmez ve mağarada saklanıp olcakları bekler. Bir süre sonra bir de ne

görsün güzel bir kız mağarada belirir ve evi çekip çevirmeye süpürmeye yemek yapmaya başlamıştır. Bir süre bu durumu izledikten sonra kızın karşısına çıkar. Söyler: “Sen kimsin?”. Biblican durumu onlara da anlatır ve birlikte yaşamaya karar verirler.

Artık ev işlerini Biblican yapar kardeşleri ise ava gider avlanırlar. Günler bu şekilde sürüp giderken bir gün erkek kardeşleri Biblican’ a hediye boncuk getirirler. Biblican sabah olduğunda boncuklarını alır ve onlarla oyalanır. Zamanın nasıl geçtiğini bilmeyen Biblican bir de bakar ki neredeyse akşam olacak ama kendisi daha ne ev işi yapmıştır ne de yemek. Ateş ise çoktan sönmüştür. Biblican endişe ile ateş alabileceği bir yere bakar ama etrafta ne komşu vardır ne de yoldan geçen birileri. Biblican iyice telaş eder ve dışarı çıkıp ateş aramaya karar verir. Uzunca bir süre yürüdükten sonra karşısına ev çıkar. Bu ev deve ait çok büyük bir evdir. Bahçede bulgur kaynatılan deve yaklaşan Biblican devden ateş ister. Dev hem ateş verir hem de bulgur verir. Devden korkan Biblican telaş içinde koşarak eve gelir. Yolda ise bulguru dökerek gelmiştir. Hızlıca yemeği pişirir, evi temizler abilerini bekler. Ertesi gün ise bir bakar ki dev kapıya gelmiştir. Kapıyı çalar ama Biblican kapıyı açmaz. Dev: “Parmağını uzat der parmağını emicem”. Biblican çaresiz parmağını uzatır dev Biblican’ ın kanını uzunca bir süre emer. Biblican halsiz yere yığılınca dev gider. Her gün kapıya gelen dev Biblican’ın kanını emmeye devam eder. Günden güne zayıflayan Biblican’ ın bu durumu kardeşlerinin dikkatini çeker. Biblican’ a sormalarına rağmen hiçbir şey öğrenemezler. Küçük erkek kardeş bu durumu öğrenmek için yine ava gitmez ve mağarada saklanır. Bir süre sonra gelen kırmızı dev Biblican’ dan parmağını uzatmasını ister ve emmeye başlar. Biblican iyice halsiz düştükten sonra dev bırakır gider. Bu durumu gören erkek kardeş her şeyi anlar ve deve tuzak kurmaya karar verir. Tüm gece uyumaz kapının eşiğine bir çukur kazar, üzerini örter. Kız kardeşine dev geldiğinde kapıyı açmasını söyler. Sabah olduğunda dev kapıya gelir ve kapıyı açmasını söyler. Biblican kapıyı açar ve dev çukura düşer. Küçük erkek kardeş devı öldürür ve ateş verir. Küllerini bir testiye koyar Biblican’a verir. Biblican’ dan külleri nehre dökmesini ister. Meğer Biblican’ın külleri taşıdığı testi kırıktır. Biblican yolda giderken küller yola saçılıp durmuş. Küller döküldüğü yerde yemyeşil kekik yeşertmiş. Dönüş yolunda Biblican bu kekikleri görmüş ve yemeğe katmak için toplamış. Eve dönen Biblican kekik ile yemek pişirmiş avdan dönen kardeşlerine yedirmiş. Yemeği yiyen erkek

kardeşler birer koça dönüşmüşler. Erkek kardeşlerini bu halde gören Biblican ne yapacağını bilememiş. Kardeşlerine bakmaya sabah otlatıp akşam eve getirmeye başlamış. Bir gün yine kardeşlerini otlatmaya götüren Biblican'ın karşısına yaşlı bir adam çıkmış. Adam Biblican'a neden ağladığını sormuş. Biblican her şeyi bu yaşlı adama anlatmış. Adam Biblican' a eğer benimle evlenirsen ben kardeşlerini bu durumdan kurtarırım demiş. Ama ben büyüyü bozarken burada olmamalısın. Yedi dağın ardına git ki kardeşlerinin çılgınlıklarını duyma. Eğer duyar da gelirsen büyüyü bozamam demiş. Çaresiz adamın teklifini kabul eden Biblican yedi dağın arkasına gidip kulaklarını kapatmış. Altı kardeşin büyüsünü bozan yaşlı adam küçük kardeşi de kurtarıken Biblican' a çılgınlıkları ulaşmış bu çılgınlara dayanamayan Biblican koşarak kardeşinin yanına gelmiş ve büyü yarıda kalmış. Küçük erkek kardeşin yarısı insan yarısı koç olarak kalmış. Yaşlı adam Biblican' a sözünde durup durmayacağını sormuş. Biblican küçük erkek kardeşini de kendisi ile birlikte getirmek koşuluyla sözünü yerine getireceğini söylemiş. Yaşlı adam bunu kabul etmiş. Diğer kardeşleri ile vedalaşan Biblican küçük erkek kardeşini yanına alarak yaşlı adam ile birlikte gitmiş. Yaşlı adamın evini derleyip düzenlemiş ve günlerini bu şekilde geçirmiş. Biblican bir süre sonra hamile kalmış. Evin cariyeleri için için Biblican' ı kıskanıyorlarmış. Biblican kuyudan su çekerken cariyeler Biblican' ı itip kuyuya atmışlar. Yaşlı adam akşam eve geldiğinde Biblican' ı görememiş. Biblican' ın kaçtığını düşünmüş. Kuyudaki Biblican doğurmuş, Hasan ve Hüseyin adını verdiği ikiz oğlu olmuş. Biblican' ın erkek kardeşi her şeye şahit olmuş ve her gün kuyunun başına gelerek sürekli ağlamış. Cariyeler bu koçun kendi başlarına iş açacaklarını düşünerek koçu kesip ondan kurtulmak istemişler. Bunu duyan küçük erkek kardeş kuyunun başına gelerek:

“Kuyudaki Biblican

Hasan Hüseyin'in annesi Biblican

Bıçağı bilerler

Kardeşini keserler” der.

Yaşlı adam koçu görür ve kuyunun başına gelir merak eder. Kuyuya seslenir ve bakar ki Biblican kuyudan sesleniyor. Hemen kuyuya ip sarkıtır ve Biblican' ı kuyudan çıkarır. Oğullarını da görünce sevinçten ne yapacağını bilemez. Cariyeleri kovan yaşlı adam karısını ve çocuklarını alır mutlu mesut yaşarlar.

Ek: 3. Söylemez Hatun

Bir varmış bir yokmuş. Üç arkadaş varmış. Bu üç arkadaş gurbete çalışmaya gitmek için yola koyulmuş. Bunlardan biri imam, diğeri terzi, üçüncüsü ise marangozmuş. Bir ormana varmışlar fakat karanlık çökmüş. Bir sığınak bulup girmişler. Nöbetleşe yatmaya karar vermişler. İlk nöbeti marangoz almış. Marangoz bir süre nöbet tuttuktan sonra uyuklamaya başlamış. Bu işin böyle gitmeyeceğini anlayınca bir şey ile uğraşmam lazım diye düşünmüş yoksa uyurum, demiş. Etraftaki ağaçlara bakmış güzelce bir odun parçası bulmuş. Bu odun parçasını yontmaya başlamış. Güzel bir kadın heykeli oymuş. Sıra ikinci arkadaşta, terziye gelmiş. Terzi bir süre nöbet tuttuktan sonra heykeli fark etmiş. Heykeli gerçek bir kadın zannetmiş. Seslenmiş ama hiçbir yanıt alamamış. Gidip dokunduğunda ise cansız bir heykel olduğunu görmüş. Terzi kendi kendine düşünmüş. Marangoz birkaç saatte kendi sanatını icra etmiş o kadar gerçekçi bir heykel yapmış ki onu gerçek sandım, demiş. En iyisi ben de kendi sanatımı icra edeyim demiş. Yanında getirdiği kumaşları ustalığını konuşturarak daha önce görülmemiş güzellikte kadın elbiseleri dikmiş. Bir süre sonra sıra üçüncü arkadaş olan imama gelmiş. İmam nöbete koyulmuş. Bir süre sonra karanlığın içinden bir kadın gölgesi görmüş. Seslenmiş fakat hiçbir cevap alamamış. Yanına varmış dokunmuş bir de ne görsün cansız bir heykel. Heykel o kadar güzel yontulmuş ki gerçek bir kadına benziyor. Üzerindeki elbiselere baktığındaysa daha önce benzerini hiçbir yerde görmemiş. Bunun üzerine ne yapacağını şaşırarak ellerini açmış Allah' a dua etmiş. Rabbim arkadaşlarım kendi sanatlarını en güzel şekilde icra ettiler. Şimdi ben ne yapacağımı bilmiyorum. Ne olur bu heykele can ver ki arkadaşlarıma karşı mahcup olmayayım demiş tüm gece bu duayı etmiş. Sabah kalktıklarında bir de ne görsünler kadın kanlı canlı karşılarında duruyor. Üç arkadaşın şaşkınlığı geçtiğinde hepsi aynı anda kadının kendi hakları olduğunu iddia etmişler. Yoldan geçen biri bunları hararetle tartışırken görmüş. Bu hallerini onlara sormuş. Neden kavga ediyorsunuz bu şekilde neyi paylaşıyorsunuz, demiş. Bu üç arkadaşta olup biteni anlatmış. Bunun üzerine yoldan geçen adam, ülkenin padişahına birlikte gidelim durumunuzu anlatalım size bir çözüm yolu bulsun demiş. Üç arkadaş öne katarak sarayın yolunu tutmuş. Saraya vardıklarında padişahın huzuruna çıkmışlar ve yoldan geçen adam olanları bir bir padişaha ve padişah meclisindekilere anlatmış. Üç arkadaşın sırayla marangozun kadına şekil verdiğini, terzinin kadına eşsiz elbiseler diktiğini, imamın ise dua ederek ruh

verdiğini söylemiş. Sonrasında ise kadını paylaşamadıklarını, kimin hakkı olduğunu sormuş. Padişah ve huzurundakiler düşünmüş taşınmışlar, tartışıp durmuşlar. Kimi kadının marangozun hakkı olduğunu, kimi kadının terzinin hakkı olduğunu, kimi ise imamın olduğunu söylemiş. Tartışmaları o kadar şiddetli hale gelmiş ki sopalarla birbirlerine girmişler. Neredeyse birbirlerini öldüreceklermiş.

Üç arkadaş ve yoldan geçen yolcunun, huzuruna vardıkları padişahın da güzeller güzeli bir kızı varmış, adı Söylemez Hanım'mış. Bu kız hiç kimseyle konuşmazmış. Babası kim kızımı konuşturursa kızımı ona vereceğim dermiş. Yolcu bunu biliyormuş. Olayı anlattıktan sonra bir kenardan olanları izliyormuş. Söylemez Hanım durumun gittikçe kötüleşmesi üzerine dayanamayıp ortaya çıkmış. Niye kavgı ediyorsunuz? Olay gayet basit. Marangoz tahtayı yontmuş ücretini verirsiniz terzi elbise dikmiş onunda ücretini verirsiniz imam ise kadına ruh verilmesini sağlamış kadın imamın hakkı demiş. Böylece kadını imama vermişler. Bir kenardan olanları izleyen yolcu ise gülererek Söylemez Hanım'ın yanına gelmiş: "Kadın imamın sen de benimsin. Seni ben konuşturdum." demiş.

Ek: 4. Tembel Ahmet

Bir varmış bir yokmuş. Yaşlı bir kadın ve oğlu varmış. Kadının oğlunun adı Ahmet'miş. Ahmet o kadar tembelmiş ki kendi yemeğini dahi yemezmiş. Sürekli sırt üstü yatar yaşlı annesinin kendisini yedirmesini beklermiş. Annesi Ahmet'in her ihtiyacını kendisi karşılarmış. Asla Ahmet'e bir iş yaptırmazmış. Ahmet'in ülkesinin bir de padişahı varmış. Padişah vezirinden memnun değilmış ve vezirinden kurtulmak istiyormuş. Bir gün padişah meclisini toplamış bir tartışma başlatmışlar. Padişah vezirine, sana üç sorum olacak demiş. "Dünyada en güçlü nedir? Dünyada en tatlı şey nedir? Evi kadın mı kurar erkek mi?" Padişah sorularını sorduktan sonra eğer bilmezse kellesini koparacağını da söylemiş. Bunun üzerine ne yapacağını bilemeyen vezir düşünceli bir şekilde ortalıkta gezinmeye başlamış. Sarayın penceresinden veziri padişahın kızı görmüş, merak etmiş. Vezire seslenerek: "Hayrola nedir seni bu kadar düşündüren diye sormuş." Vezir Padişahın kızına dönerek: "Baban başımı vurduracak. Ben düşünmeyeyim de kim düşünsün demiş." Şaşkınlığını saklayamayan padişahın kızı bunun nedenini sormuş. Vezir: "Baban bana üç soru sordu cevabını bulamazsam başımı kesecek. Ben ise bu soruların bir tanesinin bile cevabını bilmiyorum. Öldüm de

ağlayanım yok.” demiş. Padişahın kızı vezire bu soruların ne olduğunu sormuş. Vezir soruları padişahın kızına söyleyince padişahın kızı bu soruların cevabını bildiğini cevabını ona söyleyeceğini ama ne olursa olsun bunu kendisinden öğrendiğini söylememesini istemiş. Vezir sevinçle kabul etmiş. Padişahın kızı ilk sorunun cevabı olarak dünyada en güçlü olan şey dört yaşındaki attır. Dünyada en tatlı şey ise karı-kocalıktır. Evi erkek mi kurar kadın mı sorusunun cevabı ise evi kadın kurar. Erkek kurmaz. Tekrardan vezire hatırlatır sakın benim adımla verme der. Padişahın kızına tekrardan söz veren vezir bir hafta sonra kurulan padişah divanına çıkar. Padişah vezire soruların cevabını bulup bulmadığını sorar. Vezir böbürlenerek bulduğunu söyler. Padişah başlar soruları tek tek sormaya.

“Dünyada en güçlü nedir?”

- Dünyada en güçlü olan şey dört yaşındaki attır der. Padişah: “Doğru bildin” der.

“Dünyada en tatlı şey nedir?”

- Dünyada en tatlı şey ise karı-kocalıktır. Padişah: “Doğru bildin” der.

“Evi kadın mı kurar erkek mi?”

- Evi kadın kurar. Erkek kurmaz. Padişah “bak burada yanıldın” der.

Padişah vezire: “Bak vezir bunlar senin sözlerin değil belli ki biri sana söylemiş. Sen bulmadın bu cevapları bu cevaplar senin değil. Çabuk kim olduğunu söyle yoksa senin başını keserim, demiş.” Vezir uzun bir süre dirense de padişaha gerçeği söylemek zorunda kalmış. Kızının bu sorulara cevap verdiğini öğrenen padişah kızını çağırtmış. Kızına:

Padişah kızına: “Söyle bakalım en güçlü şeyin dört yaşındaki at olduğunu nerden bildin” der.

Padişahın kızı:

“Bir gün saray duvarları sallanmaya başladı. Çok korktum dışarı çıktığımda dört yaşındaki bir atın ayak sesi olduğunu gördüm. Anladım ki en güçlü olan şey bu attır. Duvarları dahi sarsacak gücü var.”

Padişah: “Peki sen bekarsın evliliği bilmezsin, peki evliliğin en tatlı şey olduğunu nerden biliyorsun” der.

Padişahın kızı: “Ben küçükken annem ve siz ile şakalaşırken ben ağlamaya başladım evladınız olmama rağmen ikinizde beni duymadınız. Ben anladım ki karı-kocalık her şeyden daha tatlıdır.”

Padişah kızına peki son soruyu nerden biliyorsun der. Padişahın kızı:

“Erkek ev kurmaktan ne anlar. Evin içi kadına aittir. Erkek isterse nehirleri eve taşınsın. Kadın onu korumazsa nehir bile kurur” der. Padişah bu cevabı kabul etmese de kızına vezire yardımcı olduğundan dolayı öfkelenmiştir. Ben veziri öldürmek için bahane aradığım için bu soruları sordum. Sen ise bu cevapları vezire verdin der ve kızını cezalandırmak ister.

Yanına iki adam çağırır. “Gidin bu ülkenin en tembel adamını bulun getirin” der. Adamlar kısa sürede ülkenin en tembel adamını bulurlar. Adam o kadar tembeldir ki bir adım dahi atmaz. Adamlar mecburen tembel adamın yaşlı annesini alıp padişahın huzuruna çıkarırlar. Hiçbir şeyden haberi olmayan yaşlı kadın endişeli bir şekilde padişaha kendisinden ne istediğini sorar. Padişah:

“Ben senin oğluna kızımı veriyorum. Al götür oğlunla nikahlarını kıy. Birlikte yaşayın der.”

Yaşlı kadın telaşlanarak:

“Aman padişahım ben oğluma zor bakıyorum. Senin kızın zenginliğe bolluğa alışmış. Pamuklar içerisinde büyümüş. Ben senin kızına nasıl yeteyim” demiş.

Padişah hiddetlenerek:

“Ben kızımı öldüremiyorum. Benim sözüme karşılık vezire yardım etti madem, cezasını çekecek. Madem ki evi kadın kurar buyursun da kursun. Eğer itiraz edecek olursan senin de kafanı koparırım” der. Yaşlı kadın çaresiz bir şekilde padişahın kızını da alır evine gider. Padişahın kızı bakar ki Tembel Ahmet bir köşede öylece yatmaktadır. Yaşlı kadına dönerek:

“Teyze gel gidip odun toplayalım. Ocağımızı yakıp yemek pişirelim” der. Birlikte odun toplamaya giderler. Odunlarını toplarlar. Padişahın kızı bir deste yaş ağaç dalı da toplar yanına alır. Eve gelirler, yemek pişirirler. Yaşlı kadın yemeğe oturmadan Tembel Ahmet’in yemeğini hazırlar. Ahmet’e yedirecekken padişahın kızı topladığı yaş odun ile Ahmet’e tüm kuvveti ile vurur. Ahmet sopanın acısı ile bağırıp kıvranmaya başlar.

Yaşlı kadın neye uğradığını şaşırır müdahale etmeye çalışsa da padişahın kızı yaşlı kadına da bir sopa atar. Yaşlı kadın padişahın kızının korkusundan artık sesini çıkaramaz. Padişahın kızı Ahmet'e yemek yemek istiyorsa kalkıp kendisinin yemeğini alması gerektiğini söyler. Her seferinde Ahmet'in yemeğini biraz uzak bir köşeye koyar. Ahmet'in uzanarak almasını sağlar. Zamanla tembel Ahmet doğrulur, kendi yemeğini alıp yemeğe başlar gün geçtikçe daha çok hareket eder. Tamamıyla ayağa kalktığı anda ise padişahın kızı Ahmet'e pazarda satması için örgü örür, nakışlar yapar verir. Ahmet'e bu örgüleri nasıl ve ne kadara satması gerektiğini de iyice tembih eder. Pazara giden Ahmet, padişahın kızının dediğini yapar örgüleri satmaya çalışır. Oradan geçen bir tüccar Ahmet'in elindeki örgüleri görünce dikkatini çeker. Örgüler daha önce görmediği güzellikte örülmüştür. Tüccar Ahmet'in ürünlerini bolca para vererek alır. Bir sonraki hafta yine Ahmet'i arar bulur, ürünlerini alır. Ahmet'in kazandığı paraları padişahın kızı Ahmet'ten alır biriktirir. Ahmet sürekli karısının verdiği ürünleri satarak ticareti öğrenir. Ahmet'ten sürekli ürün alan tüccar ise Ahmet'te ortaklık teklif eder. Padişahın kızı biriktiği paraları Ahmet'e vererek bu ortaklığı kabul etmesini ister. Artık büyük bir tüccar olan Tembel Ahmet'i herkes Tüccar Ahmet olarak tanır. Tembel Ahmet'i ise hala herkes evde yatıyor zanneder. Tüccar Ahmet işlerini büyütür. Bolca para kazanır. Padişahın kızı Ahmet'in kazandığı paralar ile babasının sarayının karşısına birebir aynı özellikte bir saray yaptırır. Babasını, veziri ve meclisindeki herkesi yemeğe davet eder. Bu zengin adamı merak eden padişah teklifi hemen kabul eder. Padişah Tüccar Ahmet'in sarayına geldiğinde her şeyin kendi sarayındaki ile aynı olduğunu, kurulan sofranın, yapılan yemeklerin bile kendi yemekleriyle birebir benzer olduğunu görür. Padişah yemeğini yer ve Ahmet'te dönerek eşinin nereli olduğunu sorar. Ahmet bu soruya perdenin arkasındaki eşinin cevap vermesini istediğini söyler. Padişah perdenin ardından kızına: "Kimsin? Nerelisin? Benim sarayımın düzenini nasıl öğrendin de aynısını kurdun?" der.

Padişahın kızı:

"Bu sorularına cevap veririm ama öncelikle sen benim bir soruma cevap vermelisin" der. Bunu kabul eden padişah, sorusunu sormasını ister. Padişahın kızı:

"Bir evi kadın mı kurar, erkek mi? diye sorar. Padişah:

“Erkek kurar” deyince padişahın kızı perdeyi açar kendisini gösterir. Kızını karşısında gören padişahın şaşkınlıktan dili tutulmuştur. Ahmet’e bakar yoksa Tembel Ahmet sen misin? der. Ahmet evet deyince padişah durumu anlar ve kızına dönerek haklısın “Bir evi kadın kurar.” der. Ahmet’i de ülkesine padişah varisi yapar.

Ek: 5. Şahmeran ve Camusab 1

Camusab ormanda gezerken bir delik görür. Deliğin üzerinde ise bir altın vardır. Camusab altını alır ve daha çok altın bulabilmek için deliği kazımaya başlar. Bir süre sonra gerçekten de bir hazine bulur. Hazineler Şahmeran’a aittir ve bu hazineyi koruyan yılanlar vardır. Şahmeran yedi kat yer altında yaşar ve tüm yılanların şahıdır. Bu yılanlar Camusab’ı yakalar ve Şahmeran’a durumu haber verirler. Şahmeran huzuruna çıkarılan Camusab’tan altınlarının hesabını sorar.

Hasan adında bir avcı varmış. İki yılanın birbiriyle mücadelesine şahit olmuştur. Simsiyah bir kara yılan bembeyaz çok güzel bir yılanla yapışmış bırakmıyormuş. Hasan silahını almış ve siyah yılanı doğrultmuş. Tam ateş etmişken kurşun siyah yılanı değil de beyaz yılanın kuyruğuna isabet etmiş.

Beyaz yılan şahmerana gelip olanları anlatır ve Hasan’ı şikâyet eder. Beyaz yılan Şahmeran’ın karısıdır. İki yılanı görevlendiren Şahmeran Hasan’ı yakalamalarını ister. Hasan’ın yanına giden bu iki yılan Hasan’a: “Şahmeran sana bu yaptığının sebebini soracak. Senin cevabını beğenirse sana dile benden ne dilerse diyecek ama cevabını beğenmez seni suçlu bulursa seni öldürecek” der. Sende dilek olarak ben bir şey istemem kendi malımı yemeye müsaade et yeter dersin diye Hasan’a tembihte bulunurlar ve Hasan’ı alır Şahmeranın huzuruna çıkarırlar. Şahmeran Hasan’ı sorgulamaya başlar. Bu yaptığının sebebini sorar. Hasan olup biteni anlatır amacının beyaz yılanı zarar vermek olmadığını onu kurtarmak olduğunu söyler. Şahmeran Hasan’a bu yılanı tanıyıp tanıyamayacağını sorar. Hasan tanıyabileceğini söyleyince Şahmeran tüm yılanları çağırır ve onu kendisine göstermesini söyler. Hasan köşede gizlenmeye çalışan siyah yılanı bulup Şahmeran’a gösterir. Şahmeran siyah yılanı yakalatıp öldürür. Hasan’a dönüp bir dileğinin olup olmadığını sorar. Hasan tek dileğinin kendi malını yemek olduğunu söyleyince Şahmeran Hasan’ın ensesine vurur ve Hasan’ın ağzından bir gem fırlar. Şahmeran artık gidebilirsin malını rahat rahat yiyebilirsin der. Ama sakın beni gördüğünü kimseye söyleme diye tembihlemeyi de

unutmaz. Söz veren Hasan evine geri döner. Hasan gittikten sonra Şahmeran Camusab'ı huzuruna çağırır ve altınlarının hepsini aç gözlülüğüyle neden aldığını sorar. Pişman olan Camusab hepsini geri veririm der ama tılsımlı olan altınlar insanoğlundan geri alındığında pula dönüşeceği için Şahmeran istemediğini söyler. Kendisini bırakacağını ama asla kendisini gördüğünü kimseye söylemesini ister. Söz veren Camusab da evine geri döner. Günlerden bir gün padişah hastalanır. Derdinin tek dermanı Şahmeran eti olduğu söylenir. Şahmeranı kimse görmemiştir bir efsane haline gelen Şahmeran'ı bulmak isteyen padişah çareler arar. Padişah'ın veziri Şahmeran gören kişinin sırtının pul pul olduğunu söyler. Böylece padişah ferman çıkartır. Tüm halk hamama gelmek zorundadır. Camusab gitmek istemese de onu da zorla götürürler. Çalışanın sırtını görünce Şahmeranın yerini bildiğini anlarlar. Camusab Şahmeranın yerini söylemek istemese de zorla söyletirler. Şahmeranın ülkesine gittiklerinde Şahmeran olanları anlar Camusaba yaklaşıp sana son bir iyilik yapacağım der. Camusaba baş ve kuyruğundan yememesini sadece gövdesinden yemesini ister. Baş ve kuyruğu zehir taşıırken gövdesi bilginin sırrını taşımış.

Camusab Şahmeranın dediğini yapmış ve padişah ölürken Camusab bilginin sırrına sahip olmuş. Bitkilerin hayvanların tüm doğanın bilgisine ve diline sahip olmuş. Rivayete göre Camusab Lokman Hekimdir. Camusab bu bilgisi ile ölümsüzlüğün ilacını bulmuştur. Kişi tam ölecekken bu ilaç damlatılırsa kişi ölmez ölümsüz olurmuş. Lokman Hekim birini bulup ölüm anında kendisinin ağzına bu ilacı dökmesini istemiş. Adam Camusabın (Lokman Hekim) dediğini yapmış tam öleceği esnada Camusab'ın (Lokman Hekim) boğazına bir damla döktükten sonra melekler ilacı alıp kaçırmışlardır çünkü bu dünya ölümlü dünyadır. İlacı tam içemeyen Camusab ölüm işe yaşam arasında kalmıştır.

Ek: 6. Şahmeran ve Camusab 2

Camusab ormanda gezerken bir delik görür. Bakar ki bir yılan bu delikten çıkar ağzında ise bal vardır. Camusab bu deliği merak eder ve kazmaya başlar. İyice deliği kazan Camusab bir süre sonra kendisini boşlukta bulur. Derin bir boşluktan aşağı düşmüştür. Etrafına baktığında bir de ne görsün her yer yılanlarla doludur. Burası bir ülke, yılanlara ait bir ülkedir. Yılanlar Camusab'ı gördüklerinde hemen yakalayıp Şahmeran'ın huzuruna çıkartırlar. Yılanların şahı olan Şahmeran yarısı kadın yarısı yılan olan bir

varlıktır. Şahmeran Camusab'a: burada ne işin var diye sorar. Camusab korku içerisinde olanları anlatır. Bir yılan gördüğünü, yılanın bal taşıdığını, kendisinin de bu durumu merak ederek deliğe baktığını ve delikten buraya düştüğünü söyler. Şahmeran bu yılanın hangisi olduğunu sorar. Camusab yılanlara göz gezdirir. Bal taşıyan yılanı bulur ve Şahmeran bu yılanı cezalandırır. Şahmeran Camusab'ın gitmesine izin vermez. İnsanoğlu çiğ süt emmiş. Eğer gidersen bana ihanet edersin. Ölümüm senin yüzünden olur der ve yedi yıl boyunca Camusab'ı yanında tutar. Ailesinin özlemine dayanamayan Camusab Şahmeran'a yalvarır, yakarır kimseye bir şey söylemeyeceğine dair sözler verir. Bu yalvarmalara daha fazla dayanamayan Şahmeran Camusab'ı bırakmadan önce kendisine bir sırrını verir. Şahmeran eti hem zehir hem de şifa kaynağıdır. Eğer bir gün ölümüne sebep olursa gövdesinden kendisinin yemesini çünkü şifa olduğunu kuyruğu ve baş kısmının ise zehirli olduğunu yememesini söyler. Bu bilgiden sonra Şahmeran Camusab'ı serbest bırakır. Serbest kalan Camusab ailesine gider kaldığı yerden yaşamına devam eder. Bir gün padişah amansız bir hastalığa yakalanır. Hiçbir hekim padişahın hastalığına derman bulamaz. Farklı diyarlardan birçok hekim çağırırlar ama fayda etmez. Bir sihirbaz çıkar gelir. Padişahın derdinin dermanını bildiğini söyler. Bu derdin dermanı Şahmeran'ın etidir. Fakat kimse Şahmeran'ı şimdiye kadar görmemiştir. Padişahın veziri akıllı bir adamdır. Şahmeranı gören kişinin vücudunda bunun izini taşıdığını ve sırtının pul pul olduğunu söyler. Padişah adamlarını ülkenin dört bir yanına gönderir herkesin sırtına bakarlar. Camusab saklansa da daha fazla gizlenemez ve yakalanır, padişahın huzuruna çıkartılır. Uzun uğraşlar sonucunda Camusab, Şahmeran'ın yerini söylemek zorunda kalır. Padişah, vezir, Camusab ve padişahın adamları Şahmeran'ın ülkesine gider Şahmeranı yakalarlar. Camusab Şahmerandan özür diler fakat artık iş işten geçmiştir. Şahmeran Camusab'a teslim olur. Onu öldürmesine izin verir. Ölmeden önce Camusab'a tekrar sırrını hatırlatır. Baş ve kuyruğundan yememesini bu kısımları vezir ve padişaha yedirmesini, gövdesinden ise kendisinin yemesini istemiş. Camusab Şahmeran'ın dediğini yaparak baş ve kuyruğunu padişah, vezir ve yanındakilere vermiş bunlar ölürken Camusab bilginin sırrına ulaşmıştır. Varlığın diline sahip olmuştur. Tüm varlık ile konuşabiliyormuş. Bitki, hayvan, dağ, taş...vb.

Camusab bu bilgi ile Lokman Hekim olmuştur. Tüm hayvan ve bitkinin diline sahiptir ve her derdin dermanını bu sayede bulabilmektedir. Camusab'ın karısı Camusab'ın bu

bilgiye nasıl sahip olduğunu için için merak eder. Sürekli Camusab’a sormasına rağmen Camusab sırrını açıklayamaz çünkü Şahmeran olur da bu sırrını birine verecek olursa öleceğini söylemiştir. Zaman geçtikçe kadın daha çok meraka düşer. İlla da Camusab’ın bu durumu kendisine açıklamasını ister. Artık dayanamayan Camusab eğer olur da sırrını açıklayacak olursa öleceğini söylemiştir. Camusab’ın ölümü dahi kadının merakının önüne geçememiştir. Sırrı mutlaka öğrenmek istediğini söyler. Camusab “Bana akşama kadar zaman ver. Ölüme hazırlanayım. Akşam sırrımı sana açıklarım demiş.” Camusab nehir kıyısına oturmuş doğayı gözlemlemeye devam etmiş. Koyun sürüsü nehirden geçerken dişi koyunlar atlayarak nehri geçmişler. Dişi koyunlardan biri koça seslenmiş. Nehirden atlamasını istemiş. Koç koyuna: “Ben sizin kadar hafif değilim. Ordan geçersen bacağım kırılır nehir beni alır götürür, ölürüm” der. Dişi koç ısrarla bir şey olmaz geç artık dese de koç geçmez. “Ben Camusab kadar akılsız mıyım ki bir kadının aklıyla canımı vereyim. Bu koyunların hepsi benim için eş demek. Ben bir eş için neden canımı vereyim” der. Bunu duyan Camusab’ın aklı başına gelir yaptığı hatanın farkına varır. Gider kadına sırrı vermeyeceğini söyler ve kadını öldürür.

Camusab ölümsüzlüğün sırrına erişmek ister. Günlerce, aylarca araştırır, ilaçlar yapar. Bilginin sırrını kullanarak ölümsüzlüğün ilacını bulur dermanlar defterine diğer tüm ilaçların formülünü yazdığı gibi bu ilacın formülünü de yazar. Bu ilaç ölüm anında son nefes verilirken içilirse kişi ölümsüz olmaktadır. Camusab ölümsüzlük ilacını yapar saklar. Allah ölümsüzlük formülünün bulunmasını istemez. Melekleri görevlendirir. Camusab’ın bu defterini yok etmelerini ister. Bir fırtına çıkar ve melekler Lokman Hekim olan Camusab’ın elinden defteri alıp kaçırlar. Tüm formüllerin olduğu defteri kaybeden Camusab formülleri tek tek bulup tekrardan yazmaya başlar ama çok yaşlanmıştır artık ve az vakti kalmıştır. Camusab birini bulur ölüm anında yaptığı ölümsüzlük ilacı kendisine içirmesini ister. Böylece ölümsüz olacak tekrardan tüm hastalıkların tedavisini bulacaktır. Ama buna Allah’ın izni olmadığından Allah tekrardan iki melek görevlendirir. Bu melekler Camusab’ ın ölüm anında gelerek Camusab’a ilaç içirecek olan adamın elinden tam da ilaç içirdiği esnada alıp kaçırlar. İlaçtan tek bir damla içebilen Camusab yarı uyur yarı uyanık bir şekilde kalır. Rivayet odur ki Lokman Hekim olan Camusab hala bu halde ölüm ve yaşam arasında sıkışmış kalmıştır.

Ek: 7. Ali ve Tek Gözlü Dev

Bir varmış bir yokmuş Ali adında bir adam varmış. Ali dolanırken bir koyun sürüsü görmüş. Takip etmeye başlamış. Ali'nin takip ettiği bu koyun sürüsüne bir koyun rehberlik ediyormuş. Uzun bir takipten sonra koyun sürüsü bir mağaranın ağzına varmış. Kısa bir süre sonra mağaradan tek gözlü bir dev çıkmış. Dev tek gözü tepesindeymiş. Dev koyunları tek tek sayarak mağaraya almış kapısını da kapatmış. Ali ertesi gün de koyun sürüsünü takip etmiş ve rehberlik yapan koyunu yakalayıp kesmiş. Bu koyunun derisine bürünüp koyun sürüsünün başına geçmiş. Mağaraya geldiklerinde Ali koyun postundan çıkmış koşarak mağaranın içerisine, diğer koyunların arasına girmiş. Bunu uzaktan gören dev mağaraya girmiş fakat dar alanda eğilip Ali'yi koyunların arasından seçemiyormuş. Seslenmiş fakat Ali'yi bir türlü yakalayamamış. Çaresiz kalan dev nasıl olsa yarın sabah sürüyü çıkartacağım o zaman seni de yakalarım demiş. Bunu duyan Ali devin uyumasını beklemiş. Gece geç saatte kalkıp bir demir parçası bulmuş, ateşte kızartmış. Kızgın demir parçası ile devin yanına gidip devin gözünü kör etmiş. Can acısı ile sağa sola çarpıp koşuşturan dev uçurumun kıyısına varmış. Gözü görmediğinden uçurumdan düşmüş bin bir parçaya ayrılmış. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte Ali sürüyü de önüne katarak evinin yolunu tutmuş. Meğer devin bir kız kardeşi varmış. Kardeşinin başına gelenleri duyunca Ali'ye öfkelenmiş, gidip Ali'yi bulup yakalamış. Ali'yi bir mağaraya kapatmış. Ali etrafına baktığında kendisinden başka birçok kadının da buraya kapatıldığını görmüş. Ali onlara neden burada olduklarını sorunca devin kendilerini buraya zorla kapattığını sonrasında ise besleyip yediğini anlatmış.

Devin bir de kızı varmış. Kızına sihir dersi veriyormuş. Bunu fark eden Ali gizlice devin kızına verdiği sihir derslerini dinlemeye başlamış. Fakat devin kızı tembelmiş. Devin tüm çabalarına rağmen bir türlü öğrenemiyormuş. Dev kızına ‘‘Bak sen sihir öğrenemezsen Ali öğrenir senin kafanı keser.’’ demiş. Ali her gün devin kızına verdiği dersleri gizlice dinleyip öğreniyormuş. Ali yanındakilere de sihir dersi vermeye başlamış. Onları tembihlemeyi de unutmamış. Sihri bir an önce öğrenin yoksa kaçacağımız gün öğrenemeyenler geride kalır, ölür demiş. Uzun bir zaman sonra Ali kaçacakları günün geldiğini, devin kapıyı açar açmaz kendilerinin güvercin olup uçmalarını söylemiş. Oradakiler Ali'nin dediğini yapmışlar. Dev kapıyı açar açmaz herkes güvercine dönüşmüş uçmaya başlamışlar. Fakat oradaki tek erkek güvercin

Ali'ymiş. Bunu gören dev kartal olup Ali'yi kovalamaya başlamış. Ali kaçamayacağını anlayınca sihir yapmış bir avuç darıya dönüşmüş. Bunu gören dev, tavuk olup darıları yemeye başlamış. Son darı tanesini de yiyecekken Ali yeni bir sihir yapıp tilkiye dönüşmüş. Daha dev kendini dönüştüremeden hızlı davranıp devin kafasını koparmış. Böylece devden kurtulmayı başarmış.

Ek: 8. Sabırlı Ahmet

Ahmet adında bir adam varmış. Sadece bir öküzü varmış. Çift sürmek için bir tane daha almak istiyormuş. Pazara gitmiş. Ahmet'in karısı ise evde hamur yapacaktı. Hamur için kullanacağı su çok sıcak olduğundan kızından köy çeşmesinden su getirmesini istemiş. Kadının kızı çeşme başına gelince yeşilliğin arasında dinlenmek için uzanmış ve oracıkta uyuyakalmış ve rüya görmüş. Rüyasında evlenmiş ve bir de oğlu olmuştur. Kız ve kızın oğlu, kızın babasının evine gelmiştir. Kızın oğlu çeşmenin yanındaki gülleri koparmak isterken çeşmenin yanındaki nehre düşmüş, boğulmuştur. Rüyasından uyanan kız çeşme başında ağlamaya başlar. Saatler geçmesine rağmen eve gelmeyen kızın annesi endişelenmeye başlamıştır. Kızının ardından çeşme başına giden anne kızını perişan bir halde bulur. Kızına neden bu halde olduğunu sorar. Kızı rüyasını annesine anlatıp ölen oğlu için ağladığını söyler. Kızın annesi de demek torunum öldü deyip kız ile beraber oturup saatlerce ağlar. Bir süre sonra kendini toparlayıp kızına “Yapacak bir şey yok. Takdiri ilahi. Biz kalkıp üzerimize düşeni yapalım. Öküzü kesip cenaze yemeği verelim” der. Kızıyla beraber kalkar yoldan geçen bir gence öküzü kestirip yemek yapar dağıtırlar. Öküzün bir butunu da kapıya asarlar. Akşam olup da adam eve dönünce karısını, kızını ve kestikleri öküzü o halde görünce telaş ile ne olduğunu sorar. Kadın başlar olanları anlatmaya. Kızının rüyasını, ölen torununu, kestikleri öküzü anlatır. Asılı butu da kendisi için ayırdıklarını söyler. Adam çılgına döner ne yapacağını bilemez halde bağırır çağırır. Karısına ve kızına dönerek: “Ben başımı alıp gidiyorum. Sizden daha salağını görmediğim müddetçe geri dönmeyeceğim” der.

Adam burnundan soluyarak az bir eşyasını alır atına atlar, yola koyulur. Yolda giderken geçtiği yolun kenarında bulunan bir kadın telaş ile adamın ardına düşmüş, Ahmet' e sesini duyurmaya çalışıyor. Ahmet kadına bakmış, ardına düşen kadın tandır başından yeni kalktığı için un içinde, nefes nefese kendisine doğru koşuyormuş. Ahmet durmuş

kadının gelmesini beklemiş. Kadın Ahmet'in yanına gelince "Kardeşim nerden geldin? Nereye gidiyorsun" demiş. Bu duruma sinirlenen Ahmet "Kabirden geliyorum, cehenneme gidiyorum" demiş. Bunu duyan kadın: "Ne olur gitme bana babamdan haber ver. Babam kabirde ne yapıyordu? Durumu nasıldı?" diye sormuş. Bu saçma sapan sorulara daha çok sinirlenen Ahmet "Senin babanın durumu çok fena. Zebaniler cehennemde ateşe atıp kızgın demirlerle etlerini lime lime ediyorlardı. Senin babanın bir dünya borcu varmış daha da dövecekler senin babanı" demiş. Kadın Ahmet'e yine yalvarmış. Bekle ben babamın da kayın pederimin de borcunu ödeyeceğim deyip evden bir kese altın almış Ahmet'e vermiş. Bu altınları zebanilere vermesini, babasını ve kayın pederini zebanilerin affetmelerini istemiş. Ahmet kabul edip altınları almış, yoluna devam etmiş. Kadın ise sevinç ile evine dönmüş. Kadının kocası karısını sevinçli görünce merak etmiş ve bunun sebebini sormuş. Kadın olanları bir bir anlatmış. "Artık babalarımız cehennem azabı çekmeyecek. Onların borçlarını bizim altınlarla ödedim" demiş. Bunu duyan adam kadına sinirlenip kadını azarlamıştır. Ardından Ahmet'in peşi sıra atını dört nala sürmüş. Ahmet yoluna devam ederken bir de bakmış ki biri onun ardından dört nala geliyor. Durumu hemen anlayan Ahmet ardından gelenin altınların sahibi olduğunu hemen anlamış. Etrafına bakınmış. Az ötede hayvanları otlatan bir çoban görmüş. Ahmet çobanın yanına gelerek "aman demiş bak görüyor musun o adam senin için geldi. Seni öldürecek. Sana seslenip duruyor" demiş. Bunu duyan çoban "aman ben ne yapıcım ne olur beni kurtar" demiş. Ahmet çobana "Sen bana elbiselerini ver bende elbiselerimi sana vereyim. Sende saklan." Sen olmadığımı görünce bırakıp gider" demiş. Çaresiz durumu kabul eden çoban Ahmet ile kıyafetlerini değiştirir. Ahmet'in gösterdiği yere saklanır. Adam Ahmet'i tanımadığından yanına gelerek "Aman çoban kardeş buradan bir atlı geçti, ne tarafa gitti?" diye sormuş. Ahmet hiç durumu bozmadan ağacı göstermiş. Çobanın saklandığı yeri göstererek: "Bak şurada saklandı" der. Adam çobanın olduğu yere giderek tüm siniriyle çobanı dövmeye başlar. Çoban can havliyle: "beni neden dövüyorsun ne yaptım ben sana" diye sorar. Adam: "Hem altınlarımı çaldın hem de konuşuyor musun?" diyerek daha hızlı dövmeye başlar. Bu sırada Ahmet adamın atını da alarak uzaklaşmaya başlamıştır. Çoban son gücüyle "Sen beni dövüyorsun ama ben senin altınlarını almadım. Şuradaki adam seni de beni de kandırdı. Senin altınlarını o aldı şimdi de atını çaldı kaçıyor" der. Adam başını kaldırdığında iş işten çoktan geçmiştir. Altınlarını bulamadığı gibi bir de atını

çaldırmıştır. Çaresiz eve dönen adamı karısı kapıda karşılar. “Bey ne oldu” der. Adam “Sen altınları verdin bende at gönderdim. Senin baban benim babamla birlikte binsin ata cehennemde dolanıp dursunlar” der. Ahmet ise karısından ve kızından daha aptal birini bulduğu için yemini yerine gelmiştir ve evine geri döner. Aldığı altınlarla bir çift öküz alır.

